ББК 84(5Абх)6-44
Ҳә 76

АҧСУА ФУАҨ

(ароман)

Ҳәынҷа Алпҳ Босутер

Иҧыжьуп ҭырқәшәала Стампыл, 2005 ш.

Аиҧага: Окҧаи Чкотуа

Аԥсуаа еитԥасҳәарц азы баақәымӡакәа амца
Сыцрабӡеит.
Сԥьабаа сыцеҽҽыбшеит.
«Иубап, уԥьабаа ыззом» бҳәон.
Ааи, ҳԥьабаа башамхеит.
Уажәы аԥхьаҽцәа иҳацеҽҽыршоит иеибаҳҳәақәаз.
Быԥсы иабозар иагьа беигәыргьоит!
Быԥсатԥа бзиахааит сыблагәы!

Абри аитҭага хәыҷы
зыԥстҭазаара зегьы заԥсуара иазызкыз
аха зызхара зыԥсадгьыл ақәынхара
лахьынҵас измоуз, сҩыза бзиахә

Иунал Џьу

игәалашәара лаша иазыскуеит...

Ашәҟәы тыжьуп «Аҧсадгьыл ахь Архынҳәразы Аҧсны Аҳәынтқарратә Хеилакы» иҟанаҵаз ацхыраара ала

Иҳәырҳәыруа иҟаз лыхцәқәа, аҧхӡы илылҵыз амшала лылахь иадҷабаны лӡамѡақәа ҟаҧшьыхәхәараӡа дыҟан, дшәаҧырҳаҧуа, дгәаҭеиуа, лхы ларҟәны дгылан…

Иҟалҵаз закәыз? Ишҧалгәыҕьи абри? Ииашазма иалылхыз амѡа?.. Лгәы абырҵкал икылырхуазшәа дыҟан, лыҧсыҧ лзеивгомызт, аамҭак азы дхәаҽуазшәа дааҟалеит…

Дахьхәыр еиҕьызма мамзар? Ашьшьыҳәа лыѡныҟа дымхынҳәуаззи, днеины акымзарак ҟамлаӡазшәа иҧхаӡа иҟаз лиарҭа дыѡхәыҵалон. Ааи, ааи, дхынҳәыр акәын аѡныҟа… хшыѡдаран ари иҟалҵоз!

Рыѡны ашьҭахь игылаз алаҳаҵла амҵахь дышҧанеиуаз? Илуысыз ҵхабжьон абраҟа? Мамоу, мамоу, дахьхәыр акәын зегь раасҭа иеиҕьыз.

Лаб даалгәалашәеит уи аамҭазы… ауразоуроу хьаа дуӡӡак даамҽханакит, лылахь ааиқәылт, шьҭа илыӡбахьан… «Сахьхәит ари аус, исзыҟаҵом, бзиа узбацәоит саб, уысзыгәыҕьуам уара!», ҳәа лхала дцәажәон.

Шьҭахьҟа аѡныҟа даахынҳәхьан еиҧш, алашьцара дагәылҵызшәа аӡә даалыдгылт.

«Мелеқьҧер, бара боума?!»

Лгәы ааҭрысит Мелеқьҧер, лыҩныҵҟа аҧшатлакә анҭасуаз аламҭалазы, хәыҭ-хәыҭшәа, иныҵакны илаҳаз абжьы днаршәан, шьаҿак аҟара шьҭахьҟа дынхьаҵит.

«Бымшәан бара, сара соуп, сара!... Сыбзымдырӡеи мамзар? Ҟмыз соуп! Неӵьдеҭ, маҷк алада даҳзыҧшуп. Бааи, бласы!.». иҳәеит иааиз.

Ҟмыз дышҧалзымдыруаз? Иеицрызҳахьан... иаҳәшьа леиҧш дыҟан. Иаразнак дааҭынчхан, лшәаҧырҳаҧрагьы аалхылгеит. Ҟмыз ибжьы акалашәа иҟан, ихәаҿын. Мелеқьҧер уаанӡа дызлаз лхәыцрақәа даарылҵны дааҧышәырччеит.

«Ҳаи уара афырхаҵа, Ҟмыз мыжда!... убжьы шҧаҧыр-ҧыруеи – уаргьы угәы хыҭ-хыҭуа уыҟоуп, уагьшәоит излазбо ала» ҳәа даазхәыцит. Ҟмыз игәаҭеиреи, ишәаҧырҳаҧреи лгәы ҟанаҵон.

«Иҟои уара, ушәома?»

«Наҟ бысҧырҵи бара! Сара – акгьы сацәшәом! Баб Қәыча имшала ауп агәҭынчымра зсоуа. Иара абыржәыҵәҟьа баб даакылсны шәызҿу закәузеи аҧхамшьақәа! ҳәа дааҳхагылар сыҧхашьаны сымҧсуеи... Ахаан аӡәгьы сзиҿаҧшуам усҟан».

Аҵх алашьцараҿы аныҟәара иахьаҿыз: «Ҳара ҳтәгьы усума абыржәы?... Зчеиӵьыка сфахьаз, абык иеиҧш схы зшьышьхьаз еиҳабык, абри аҩыза изура ҟалозма?... Зегьы

шəара шəымшала ауп... Анцəа шəибааит шəара!..». ҳəа агəрымра даҽын Ҟмыз. Нас дихьʒарц азы игəаҟуаз Мелеқьҧер лахь днаҳəны: «Бныҟəа бара, ирлас!» – ҳəа дналықəгəамҵит.

Маҷк аҟара рапҳьа иҟаз анышəынҭра авараҽы игылаз аҵла фархьқəа рыбжьараҽы Неиҧьдеҭ дгəарҭеит.

Урҭ дырзыпҳшын. Иааиуашəа аниба игəы хыҵ-хыҵуа днарпҳылеит.

«Баама Мелеқьҧер?»

«...!»

«Аамҵак азы бмаар ҳəа агəɯара соут. Бахьхəыма ҳəа сазхəыцит. Бҭаацəа рҽапҳьа ауадаɯра бҭагылоуп, аҵыхəтəантəи аамҵазы бахьхəыргьы ҟалон, аха бмааи!... Саргьы бара быбзиабара сапҳсахоит, иббап. Акы заҵəык баб изы сгəы сыхьуеит...»

Мелеқьҧер, Неиҧьдеҭ иажəа днапҳыɯлеит.

«Абарҭқəа ҳармылацəажəап уажəы».

Иҽы ааихеикит Неиҧьдеҭ, изҵаҟьаз ахəыҷқəа реипҳштцəҟба даанхеит, уаҳагьы ажəак изымҳəеит.

«Шəласы, ҷьым! Абарбарра шəаҟəыҵ. Шəызхара шəеицəажəаратəы пҳсҭазаара дуʒʒак шəапҳхьаҟа ишəзышьҭоуп. Аҳа! Амɯа ҳақəышəҵа... Уаргьы умаҳəызар, умаҳəра дырны, ҳҭыпҳха лааигəара аҟынтə унасҭханы угыл.

Сара Мелеқьҧер ҧшьымз слеиҳабуп. Шәеиҳабы соуп… Сааигәара леишәала ахымҩаҧгара шшәыхәҭоу шәхамышҭын?!.». ҳәа даарыҵаҟьеит Ҟмыз. Нас иаразнак амҩа инықәлеит.

«Мшәан, абас шьапыла мацара ҳцарц аума шәгәы иҭоу? Сааҧсеит сара, сышәшьырц шәҭахума?.». ҳәа агәынамʒара аалырҧшит Мелеқьҧер. Аха Ҟмызгьы, «хаҵацара ҳәа зыҩны аҟнытә ибналаз сара соума, ҷьым? Ус анакәха амырмырра баҟәыҵны, иаачҳа!» ҳәа дналыхʒасит дыхәмаруашәа.

Ҟмызи Мелеқьҧери иеицны анеира иаҷын, Неҷьдеҭ иакәзар, ишахәҭаз еиҧш жәаба-жәохә шьаҷа раҟара рашьҭахьҟа дгыланы дрышьҭаланы дааиуан, дшәаҧырҳаҧуа дыҟан азы игәы иҷеанын. «Мелеқьҧер дшыҟам гәаҭаны илышьҭалахьазар?…» ҳәа даазхәыцзаргьы, нас, «Мамоу абааҧсы, иаразнакгьы иабеилыркаауаз» ҳәа игәы ааирҭынчит. Избанзар аҩны Мелеқьҧер лаб Кәыҷа ида аʒәгьы дыҟаʒамызт. Аҭаҳмадагьы иҧҳа дшымҵадырсыз гәаҭаны иуацәа адырра риҭаанʒа кырʒа аамҭа аҭахын, уааʒа дара иахьнеиша инеиуан.

Арҭ ихәыцрақәагьы иҵегьы дандырҭынч, ихы ҩышьҭыхны дкаҳабгало иаҧхьа инеиуаз Мелеқьҧер лышҟа днаҧшит.

«Ҳахьнеиша ҳнеиааʒа ҷьара днықәҟьаны дкамҳандаз, акы лмыхьындаз!» ҳәа дышхәыцуаз, ганкахьалагьы ихы дацәажәон.

«Аҭыҧха рыцха, абарҭкәа зегьы сара сзы илычхауеит, ее, Неиьдеҭ аразҟы умоуп, иььым. Ҳаҭыр аҵәҵа!»

Неиьдеҭ, Мелеқьҧер лҭаацәаратә еизыҟазаашьа ибзианы идыруан. Бзиа иибоз аҭыҧха, лаб шаҟа пату иқәылҵоз, шаҟа бзиаʒа дылбоз кыр аамҭа аахыс идыруан. Маʒала диццарц азы данықҽеицалоз иеиликаахьан урҭкәа зегьы.

«Исзыҟаҵом, Неиьдеҭ!.. Бзиа узбоит, аха саби сҭаацәеи ари аѽыза шҧарзызуеи? Сеилкаа, суҳәоит, уаҳагьы исыдумцалан, сгәы суырхьуеит» – абас шаҟантә мап ицәылкхьаз.

Ари аламҭалазы аҭыҧха илышьҭалақәаз, дызҭаххақәазгьы ҟалеит. Неиьде, шьҭа даәаʒәы дирҭоит ҳәа игәы каҳаны дшыҟаз, Мелеқьҧер лѽыза гәакьа Ҟмыз ила – «ашәахьа ауха дааиааит сымҵаирсыр иҵахызар!» – ҳәа ажәабжь изыналҭиит. Лажәагьы егьыналгʒеит. Абар, абыржәы иаҧхьа дахьнеиуаз. Уи аамҭазы аҵыхәтәан илышьҭалаз арҧысгьы дааизхәыцит, иара дырҵаѽын, ақалақь аҟны дынхон, уи диццар лыҧсҭазаара хымпҳада кыр иеиґьхон, аха зегь дарароуп лара Неиьдеҭ далылхит. Арахь, иахьа уажәраанʒа ииаидукылар саатқәак раҟарагьы имеицәажәаʒацызт. Уагьы рѽызцәа ахьрыцыз амшала ишырҭаху еиҧш аицәажәаха рызҭодаз, зны заҵәык рѽыза Сабри ичара аҿены ашә иахьылагылаз минуҵқәак иааизынхахьан акәымзар.

Аха ари ирлахьынҭан, Анцәа ирзиҙбаз акы акәын, рлахьынҭақәа еицызар акәхарын.

«Сыҧсы ҭанаҵы бара сбыцзаауеит ҳаҧсҭазаара еицеиԥаҳшоит, иббап ҳаԥнаҭа иеицаҧаҳҵоит, иҳараҳкуеит, ари снируеит, сгәы исанаҳәоит... Ҳазшаз ҳашьҭыбжь ирҧшҙааит! Амин!..». – ҳәа, иныҵакны днацәажәеит Неиьдеҭ. Насгьы, амин, ҳәа Анцәа дахьиҳәаз ааиьеишьеит. Избанзар, лассы-лассы Анцәа иҳәоз аҙә иакәҙамызт. Хымҧада, Анцәа дхаиҵон, знызынлагьы аиьаама ашҟа дныҟәалон, аха ессымша Анцәа иҳәоз ауаа дрызгәамҵуан.

Уи азы оуп, абыржәы ииҳәаҟәаз рымшала ихы дзахыччозгьы... Даагъышәырччан, - «Упъши? Аҵыхәтәан уаргьы урҭ ахәаиьацәа унареиҧшхеит» – ҳәа даахәыцит, нас ари ихәыцрагьы мап ацәкны – «Мамоу Неиьдеҭ! Иуҭаххаргьы урҭ узреиҧшхом, урҭ уара уеиҧш Анцәа иҟнытә абзиабара акәымкәа, аҧареи амали иаҳәоит.

Уи аамҭазы даанышьацәхнысланы амыгра днылаҳан ихәыцраҟәагьы даарылҵит. Ишьамхы цәҟьаны иҟан, имахәаргьы ҕәҕәала ихьуан. Дахьынкаҳаз – «уара уоума Анцәа иуыс иалацәажәоз, ишҧауқәнаго!» – ҳәа дыгәрымуан.

Ҟмызи Мелеқьҧери икаҳабжьы раҳаны шьҭахьҟа ианыхынхәы зшьамхы иқәгылаз Неиьдеҭ дырбеит.

«Кыр уыхьма уара?» – ҳәа ибжьы наиқәиргеит Ҟмыз.

«Мамоу, мамоу, акгьы смыхьит, сшьацәхнысланы скаҳаит», дыҧхашьон Неӵьдеҭ.

«Ҳаи, амарӵьа! Ахәыҷқәа реиҧш сышҧакаҳаи!»

Арахь ҧыҭрак аамҭа аҧхьа Мелеқьҧер дкаҳар ҳәа дхәыцуан, уажәы иара иакәын икаҳаз, иаразнак инапы ала идҷаблаз агәам-самқәа аарыцқьаны днарышьҭалеит.

Харантә ақыҭа алақәа ахьшуаз рыбжьқәа раҳауа ианалага, Ҟмыз дааҭгылан Неӵьдеҭ рааигәара даниҧхьеит. Нас ӵьара инатәаны ршьаҧқәа аҧсы аддыршьеит. Ҩ-сааҭк раахыс амҩа иқәын азы кырӡа иааҧсахьан, амҩа ҳҳәозаргьы амҩаҭәҟьа абаҟаз, ауаа иахьырымбаша амҩахәасҭақәа рыла абнареи амыҕрақәеи ирылсны абраанӡа иааихьан.

Ҟмыз Мелеқьҧер лахь днаҳәны, ибжьы наиргеит.

«Быххьандаз бара! афырхацәа раасҭагьы ахаҭара аабырҧшит… Абриаҟара амҩа ҟытбжьык мыргаӡакәа бааит. Абасҭәҟьа быҟоуп ҳәа сыҟамызт» – ҳәа данлыхлаф, Мелеқьҧергьы даҭамхакәа днаиҭаҟьеит.

«Уаҟәыҭ аҽхарцәажәара!».

Ҟмыз Мелеқьҧер лажәақәа имаҳазшәа ҟаҭаны Неӵьдеҭ иахь днаҳәит.

«Ҳҭыҧҳа дубома ҳамаҳә? Ауаҩы амҩабжара даанлыжьуам… Аума лылшоит… арахь лҷытбжьгьы уаҳауам!.. Уан уара иҧшьоу аамҭазы улыхшеит, иухоумыршҭын!» – Иааибарччеит.

Маҷк ашьҭахь Ҟмыз акы игәалашәазшәа дѡатҟьаан, - «иаразнак амѡа ҳақәароуп, ҳаапҵсаха ҳаҟоуп, аха аамҭа ҳацәцар иаҳцәылашоит, ҳаццакыроуп... Ҳашиашоу ҳашьаду Фуаҭ иѡныҟа ҳцароуп... Зегьы ишеибаҳҳәаз еиҧш инаҳагҙароуп...» ҳәа ҷааиҭит.

Нас Мелеқьҧер лахь днаҳәит: «Бара ҳашьаду Фуаҭ иҷы бнаҳгар ҳҭахуп. Бақәшаҳаҭума?».

«Иҟалоит! Ааи, ааи, ибзиангьы иҟалоит».

Иѡагылеит... Аатҵрақәеи, иҧхьакыз аҭыҧқәеи мацара рыла Фуаҭ Беи иҟынҙа инеит. Аѡны ианазааигәаха ала шуа, иҧыҵуа инарҧылт.

«Аа, уара алахша! Абыржәы ашҭа сыѡҭалар, Ҟмыз иоуп иааиз, дҳауоуп, ҳа даҳтәуп мҳәаҙакәа сеимужәжәома... Иуцҳаша ала шуам рҳәозаргьы, сызлауқәгәыҵри?» Аҧшәмацәа ашә аартны «Ҳаит!» рымҳәакәа ауаѡы даунашьҭырц иҟаҙамызт ари алажә!

Ҟмыз арҭқәа данрызхәыцуаз аѡны алашара акит, ала ашра ианаҟәымҵ аҙә дааизар ҟалап ҳәа игылахьан аҧшәмацәа.

«Уоо, уара! Узусҵада?»

Ари Фуаҭ Беи ибжьы акәын.

«Сара соуп сара, Ҟмыз!.. Сузымдырҙеи?...»

«Ааи, сыҷкәын уыздырит... Бзиаразааит!..».

«Бзиароуп сашьаду…»

Фуаҭ Беи ашра иаҽыз ала аҽы ааихакны Ҟмыз аѡныҟа днаиҧхьеит.

«Ашә узылагылои? Уѡнамло аѡныҵҟа!..».

Мелеқьҧери Неиьдеҭи рахь «Араҟа маҷк шәаапҧы» Иҳәан, ахҵыстра дѡахыҧаны амзырха дыѡҭалт… Ала ашра иаҟәыцны аҵыхәа ршәшәо, иҳәазо иҧылахьан уажәы…

«Ее, ахеиқәаҵәа! Ҳашьадугьы уара уеиҧш ҳидикылар ҳаҭхаҷьит!» Иҳәан ахы ааишьышьит.

Фуаҭ Беи алашара кны ашә дылагылан, аҕьеѡҳәа днеины ҳаҭырла инапы днагәзын, нас ѡ-шьаҽак шьҭахьҟа дѡхьаҵны, инапқәа ааикәапҧсаны аҧшра дналагеит.

«Уааи Ҟмыз!… Аѡныҟа уѡнал, сыҷкәын… Адәаҟны уызгылои? Ажәабжь бзиала уаҳзааизааит!.. Бзиароума?.».

«Мамоу Фуаҭ сашьаду. Макьана сзыѡналом… сѡызцәа сыцуп… Акы суҳәар сҭахуп…»

Ҟмыз иаразнак иааркьаҽны иҟаз изеиҵеиҳәеит дшәаҧырҳапҧуа… Ашьшьыҳәа иҙырѡуаз Фуаҭ Беи аҵыхәтәан «Ҳаи абаапҧсы! Уажәы абна агәашә аҽы игылоу ҳара ҳ-Қәыча иҧҳа Мелеқьҧерҵәҟьа лоума?» ҳәа днаҵааит.

«Аиеи Фуаҭ сашьаду!.».

«Уара ари дырҳәарц азы иахьа ауаа мнеиʒози Қәыча иахь?! Ҳаи, Анцәа шәнеигʒааит. Қәыча абас шҧеизыжәуи? Ҟалашьа амоума?.».

«…!»

«Шәаангыли уара… Аҧшәмаҧҳәыс сналыҧхьап, аҭыҧҳа аѡныҟа дналгааит, ҵхабжьон агәарабжьара агылара ҟалаʒом, уаргьы нас хыхь сара сахь ухал».

Фуаҭ Беи иҧшәмаҧҳәыс длыҧхьарц аѡны даныныѡнала “Ари аус ҟалеит ҳәа сыҟоуп. Знык Мелеқьҧер данидикыла ашьҭахь ʒәыр дизиымхуазма?» ҳәа дхәыцны рыгәқәа хыҭ-хыҭуа изыҧшыз Мелеқьҧери Неӵьдеҭи рахь дыѡны агәырҕьаҽҳәаша риҭеит.

«Фуаҭ Беи мап ҳцәикʒом ҳәа сыҟоуп. Амаҳә, уара ара уҧшыз! Мелеқьҧер, бара арахь бсыцыѡнал!»

Аѡны ашә ианнылагыла, Фуаҭ Беи иҧшәмаҧҳәыс Ӵьемиле уаҟа дырзыҧшын.

Аҭакәажә Мелеқьҧер даалгәыдыҳәҳәаланы «Бааи сыҧҳа, бааи аѡныҟа» лҳәан длыѡналгалеит.

Ҟмыз, Фуаҭ Беи ишә ашьшьыҳәа днасны, азин аниоу аѡныҵҟа ѡ-шьаҽак раҟара дныѡнашыланы инапқәа иаҧхьа инеибаркны ҽымҭ аҧшра далагеит. Фуаҭ Беи уи аламҭалазы алампа ашьушьа аҟны иҭаҭын амца аркра даҽын. Иҭаҭын анаиркы ҕәҕәала знык дѡахан. Ҟмыз иахь днаҳәны дтәарц

иирбеит. Насгьы ибжьы наиқәиргеит. «Иҟалаз умыццакыкәа даҽазнык иаасзеиҭаҳәеи».

Ҟмыз аиҭаҳәара дналагеит, Фуаҭ Беи ганкахьала зҿлымҳарала дзырѡуан, аха ганкахьалагьы иҟаиҵаша дазхәыцуан. Арахь иҧшәмаҧҳәысгьы, Мелеқьҧер длацәажәаны, илҭахны даау, мамзар мчыла дааргоу? Аилкаара лыдиҵахьан.

«Ари аҧкәын мыжда амц иҳәараны дыҟазам, ус анакәха арҭ бзиа иеибабозар акәхап... Аах, Қәыча бзиа! Ухы зҭаургылеи? Бзиа иеибабозар урҧырхагамхар уҧшзаза уеилгар иеиҧьзамзи? Уҽурыххеит ҳәа иҟалагәышьеи? Умбои, уаргьы ҳаргьы ҳхы инҭаҧеит», ҳәа ахәыцра дшаҿыз, агьырахьгьы Ҟмыз ибла наихигон. Аҧкәынгьы иажәақәа дрылганы, инапқәа ишьамхы инықәҵаны, ихы ларҟәны иеиҳабы иихәаша дазыҧшын. Азбаѡ иҿаҧхьа игылаз, ахара здыз ауаѡы диѡызан...

«Уара, аҧхамшьа!.. Иеилкааул арҭ абзиабара иарлашәит... аха уара иухьи? Аҭыҧҳаи уареи акыкахш шәыбжьазами? Қәыча иҧкәын иеиҧш уимыҧхьазазои? Сара, хаҭала, шаҟантә сақәшәахьаз абык иеиҧш дудгыланы ушихьчақәахьаз. Уажәы ишьҭахь ала аҳәызба илуҳәазшәа ухы злоугалаз аус убама? Арахь ҳаргьы ҳалоуҟьашьит. Уажәы аҭыҧҳа дсыдсымкылар, сѡыза гәакьа иҧҳа лоуп, ҳаҧсуаауп, адәахьы дышҧансыжьри?... Анцәа иумҳәан, иакәымк дақәшәар? Арахь дсыдыскылар дырҳәарц азы инеираны иҟаз

ауаагьы ҧсуаауп, зхы пату ақәызҭо роуп, урҭгьы лахь сырымҭо? Аҕас сышьҭырымхуеи? Насгьы аҭыҧха дырҳәарц инеираны ишыҟоу дырны, мышк шагу лымҭарсра алеишәа ианаалома? Абарҭқәа шәрызхәыцма? Шәабазхәыцуаз!.. Фуаҭ деиҳабуп, ишиҭаху иҙбааит ҳәа шәгәы иаанагазар акәхап!..

Аха уажәы ишҧа ҟаҳҭоит? Ажәытәуаа ишырҳәо еиҧш, ҭаҟа ажакьа, хыхь аҧатҵа...»

Аҭаҳмада даҽеа ҭаҭынк наиркын еиҭах ахәыцра дналагеит. Ҟмыз иакәзар аиҳабы абас дышиацәҳазгьы дгәырҕьаҵәа дыҟан.

«Уара уахь ҳааира ала шаҟа ҳиашаны ҳныҟәаз абыржәы реиҳа ибзианы иеилыскаайт. Ари аус уара уда аилыргара аҙәгьы илшарымызт. Иаауҳәалакгьы упату схы иқәуп» ҳәа дхәыцуан.

Ҧытрак аамҭа цаны, зхәыцрақәа ирылҵыз Фуаҭ Беи, еиҭах ихы инаркны ишьапы аҟынҙа Ҟмыз днаихәаҧш-ааихәаҧшын,

«Уцаны уаҳәшьаду Ҷьемиле улыҧхьа!» ҳәа инаидиҵеит. Иблақәа унархыҧшылар иҟаиҵаша шьҭа иҙбаны дшыҟоу иаразнак игәоуҭон.

Ҷьемиле данааи, шьҭа аҭак иҟалҵаша шидыруазгьы, зегь дарароуп дналазҵаайт.

«Блацәажәама аҭыҧҳа? .. Ибзеилкаама лаашьа?»

«Арҭ бзиа иеибабаҭацәкьоит Фуаҭ Беи, амала ас ицар аҭыҧха даҳцәычмазаѡхоит. Избанзар уаа саб, уаа сан! Ишҧажәызуи абас сара? ҳәа лгәы даасуа аҭацәыуара даҽуп. Сара Мелеқьҧер сыҧха мыцхәы бзиа дызбоит азы сгәы снархьит лҭагылазаашьа. Арҭ рыцхыраара ҳара Анцәа иҳадиҭаз ауп. Урыцхраа иҟалозар, Фуаҭ Беи! ҭынхада инумыжьын ахәыҷқәа, суҳәоит!..».

«Ҳрыцхраауеит хымҧада. Ҳашҧармыцхраауеи, уаҳа ҧсыхәагьы ҳамаӡам. Иахьа уажәраанӡа ҳашә аӡә дылагыланы хлапҧрада дынҳажьхьоума? Арҭгьы рхала инҳажьрым. Насгьы Қәыча сара сашьа гәакьа иеиҧш бзиа дызбоит, ачеиҧьыка ҳабжьоуп. Уажәы шаҟа дгәаҟуа сыхьӡ шыздыруа еиҧш издыруеит. Дшалҭша мѡак изымҧшаауазар акәхап. Уи зегьы бзиоуп, аха ацх кыр инеит, шьҭа ҳашьҭалап, ҳахәапҧшып ашьыжь иаҳзаанагараны иҟоу!».

Абарҭқәа аниҳәа аамышьҭахь Ҟмыз иахьгьы днаҳәын «Уаргьы амаҳә даашьҭхны мышқәак ҳала шәахьамбо ҭыҧк ахь шәыҧхьатӡ, амала шәахьыҟоу сара издыруазароуп. Утҟьа шьҭа! Уажәыгьы ара угылоума?» ҳәа дыхәмаруашәа днаиҭацкьеит.

Ҟмыз дгәыргьаҭацәкьа ауада дыѡдәылкьеит. Фуаҭ Беи иакәзар, ихәыцрақәа рахь деиҭахынҳәит. Аҭакҧхықәра дуӡӡа иҟәаҟәа иқәын, ауаа еиҽамыжькәа, иеицәмыргәаакәа ишахәҭаз ала иӡбар акәын ари азҵаара... Мелеқьҧер азҵаара ӡбахаанӡа дара рҭыҧха леиҧш рыѡны дыҟазаауан, ҧсуаҵас

ус акәын ишаҧыз. Иаргьы иеибагаз аҽар ҭыӡшәада рҭаацәара аҧырҵарц азы дрыцхраар акәын. Ах! Аҭыҧҳа лҭаацәа даҽеа шьоукы ажәа рырымҭахьандаз уажәы аус аӡбара ишҧамариахоз... Иаразнак аиҳабацәа инабжьаланы аус аҭыҧ иқәырҵон. Иамур, Қәыча ҧсуаҵас инаиқәыгәгәаны зегь аарыӡбон. Аха уажәы, иус уадаѽын. Мелеқьҧер дырҳәарц азы иаараны иҟақәаз Адаҧазартәиқәан, дыззырҳәарц ирҭахыз аҳкәын иабгьы харантәи дидыруан, ҳаҭыр-пату зқәу хаҵак иакәын. Амала егьыс рыҡазшьа ҳәа акгьы издыруамызт. Хьымӡгыс ишьҭыхны аҭыӡшәа алызхуаз шьоук ракәызма? Мамзар уаѽы бызшәа заҳауаз, ахьӡи ахьымӡги ныҡәызгоз шьоук ракәызма? Издыруамызт, ацәгьарахь икылсыр, аҭаацәарақәа рыбжьара аиҧара бжьалар алшон азы, Фуаҭ Беи агәҭынчымра ду иман. Акы заҵәык дзықәгәыҧуаз, аҳкәын иаб Иззеҭ Ефенди иӡбахә ибзианы иахьидыруаз, насгьы иара аҳкәын ихаҭагьы дахьырҵаѽыз акәын. Зегь дарароуп ауаѽы аҵара анимоу даҽеакала ихы мѽаҧигон.

Идысыз ишьапы ҧхьаҡа инаироуит аҭаҳмада. Ишьапгьы аҵыхәтәантәи аамҭа акалашәа иҟан, ажәытә акәзар, саатла ишьапы дақәтәар хьаас ишимамызгьы, уажәы хә-минуҵк ҵыцҧхьаӡа инароуны ишьышьыр акәын.

«Уанажәлак ушьапқәагьы агәаҡра рзымчҳауазаап» ҳәа днахәыцит. Еиҳаракгьы асасцәа аныҡоу дгәаҡуан, ауаа данрыдтәалоугьы ишьапы нароуны ашьышьра дышҧалагоз.

Аха аҽар данырцу «Саташәымҭан дадраа сшьапы сара саасҭа иажәызар акәхап, абас иаасымроур ахьаа сагоит» ҳәа дналафны ишьапы наироуан, аха аиҳабацәа данрылагылоу дышгәаҟуаз анцәа идыруан.

Аамҭак азы алаба ныҟәигарцгьы иақәикхьан, даннықәоз иҭахымзаргьы ма еизарак аҟны дахьрылатәо ишьапы ааироур алаба ахьикыз азы гәыбган ирҭарымызт. Аха ари анлаҳа иҧшәма ҧхәыс Џьемиле аркәакәа ҳәа днаиқәыхәхәеит: «Ааит уара! Алыгажәцәа реиҧш алаба кны адәы ушҧақәло? Ушьапқәа унарымго уҟоума?...» Ианамуза днахьхәит.

Анамаз акра иазкыз аапъхьара ҟазҵоз ахәаџьа ибжьы аниаҳа ихәыцрақәа дааргәылҭын, ихы аҭыпъаҽы иааит.

«Ҳабла ацәа хымлакәа иҳаршеит» ҳәа ихала даацәажәеит, аццышәтра данҭагъшгьы ипеипеиуа ишҭәыз гәеиҭеит, иааиҧхьазазар жәеиза цыра ыҟан дызхахьаз, еиҭах иахирҟьахьан. Иага ҟаиҵаргьы абри аҭаҭын мыжда армаҷра илшомызт. Стамбул инхоз иҭынха Нешьеҭ Беи даниҭааз, ихьаақәа рыҙбахә аниеиҳәа, «Сҭамбул унеи аҳақьым иахь уназгап, аха уаанҙагьы абри аҭаҭын урмаҷыр иухәарҭахоит» ҳәа идигалахьан. Аха иауамызт. Ус пакетны иааихәомызт, аҭаҭын ххны иааихәон, аиҵаҵара ицәыуадаҩын азы, дацәаашьаны ирмаҷуазар ҳәа дгәыҕуан. Аҭаҭын аибаркразы аихымцагьы иҧшаахьан, уигьы маҷк садхалар сгәы ҧнаҵәап, аҭаҭын маӌны сахап ҳәа дхәыцуан.

«Иагьа ҟасҵазаргьы сытҟәаны сагеит ари...» ҳәа дгәамҵхамҵуа аццышәтра наҟ дангәҭасит. Уи аамҭазгьы ашә аатит, иԥнашылаз Џьемиле Ҳаным лакәын.

«Умышьҭалаҙаци уажәгьы» ҳәа иџьашьаны диазҵааит.

«Сзышьҭамлеит, сыцәа ҟьалеит, узыцәома ари аԥыза аҭагылазаашьаҷы»,

«Мелеқьҧери сареи маҷк ҳнеицәажәеит. Аҭыҧҳа рыцҳа абыржәгьы алаҕырҙ акаҭәара даҷуп. Бымҵәуан, Фуаҭ Беи зегь аҭыҧ иқәиҵоит ҳәа иагьа ласҳәазаргьы, зегьы ауадаԥ шәышҧаласҵеи ҳәа, лхы гәыбҕан аҭара данаҟәымҵҙа, абри дахьхәызар ҳәа сшәаны иҵегьы дсырцәажәарц ст̂аххеит, аха, излеилыскааз ала, аҷкәын бзиа дылбаҵәҟьоит. Ажәакала – сагьҵәуоит, сагьцоит рымҳәои? убри аԥыза!...»

«Абарҵқәа зегьы дыбналаанҙа дрызхыәцыр акәын, шьҭа аамҭа шьҭахьҟа иаҳзырхынҳәуам!»

«Уаргьы иуҳәахт, Фуаҭ Беи... абналара зхы иҭашәаз аҭыҧҳа дузаанкылараны дыҟоума?.. Уи иаха даныбналоз аҧхыҙ далазшәа дыҟан. Лхы аԥныҟа ахынҳәра шаҭахызгьы, лшьапқәа Неԥьдеҭ ишьҭаланы абранҙа дааргеит... Уи изеиҧшроу уара иуздыррым, аха сара ибзиаҙаны издыргәышьоит...»

Ԥажәеижәаба шықәса рашьҭахьҟа ицеит рхәыцрақәа. Рыблақәа ҭыҧхаауа иааиҷаҧшын иааицҧышәырччеит. Лара Џьемиле Ҳанымгьы Фуаҭ Беи абас дыбналаны димыццази...

«Бара ибдыруазар ћалоит Џьемиле!.. Абри Мелеқьҧер уаанʒа дызҭахыз аҷкәын дырҵаҩызаап ҳәа саҳахьан, ииашоума?»

«Аиеи гәышьа, дырҵаҩызаап. Даара иҭаацәара бзиоуп. Лара Мелеқьҧер лзыҳәангьы дразћы бзиан аиашазы, ақалақь аћны дҷыгәʒа дынхозаап. Ақыҭа аџьабаа уажәы изҭахыда? Аха Неџьдеҭ шаћа бзиа дылбо абри алагьы иеилукаауеит. Абарҭқәа зегьы наћ днарыгәҭасны иара далылхит... Уи зегьы бзиоуп, аха уара абарҭқәа узразҵаауеи абыржәы?»

«Акгьы, акгьы... ус баша сазҵааит».

Иҩныҵћала даагәырҕьеит Фуаҭ Беи, иаҳаз игәаҧханы. Уажәы Қәыча ауаҩы дизишьҭыр акәын, иҧҳа иара иҽы дшыћоу ала адырра ииҭарц азы. Раҧхьа иҷкәын дишьҭырц иақәикит, аха нас дахьхәит. Иахьынʒалшо аҽар ари аус иалаимырхәырц иʒбеит. Иашьа Џьаабир дишьҭыр реиҳа иеиҕьишьеит. Ҩынҩажәа дырҭагылан, дћәыҕан, дхатәран. Иҩны-игәара, иус-ҳәыс ала ишьақәгылахьаз, ауаагьы ирдыруаз аʒә иакәын, ахәаахәҭра инапы ахьалакыз азгьы ацәажәашьа ибзианы идыруан. Аиашазы ари аус азы иара иеиҕьыз дагьизыҧшаауамызт.

«Џьемиле, ушьҭа хара имгакәа амш ашарахь икылсуеит, иаҳҭаххаргьы ҳзыцәом... Зегь реиҳа иеиҕьу аҷкәын дизышьҭ, Џьаабир иаарласны снаиҧхьап».

Џьемиле ауада дандәылҭуаз «Абри Фуаҭ Беи дышҧаҟәышузеи, Қәыча иахь Џьаабир дишьҭуазар акәхап, абас ала уигьы аиҳабацәа реизарақәа рахь дазыҟаиҵарц иҵахуп. Иара Џьаабиргьы дапҳсоуп аиашазы» ҳәа дхәыцуан.

Дук мырҵыкәа иҟалаз изымдыруа, дыццакы-ццакуа Џьаабир ауада дааѡнашылт.

«Бзиароума сашьаду, иаха асасцәа шәымазаарын, изысзумыцҳаи?

«Абас уаатәа! Абыржәы иумаҳаи! Ҭхабжьон усгьы иҟаҳҵаша акгьы ыҟазамызт, баша уцәа сырҟьалар сҵахымхеит. Иахьа иахьабалак уара уѡроуп азыҳәан уҧсы шьаны уҟазар сҵаххеит».

Џьаабир дгәаҭеиуа дгылан, иажәақәа иашьа еиҳабы игәы иалсыр ҳәагьы дазхәыцуан, аха имҳәар ада ҧсыхәа изымҧшааит.

«Ибзиоуп... Ибзиоуп аха, иаха адырра соундаз ҳашҧарманшәалоз... Қәыча иахь Мелеқьҧер лзы инеихьаз дыудыруама? Уара арра иуцыз уѡыза Ҭаҳар Беи! Иахьагьы аҭыҧҳа лҳәаразы иаараны иҟоу агәыҧ еиҳабыс иара иоуп иҟоу. Иахьа издыруазҵгьы сыѡҽыжәланы, иѡны снеины заанаҵ адырра исымҵози? Уажәы рҽырҧагьаны иахьнеиуа изықәшәараны иҟоу ахьымʒҷгьы даҵасымхуаззи!.».

Фуаҭ Беи аҟамчы иаахазшәа даатрысит. Ҳаит абаагьсы, изакәытә ҭагылазаашьоузеи ирыцәцаз! Ианаамҭаз адырра рырҭандаз ишгьабзиахоз. Игәы ааиҵахәаҽеит.

«Арахь, уахынлатәи абзиара аасҵа ашьыжьтәи ацәгьара реиҳа иеиҕьуп рҳәахуеит. Наҟ, наҟ аашьаҵцәа иагьырҵаз ажәагьҟазаап уи!» ҳәа даагәрымит.

Ҭаҳар ибзианы дидыруан, заанаҵ адырра имандаз абас иҟаларызма, ашықәсрацәа анызҵаз раасҵа, ирацәаны иныҟәаз ирдыруеит рымҳәо, ииашазар акәхап, Џьабиргьы иус аҵыхәала алада-аҵада аныҟәара даҽуми? Абар зегьы ахьидыруаз...

Игәы пҗәон Фуаҭ Беи, аҭаҭын ааҭиган аиҵаҵара дналагеит.

«Уиашоуп Џьаабир, уи ҳагхеит шьҭа, аха иҟалаз ҟалеит. Ҳара ҳагьхьаҟа иҟаҳҵаша ҳазхәыцып».

Иааиқәырццакны иҭаҭын ҵынтә раҟара днаҽыхеит. «Уажәы уара ақалақь ахь уналбааны иҟоу еилкаа, иаараны иҟоу агәыгь аахьазар еилкаа, анцәа иџьшьаны, макьана имаацзар, иаразнак амҵа ишықәу унарҧыланы Ҭаҳар иҟоу изеиҭоуҳәап. Мамзар узырхьымʒар, џьара уцәырымҵын. Дара анцалак ашьҭахь Қәыча иҟны унеины, иҭыҧҳа ҳара ҳҽы дшыҟоу изеиҭоуҳәап. ҷыдала сысаламқәагьы иҭ. Игәы ҭынчыз, ихьымʒг сыхьымʒгуп. Мелеқьҧер иҵны дыҟоушәа иҧхьаʒааит. Зегьы ҳлеишәаҳқьабз ишақәнагоу ала ҭынч

иҳаʒбоит ҳәа сгәы ишаанаго сызиаҳәа. Сара дсықәгәыҒааит, игәы ирҭынчааит, абарҭқәа зегьы иеилырганы исызиаҳәа. Уара уҽаҧыц ҒәҒәоуп, суқәгәыҒуеит, амарӈьа! Насгьы иаразнак арахь ухынҳәы, избанзар иҟаҳҭаша аусқәа рацәоуп».

Иашьа еиҳабы иажәақәа гәык ала ирзыʒырҽуаз Ӈьаабир, Фуаҭ Беи иажәа дшаалгаз еиҧш иаразнак ауада дындәылҭит.

Заҳираҭ, ак лгәы иҭачны дыҟазшәа ацәа даалҭит, аҧхʒы лылыкәкәа дыҟан. Лхы ҽышьҭыхны аҧенӈьыр ашҟа даныҧшы, шьҭа амш ашара ишалагахьаз гәалҭеит. Анахь-арахь лнапқәа роуны лҽааиҭыхны ацәеи илбаз аҧхыʒ бааҧси даалҭырц лҭаххеит, аха иҟалҭалаакгьы лхы аҭыҧ аҽы илзаагомызт. Инахараз ҭыҧк аҟнытә иуыууаз лак абжьы ааҽуан аарлаҳәа.

«Ҳаит, аҧсра угәыҭашәааит!... Ашьыжь шаанʒа ауыура абаугәалашәеи?.. Анцәа бзиара ҳзыҟаҭа» ҳәа даагәрымит аҭакәажә. Аиарҭа дылҭырц азы лшьапы анылроу акаруаҭгьы аҟьыж-пыжь ҳәа абжьы анга, уигьы дназгәамҭит.

«Ҳаит, абааҧсы! Ашьшьыҳәа бара аҧҳәыс мыжда! Қәыча даабырҧшуеит, дкараха дыҟоуп ауаҽ рыцҳа, даҽа ҧыҭрак дыцәазааит».

Нас, ҷыт бжьык гар ҳәа дшәозшәа ашьшьыҳәа аиарҭа алҭра лҽазылкит. Арахь, макьана ацәарагьы лҭахын, даҽа

маҷк схы нықәсҵарыма ҳәагьы даахәыцзаргьы. «Абаагҕсы, Заҳираҭ аашьара иаамҭаӡам, иахьа бусқәа рацәоуп, быҕҳа дырҳәарц ауаа бзаауеит, бусқәа бызрыхьӡар брыхьӡеит» лҳәан дҽагылеит. Қәыча иакәзар, дҭахәхәа дыцәан. Ашьшьыҳәа адәахьы дындәылҵит Заҳираҭ.

Аӡы хьшәашәала лҿы анылыӡәӡәа ацәагьы ибзиаӡаны даалҵит. Раҕхьаӡа Мелеқьҕер длыргыларц азы луадахь лҿыналхазаргьы, макьана заацәоуп ҳәа дрыцҳашьаны днахьхәит. Ауха данышьҭалазгьы аҵх кырӡа инеихьан азы, даҿа ҕыҭк дыцәазааит аалгәахәт.

Ҵаҟа данылбаа, амаҵурҭаҿы иаха ирцәынхаз асаанқәа еиқәыжьын.

«Уҕши, имыӡәӡәаӡакәа дышьҭалазаап» ҳәа даалызгәамҵит. Насгьы лара илыӡәӡәарц азы ӡык нақәлыргылан, длатәаны азыҕшра дналагеит. Аҿҿаҳәа ибылуаз амҿқәа рыбжьы ада ауадаҿы уаҳа ҷыт бжьык гомызт.

«Ее, ҷьым... Мелеқьҕергьы дцагәышьеит. Иахьа дырҳәарц азы иаауазар инареиҳаӡоу мызкы ахы аҵыхәала лчара ҟалон. «Дҭыҕҳами, иҟауҵари?... Дсасны аҽны дыҽнагылоуп, иахьа дыҟоуп, уаҵәы дубом!». ҳәа гәаныла дцәажәауан.

Лхәыцрақәа лылахь кырӡа иеиқәнаҵахьан.

«Иҟаҳҵагәышьари, аҕсҭазаара азакәан абас ала иаҕҵоуп, акы заҵәык- дахьнеиуа дманшәалахааит».

Аԥкәын иган ибзиаҙаны илдыруан, аха иара заҵәык иакәын иааигәаны илзымдыруаз. Знык харантәи дылдырбахьан. Иоуреи иҵбаареи рыла ауаҩсахьа змаз арҧысын, дыздыруазгьы дараҙа ддырҽхәон. Аха нас, Ҟмыз иажәақәагьы аалгәалашәеит.

«Неԥьдеҵ ихьҙала ишәзааз мап рцәышәымкыр еиҕьын. Избанзар Мелеқьҧер илҵахызг уи арҧыс иакәын».

Арҵ ажәақәа абалгәалашәеи абыржәы... усҟан цқьа дахьазымхәыцызгьы ааԥьалшьеит. Аԥкәын баша ажәақәак неиҧыцҟьеит ҳәа лгәы иаанагахьан, аха уажәы мцак аиҧш иаалыцралеит. Егьырҵ ибжьагылаз ауаагьы «арҵ бзиа иеибабоит» ҳәа ргәаанагара рҳәахьан, амала Қәыча ианиму, Мелеқьҧергьы анақәҧылымҵ, шьҭа зегьы лхашҭны дыштәаз уажәы дырҳәарц ауаа анааша аламҵалазы Ҟмыз иажәақәа ахьылгәалашәаз ак аҵан, аха издыруадаз. «Абарҵ маҙала уск рыбжьазар? Ус акәымзар ари аԥкәын абас дызцәажәоз?» ҳәа дназхәыцит.

Лара Мелеқьҧергьы «Саб знык мап икызар уаҳа ииураны дыҟаҙам» ҳәа дхәыцны маҙала акы даҧызар?

Мышқәак раахыс ахәыцрақәа дыхҭаркшәа дыҟан.

«Иҟои сылашара, хьаак бымоума?» ҳәа длазҵаазаргьы, «мамоу сан, акгьы сымам» ҳәа иахылгон.

Уажәы, абарҵқәа зегьы раамышьҭахь, илбаз аҧхыҙ баапҧси, ииуаз алагьы анаалгәалашәа, лгәы аатрысын, дыҩуа

аѡбатәи аихагылахь, Мелеқьҧер луадахь дыѡхалт. Ашә аартны ауада данынаѡнашыла илбарыз? Аиарҭа ҭацәын. Рапҳьа, илбаз лызхамҭо, аиарҭа шҭацәу шылбогьы ахыза шьҭыхны датҵапҧшуашәа иҟалҵара лзымдыруа даақәхеит. Нас адәахьы, ашҭа, абора, ананыра, иахьабалаак дыѡуа иааимылдеит. Аха аҙәгьы дыҟаҙамызт, шьҭа дхагахарц акгьы лыгҙамызт.

«Ҟалашьа амам, ҟалашьа амам!» ҳәа дхәыцуан. Лшьамхқәа дырзышьҭхуамызт, аура зоуроу ддысызшәа дыҟан. Днеины аѡны ашәхымс аҟны лхы кны длатәеит. «Анцәа ду! Ԥхыҙ баапҧсык акәзааит сызлоу, уара сыхшыѡ еиқәырха!» Дааҕызит.

Дыхьҭашьуазшәа ҵысрак даахҵанакит, арахь лылаҕырҙқәагьы лзаанкыломызт, лыбҕа ҧҵәазшәа дахьтәаз дзымгыло дыҟан, аамҭа шаҟа цаз лыздыруамызт, лхы аҭыпҧ аҿы ианааи Қәыча дылхагылан.

«Мелеқьҧер дыҟаҙам... Неԥьдеҭ иахь дыбналт ус ауми?» Қәыча ибжьы аарлаҳәа иҭытҵуан азы лгәы илҵаблит ари азҵаара. Заҳират ѡынѡажәа шықәса раахыс лхаҵа абас длымбаҙацызт. Ижәѡахырқәа ҭаҳаны, ибҕа ҧҵәазшәа, дымчыданы дгылан ауаѡ дуҙҙа. Еиҭах аҵәыуара даналага, Қәыча инапы лҟәаҟәа инықәҵаны «Бгыла, аѡада ҳхалап, ара ауаа ҳрымбааит» ҳәа налеиҳәан, нас инеидаҳа-ааидаҳало хыхь иѡхалеит...

Саатқ аамҭа шцахьазгьы ажәак рзеибымҳәаҙакәа иштәац итәан. Заҳират лыѡнапык ала лхы кны дахьтәоу лгәы аҭатцәуара даҽын. Зны-зынлагьы лҽылзаанымкылакәа данықәпъсычҳалакгьы лхы дазгәамҵуан, ус ахьыҟалҵоз Қәыча реиҳагьы игәы ҧнажәар ҳәа дшәон.

Аҭцәуара даныхҭанакҙа, мчыла лҽааанкыланы, лхы ѡышьтыхны Қәыча днаихәапъшит. Аҟәардә дахьықәтәоу адәахьы апъшра даҽын, аха акы ибоит ҳәа узҳәомызт дҵаазшәа, баҟак еипъшҵәҟьа дыҟан.

Ма, ак иҳәар, дгәамҵ-хамҵыр, длацәҳар, реиҳа иеиҕьымзи, дарҭынчуан, аха уажәы дызҭагылаз изхамҵауа, изхымгауа дыҟоуп, иҟалашаз ҟалеит шьҭа... ҳәа иалгәахәны еиҭа даақәыпъсычҳаит Заҳират. Уи аамҭазы ихәыцрақәа иаарылҵыз Қәычагьы, иҧшәма ҧҳәыс лахь днаҳәны, игәы нханы ишыҟоу злеилукааша ала дналазҵааит.

Баргьы ибдыруазма Заҳират?.. Баргьы балахәызма абри ахәмарра?

Заҳират илаҳаз лхьаа лханаршҭын, дархагахеит. Лыбҕа ҧҵәазшәа лҟәаҟәақәа ҭаҳаны итәаз аҭакәажә, лгәыпъжәара лыпъсы ҭанаҵазшәа аҕьеѡ ҳәа дѡагылан, лыѡнапык лҙарақәа инадкыланы, Қәыча иахь даалаҟәны: «Иуҳәази уара? Даҽазнык исырҳаи арахь! Баргьы ибдыруазма ҳәа, усзаҵаауама? Ꝋынѡажәа шықәса раахыс уара иузымдыркәа зыпъсыпъҵәҟьа еивызымгаз кҧшәмапъҳәыс соуп сара! Сара

соума ахәмаррақәа брылахәызма ҳәа ззуҳәо? Иуаҭәасымшьеит, иуӈьысымшьеит!» ҳәа днаиҭаҳәҳәеит.

«Баангыл, баангыл!... Иаразнак бымгәамҭын, ус баша инасҽыҭҟьеит, схы аҭыҧ аҟны иҟоу ӈьыбшьоума. Уажәы ҳара-ҳарагьы ҳмеилалааит» ҳәа ииҳәаз даахьхәны Заҳираҭ лырҭынчра дналагеит Қәыча. Арахь дааҧышәырччан, «Заҳираҭгьы дылжьазаап ари аҭыҧҳа гызмал» ҳәа дназхәыцит. Ихала дахьылымжьаз игәы иаахәазшәа дыҟан.

«Баргьы хәарҭаҧшь бымамзаап, бнапқәа бʒара инадкыланы бсеисырцгьы ак быгымхеит. Ҳаит, Анцәа биныҳәааит, схьаақәа схабыршҭит!» - Заҳираҭ лхы шьышьны игәы инадикылеит Қәыча.

«Уажәа бцаны бҽы-бнапы ʒәʒәа, бҽырҭынч, нас акы ҳнацҳаны ҳхы аҭыҧаҽы ианааилак ҳаицәажәап» иҳәеит Қәыча.

Заҳираҭ ауада дныҡныҭын амаҭурҭахь лҽыналхеит.

«Ари ауаҡгьы абас ауп дшыҟоу! Абжьааҧны амаҷ азы дышгәамҭуагьы уажәы иреиҳау ауадаҡраҽы дҭынчʒа алҭшьак иҧшаауеит» ҳәа даахәыцын, гәыҕрак лгәы инҭашәеит. Иара убри ала лгәы реиҳа иааҭынчхан, шьыжьхьа архиара дналагеит.

Зынʒа имеицәажәаʒакәа шьыжьхьа анырфа ашьҭахьгьы даҽа ҧыҭрааамҭак ихәыцуа итәан.

«Бҭынчхама аҧшәма? Ҳмеилаҧатарц азы бсыцхраа абаапҧсы... Аригьы ҳхаҳгоит, сара уажәы ҳадәқьан ахь сцагәышьап», иҳәан иԥнапык ицырхырааны дгыларц иақәикит, аха нас дахьхәын еиҭах днатәеит. «Зынʒа ацара ст̣ахʒам. Оф-оф!... Иахьа хҭыҧха дырҳәарц иаҳзааираны иќоу ирасҳәои? Ҳаҧха даҽеаʒәы диццеит, ацәа ҳшалаз дыбналт ҳәа шҧарасҳәои? Анцәа иҳәаны макьана амԥа имықәлакәа иќоу раҳаны рҽааныркылондаз... Мамзар, ианааилак сышҧарҷаҧшуеи?.».

Иҵаулаʒаны иҧсыҧ ааивиган ахәыцра дналагахт. Ҭаҳар дуʒʒа дмаахьази ари аус аʒбахә алацәажәаразы, Ҭаҳар иԥыза унеишь-уааишь ззырҳәоз абырг бзиа абри аԥыза аус азы ддыраапҧсозма, аха аҭаацәа ҳаҭыр рыԥәиҵон, Қәчагьы дидыруан, диԥәгәыҕуан, бзиагьы дибон.

«Сара суацәажәарц исыҳәеит. Даара ҭаацәара бзоиуп. Аԥкәын дырҵаԥуп, рҭагылазаашьа хар амам. Мелеқьҧергьы сыҧхак леиҧш дызбоит. Сцаны Қәыча сиацәажәап, уи абас қәнага ала ҳаизныќәар ҳахәҭоуп сҳәан, саагәышьеит, иахуҳәаауазеи?» ҳәа даниазҵаа. Қәычагьы «Аԥьабаа убеит, иҭабуп, азин суҭозар, саргьы аԥны снарацәажәап иақәыршаҳаҭны адырра усҭап» ҳәа аҭак ќаиҵахьан.

Нас Заҳираҭ длацәажәаны Мелеқьҧергьы лгәы ишақәшәоз аќара анеиликаа, Ҭаҳар иахь аҭыҧха дырҳәарц азы аара азин шрымаз изицҳахьан, уи

мацара аума, аҽеҳәарагьы ҧырҵәахьан. Уи амшгьы иахьа акәымзи...

«Ҳаи, абаанҵсы!.. Иҳанҵсыхәозеи абыржәы, ҳаҭыр дуззаа зқәу аиҳабацәа рҽааидкыланы иаҳзааираны иҟоуп. Арахь ираҳҳәаша ҳаздыруам. Ауаагьы ирыларҳәахьазар ахьымзг даҳмыргеи? Иацы ииз ахәыҷқәа ҳзықәдыршәаз закәи, ишҧеилҳарго ари аус, аҭыҧ ишҧақәаҳҵо? Ааҳ, Мелеқьҧер! Закәытә усузеи ҳхы иҵабырҧаз?» Уи аамҵазы иҧҳа дналызхәыцит. Дабаҟаз уажәы, илҵагылазаашьаз? Нас, инапы ҟьаны ихәыцрақәа наиҟәигеит. Иҧҳа усгьы илыхьраны иҟаз? Аҧсуаҵасла ѡнаҵак аҟны днаргахьазар акәхарын, дахьнаргаз аҧшәмагьы хара имгакәа «Шәҭыҧҳа сара сҽы дсасуп. Лыхьз-лыхьымзг снапы иануп» ҳәа рзааицҳараны дыҟазамзи?

Аҕьеѡ ҳәа аишәа днахытцын «Акыр саҳауазар адырра быстоит Заҳираҭ, хьаас иҟабымҵан. Акгьы ҟамлазшәа бхы мѡаҧга» Иҳәан, адәахьы дындәылҵит.

* * *

Амѡа зегьы, аҽы ахьирыѡуаз азы аҧхзы алкәкәо, ашәаҟьа аҽаччы иҟан, даалаҟәын агәы ҟаиҵарц азы ахәда ѡынтә раҟара инапала днықәсит.

«Уыххьандаз уара, ашьабсҵа! Уҧрытҵәҟьеит иахьа» ҳәа иааиргәыбзыҕт иҽы. Џьаабир иҽы иѡызак иеиҧш дацәажәон. Инапы аҟны иихьан, ихаҵа иааҙахьан азы, аҙәгьы

изеилымкаауаз бзиабарак рыбжьан. Абри аҽеы иааиҳәоз зегьы еилнакаауеит ҳәа иҧхьаʒон Џьаабир, амҩа данықәлозгьы «иахьа аангылашьа ҳамаʒам ҳәа аҕәра ахаитцахьан.

«Нас абри исҳәааз азеилнамкааʒеи. Акәмзар абас иҧырны сышҧаанагоз?» ҳәа ихы днацәажәеит, иара аҽеы алымҳахьгьы даалаҟәны «Иеилумкааи исҳәааз?» аниҳәа, еилнакаазшәа аҕәра аҟәырҷ ҳәа иҟаҟо ахы нартцысит аҽгьы. Иара аҕәра ирхханы иахьикыз амшала иркәадарц азы ахы артцысуазаргьы ҟаларын, аха Џьаабир ус иҳәозма. «Аҳа! Иубама ишеилнакааз, аҭак шыҟанатцаз убама?» ҳәа дгәырҕьон. Аҽеы шьҭа аҩра иаҟәытцны, иаарласны аныҟәарахь ииасхьан, атцаа иқәшьқьрааруашәа дмырхысхыскәа даманы ицон.

Акәадыр дахьа қәтәаз ашьшьыхәа ишьапы дҩықәгылт Џьаабир, иҽеы ашьҭабжьқәа ашәа хаак еиҧш дазыʒырҩуа анеира дшаҽыз, «акаҳуа ужәуазар иуцәкатәом» ҳәагьы дхәыцуан.

Дышиашаз «Алабатцак» зыхьʒыз ауаҩы ихан ахь днеит. Иҽеы дшаақәтцыз еиҧш аматцуҩы днаиҧхьан игәы иҽанитцеит. «Макьана сымҩа иацыстцоит, аҽеы аарныҟәаны, аҧхʒы аларба, сара усқәак сымоуп, сааиааʒа аҧсы аршьаны акраҽеатца суҳәоит!»

Аҽеқәа рыматц зуаз ауаҩ, дҽеыбҕаҟазан, ари аҩыза аҽеқәагьы бзиаʒа ибон, дгәырҕьатцәа аҽеы аҕәра аахихын, «хьаас иҟоумтцан Џьаабир, сашьаду. Сара сыблагәы

еиԥштцәҟьа сахылаԥшуеит уи» иҳәан иаразнак арныҟәара дналагеит.

Џьаабир ақалақь даналала, рапҳьа Қәыча идәқьан азааигәара днеит. Аха ашә аркызшәа аниба акаҳуажәырҭақәа рахь днеины зегьы илаԥш нархигеит. Аԥьармыкьа дналсԝалсит, макьана ауаа ашьшьыҳәа аизара иаҿын, уи аламҭалазы ааигәа иҟаз аԥьаама агҳьа игылаз аҷандарҭла амҭан итәаз Аднан даниба ишҟа днеит.

Аднани иареи шықәсқәак рыбжьан азыҳәан иеиԝызцәан. Арахә аахәаны иҭиуан Аднан. Рыкәшамыкәша иҟаз аԥьармыкьақәа зегьы дырхысуан азы ақыҭахьгьы дук дызкыдгылаӡомызт. Иаамҭа зегьы арахә аахәара дахьашьҭаз иақәирӡуан. Аха «иалудыраауеи џьара илымҳа ак ҭасзар» иҳәан агьсшәа иаҳәаны днаидтәалеит.

«Иҟои Џьаабир, шаанӡа уаазгеи?... Исзымдыруа митәык аӡбахә уаҳаны уаанагазар? Уара есаамҭа аԥьампҔазра улало уалагеит, ас ҳцар усда-ҳәысда саанхар ҳәа сшәо салагеит. Ани ааигәа исцәааухәаз ацәҟатагьы схамышҭӡац» ҳәа дааихлафааит Аднан.

«СумырҔхашьан уара, Аднан, уи шуҭахыз абаздыруаз, ахә итҷегьы албаагаразы ушшәарыцозгьы сазҳәодаз, ахә ансгәаҔха иаразнак иаасхәеит. Аха ашьҭахь ианеилыскаа, излаасхәаз ахә ала иусҭап ҳәа уасымҳәаӡеи?»

«Уара сыхәмаруа иуасҳәеит, баша ҳаицәажәоит ауп, мамзар сара усзымдыруа сыҟоума? Хьаас иҟоумҵан, аѡызара хазуп, ахәаахәҭра хазуп, ауа-аҭынха, аѡыза, ануҳәалаак узыхәаахәҭҙом, иудыруаз».

Џьаабир иѡныҵҟала «уан ушҧалеиҧшу, ақырҭуа шьа злоу ахәаахәҭраҽы сызлаиаҧасри?» ҳәа дхәыцуан. Нас, «ауаа аизара иалагаанҙа, ууаи Гьаур Имам икаҳуажәырҭахь ҳнеины чаик ҳнахәап, ҳагьеицәажәап» иҳәан акаҳуажәырҭахь рҽынархеит.

Акаҳуажәырҭаҽы рчаиқәа инарыхәо иахьтәаз Џьаабир Аднан днаиазҵааит:

«Уара иаха ара ушьҭазма? Шаанҙа уаазгеи?» «Ашьыжь ақыҵа аҟынтә сааит».

Ари даараҙа ибзиан, «жәабжьк сзеилукаазаргьы иалудырауеи» ҳәа днахәыцит Џьаабир.

«Уара Џьаабир, ашьыжь санаaиуаз сзықәшәаз удыруандаз!» ҳәа ацәажәара дналагеит Аднан. «Уара иуаҳахьоума, исыздыруам, Иззеҭ иҷкәын дыҟамзи, ани ирҵаѡыз... шәара шә-Қәыча иҧҳа дизырҳәаразы аиҳабацәа аараны иҟан».

Џьаабир иаҳаз изхамҵо, иҧсыҧ изеивымго дааҟалеит. Анцәа даҽеаказы диҳәаргьы абас иҟаларызма? Аха дшазҽлымҳау Аднан имырдыркәа изыҙырѡра даҽын.

Аднангьы даҽеа ҭаҭынк наиркын иажәа инациҵеит.

«Иззеҭ ҳаиҳабы, абзиара изыҟалааит, аҧагьара бзиа имбои. Аиҳабацәа ааишьҭырц азы Осман Ԥерит адунеи азна аҧара шәаны иеихауардын ааникылазаап. Иара итәала, иааишьҭуаз аҭаҳмадцәеи Қәычеи пату рыҟәимҵои? Арахь, ауаа иеиҭарҳәаша чара дукгьы иуырц игәы иҭазаап. Амԥаҷы агәам-сам сарганы агәыргәырҳәа ишынасывсуаз сзықәтәаз аҿы агәы ҭҟьаны ианырҳа, цәгьала иианыскылеит. Сгәаҕ рыҟәшәама уара идыр, ахәы сԥыкәсны алада сынаҧшызар абар, иахьгылоу! Акәыр тҟәацзаап. Аҭаҳмадцәагьы илбааны ҵлак амҵан итәаны аицәажәара иаҷын. Рапъхьаҙа, сҿы аҟамчы нарбаны, асаба ԥышьҭыхны срывсны сцар аасҭаххеит, аха иҟасҵарыз аҧсуара иснамыруит. Ҳлеишәа ҳқьабз ишсыднаҵаз ала сҿы сԥалбаан, ҳаҭыр рыҟәҵаны сԥарывсит. Сара сааижьтеи маҷ ҵуама, аха дара абыржәыгьы рышьҭыбжь ыҟаҙам.

«Уара аихауардын абашәҭаху? Шәкәаҧҙа, шәҿкәа шәаарыханы раҙныла ичаҧоу шәкәадырқәа шәнарыҟәтәаны амԥа шәыҟәымло, аха иҟалома?

Аҿырбара мыжда! Уи азы ҳаҧсы ҳамҭиуеи...»

«Ари аихауардын ҟәарҟәар, жәа-километрак инеиааҙа ҧшьыинтә-хәынтә акәыр тҟәацуеит, арахь, амԥаҟәагьы ишҧа ҿаасҭоу, ахәылбыҿеха изнеир бзиоуп. Қәычагьы дырзыҧшыз ианбаауеи ҳәа...» Ԥьаабир уаҳа ажәа дазымҙырԥыкәа дԥатҟьеит, Аднан «Иҟалеи уара, аицәажәара ҳаҷуп, уабадәыҟәлеи?» иҳәонаҵы иржәыз ачаи ахә ааишәан

«Абаагъсы Аднан сатоумтцан, абыржәы иасгәалашәеит уыск шсымаз» ҳәа наиаҳәаны дыԥдәылкьаны, иаразнак иҽеы ахьынижьыз днеины дыԥҽеыжәлан, амԥа дныкәлеит.

Ари иазымхәыцзацызт иашьеиҳаби иареи, аҭаҳмадцәа Қәыча иҟны иааихьеит ҳәа иазхәыцхьан. Уажәы иҟаитцарыз, сеиҳабы сиазтцаароуп ҳәа уахь дцар, арахь дагхар ҟалон азы, иус иара избар акәын. Убас иагьыҟаитцеит, агәыҧ иаауаз дырҧыларц уахь иҷынеихеит.

Сааҭбжак мтцыцкәа иаҧхьаҟа асаба шьҭыббы ак шаауаз нгәеиҭеит.

«Абар иахьыҟоу, срыхьзеит, акәыр аҟатцара маҷ аҭахума. Иамухуеит, иҭоу иҭугоит, иқәыршәны иҷабны иԥаанза уазыҧшуеит, нас еиҭах иҭатцаны иҭаурчуеит, аҭыҧ ахь иауҭоит... Абарҭқәа зегьы саатк иеитцамкәа аамта рымгазои? Аднан иихәаз иашазаап» иҳәан иқьафқәа ааҭалеит.

Аихауардын ааигәахазшәа аниба дыԥҽеыжәтцын рзыҧшра далагеит, азынра иацәынхаз аҭаҟәа-ҭасрақәа инарҭаҳа-аарҭаҳауа ааира иаҷын, зынза ианааигәаха инапы ҟьаны иаангыларц ианыдирба маҷк аҟара инаивсны аарлаҳәа иаангылеит.

Ԓьаабир, аҭәрақәа иарма напы ала икны иҽеы ишьҭахь иргыланы, ҳаҭырла ауардын днадгылан, ашә аартны аҧсшәа нареиҳәеит. Аҭаҳмадцәа жәаԥык раҟара ыҟан, азәы-

ҩыӵьагьы иидырқәоз ракәын. Иҟалеи? ҳәа иҭаауашәа ихәаҧшуан. Иреиҳабыз Ҭаҳар иакәын, Ӵьаабиргьы дидыруан. «Бзиароума Ӵьаабир, сыҷкәын, мамзар амҩакра уалагама?» - дыхәмаршәа дааихлафит.

«Саҭаумҭан Ҭаҳар ухаҭкы, ишшәыхәҭамыз ала сышәҧылеит, аха аҭагылазаашьа ус исыднаҭеит».

Иеиқәлацәазшәа абас дахьиацәажәоз ааӵьеишьеит. Иҟәаҟәагьы аҧхӡы налҭит. Ессымша аҿаҧыц зҿаз Ӵьаабир, аиҳабацәа данрацәажәоз дыҧхашьаны ҩажәак изеидкылаӡомызт, аха уажәы усгьы «ахыц ҭҟьеит», иҟалалак ҟалааит ҳәа даазхәыцит.

«Саҭоумҭан Ҭаҳар ухаҭкы, маҷк аҟара узылбаауазар иуасҳәашақәа сымоуп» иҳәеит иаарццакны.

Ауардын иҭатәақәаз шьҭа иҿеим ак шыҟаз аҟара еилыркаахьан.

Ҭаҳаргьы ашьшьыҳәа дналбаан маҷк днаскьаны ишьҭахь иааиуаз Ӵьаабир днаиазҭааит: «Ее Ӵьаабир, иҳәа шьҭа, бзиароума?...»

Ӵьаабир иажәа дшалагаша издыруамызт, дааҟәындҟәындын, ибжьы қыӵь-қыӵьуа «цәгьарак ҳақәшәеит Ҭаҳар, сашьаду» ҳәа аарлаҳәа ажәақәак ааиҿыҭҟьеит. Еиҳаб дуӡӡак иеиқәлацәоушәа дахьиацәажәо иӵьашьаны игәы ҭыҧ-ҭыҧуан. «Абааҧсы уҿрыҕәҕәа, ахьымӡҕ угоит мамзар» ҳәа игәы ааирҕәҕәеит.

Ҭаҳар дҭынчҙа Џьаабир дихәапҵшуан, даапҵышәырччан дҵааит:

«Нас, иҟалаз ҳаумҳәаҙои?»

Ҭаҳар иҭынчра Џьаабиргьы игәы арҕәҕәеит. «Ҭаҳар сашьа ду, шәахьцо акәымкәа, шьҭахьҟа шәхынҳәыр реиҳа иеиҕьуп!»

Аҭаҳмада дуҙҙа дилабжьошәа дахьцәажәаз ихы даазгәамҵит. «Ҳаит, уара агаҙа! Ушҧацәажәо, ахшыҩ иурҵошәа, уаҩҵас иеиҭоумҳәо»,- гәаныла ихы дналабжьеит.

«Иҟоу убри ауп, Қәыча иҧҳа Мелеқьҧер иаха маҙала даҽеаҙәы диццеит!»

Нас, иҟалаз шыҟалаз инеиҵыхны изеиҭеиҳәеит.

Кыр аамҭа ҭынчран, Ҭаҳар ихы-иҽы ианыз акыҷырақәа реиҳа иубарҭан, иаҳаз игәы иамыхәакәа агәаҭеира дшаҽыз изҙомызт, инапқәа ишьҭахь инеибаркны анахь-арахь дааныҟәа-ааныҟәан, Џьаабир иахь днаҳәны «нас аҭыҧҳа уажәы Фуаҭ иҩны дыҟоума?» ҳәа диазҵааит.

«Аиеи, Ҭаҳар сашьаду, иаха цхабжьон днаргеит».

Ҭаҳар ихы ҩышьҭыхны Џьаабир днаихәапҵшит, аха илақәа ҭыууа баша дыҧшуазшәа акәын дышгылаз. ҧытрак аамҭа анца ашьҭахь, ак шиҙбаз мҩашьо ацәажәара дналагеит.

«Уиашоуп Џьаабир, сыҷкәын, ҳҭагылазаашьа даараҙа иуадаҩуп...» Ибжьы ахьааи, агәтынчымреи анубаалон. Уи аамҭазы аихауардын иҭатәаз аҭаҳмадцәа руаҙәы ашә аҟнытә

ихы аакылирҳәҳәан: «Уоо, уара Ҭаҳар! Хәлаанҙа ара ҳгылоума? Бзиароума, шәызҿу закәи уара?.». ҳәа ибжьы нарықәиргеит.

Ҭаҳар инапы ала маҷк шәаагъшы, иҳәозшәа инадирбеит. Нас дгәаҭеиуа Џьаабир иахь днаҳәит.

«Аҭыгъҳа Фуаҭ Беи иҿы дахьыҟоу дараҙа ибзиоуп. Уашьеиҳабы пату зқәу уаѽ ҟәыҷак иоуп. Зегьы ҳахшыѽ неилаҵаны алҵшьак ҳаҧшаап ҳәа сгәы иаанагоит» - инапы Џьаабир иҟәаҟәа иныкәҵаны иблакәа дырхыҧшыло иажәакәа инарыцеиҵеит.

«Уара аамҵа умгакәа уҿыжәланы Қәыча уизца, иҟоу изеиҵаҳәа, даҳзымҧшааит. Сара, уара уаамышьҭахь рыгәшәымшәа ҳәаны арҵ исыцу ауаа шьҭахьҟа исырхынҳәуеит. Уашеиҳабгьы сысаламқәа иҵ. Иареи сареи есымша ҳаидгылоит, ҳаицхырааугит. Уажәгьы иҵахымкәа акы даланагалеит. Уанеиҳабу абас ауп ишыҟало, аиҵбацәа еиларҟәаҟәаз, уара ирҿеи ҳәа иааганы инаумҵарыжьуеит. Мап шҧаукуеи... Уи аҭагылазаашьа даара ибзианы иеилыскааугит. Игәы ҭынчыз, саргьы изласылшо ала ацхыраара исҵоит. Уажәы ауардын иҵатәоугьы апҳсшәа раҳәо уҳадымхалакәа иаразнак Қәыча иахь уеиха!.».

Џьаабир длаҟәын ҳаҭырла Ҭаҳар инапы ааимихын, ихы иныкәиҵеит. Нас шьаҿақәак шьҭахьҟа данынаскьа аихауардын иҵатәаз рахь днахырхәаны абзиараз ҳәа нареиҳәеит. Маҷк дырцәыхарахаанҙа иҿы дақәымтәаҙакәа

шьапыла данныҟәа аамышьҭахь дыԥеыжәлан ақалақь ашҟа иҧынеихеит...

* * *

Адәқьан аҧы даннеи, Қәыча иаҧхьаҟа дыҧшуа дхәыцуа дтәан. Џьаабир даниба дихаҵгыларц иҭаххазаргьы иаразнак инапы ааимихын дымгыларц азгьы диҳәеит. «Абаағьсы Қәыча! усеиҳабуп уабагылои?» иҳәон арахьгьы...

Џьаабир ихымԥаҧгашьа згәы иахәаз Қәыча, «Аҧсынҵры бзиа уоуааит Џьаабир, сыҷкәын... Ҳазшаз пату угимыжьааит» ҳәа днаиқәныҳәеит.

Џьаабир маҷк шьҭахьҟа днасҵханы инапқәа иаҧхьа инеибаркны ҳаҭырла дԥагылеит, дахьгылаз имырбаʒакәагьы Қәыча дихәаҧшуан. Даараʒа даақьсаха, дкараха дшыҟаз убарҭан. Иҟалаз ахҭыс шаҟа инырыз изʒомызт. Џьаабир аҭаҳмада даарыцҳаишьеит. Ихаҭа, еиҳаракгьы аҳәынҵқарратә усқәа рганахьала ауадаԥрақәа данрықәшәа, шаҟа ацхыраара ииҭахьаз ааигәалашәеит.

«Умтәо сыҷкәын»

«Мамоу сеиҳабы ухаҵкы, ас сыбзиоуп»

«Ишуҭаху... Фуаҭ, сашьа дышҧаҟоу, уҭаацәа, ухәычқәа шҧаҟоу»

«Зегьы бзиақәоуп. Сашьа еиҳабгьы асаламқәа шәзааиҭиуеит»

Џьаабир ибжьы мыргаҙакәа данығъшыз, акгьы ҟамлазшәа ихы мҩаигоит ҳәа игәы дынҭахәыцит. Нас иажәа инацитцеит. «Сашьеиҳабы асаламқәа раамышьҭахьгьы...» ҳәа дналаганы иҟаз зегьы ахы инаркны аҵыхәанҙа инеизеиҭеиҳәеит. Иара данцәажәоз Қәыча ихаҷсахьа аҿаҧсахра иаҷын, зны дгәамҵуан, зны дҭынчхауан, аҵыхәтәан иҿааидикылеит, еиҳаракгьы изаараны иҟаз асасцәа дырпъыланы ихынҳәратәы иахьыҟаиҵаз кырҙа игәы иахәаны дыҟан. Ах, абыржәы аҙәы иацәажәара зыҧсагәышьаз, аха Џьаабири иареи иеиқәлацәаҙамызт азы иеибырҳәарыз.

«Сашьеиҳабы ҷыдала Мелеқьҧер хьаас дҟашәымҵарц, лыҩны дыҟоушәа ишәыҧхьаҙарц иҭахуп. Зегьы ҧсыуаҵас ишыҙбахо, шәара шәыхьымҙг иара ишихьымҙгу шәасҳәарц сыдиҵеит», иҳәеит Џьаабир.

Даҿа ҧытрак ашьҭахьгьы, «азин сышәҭозар сара сцароуп шьҭа!» иҳәан ҳаҭырла длаҟәны инапы ааимихит. Нас шьҭахьла мацара адәқьан даадәылтцуаны Қәыча ибжьы геит: «Уаргьы, сашьа Фуаҭ асаламқәа сызиҭ... Иҭабуп ҳәа сызиаҳәа, аџьабаа дуҙҙа даҵалеит!..».

* * *

Неԥьдеҭ иан Тензиле, абора аҧхьатәи ахкаара хәыҷы аҟны илхьарц иаалгаз ажә, акыкаҟәа аӡыцқьа ала ианылыӡәӡәоз маҷк аҧхьа иаҵыхны ашьаҟа иадҩалҳәалаз аҳәысгьы ахш агьама ахьакыз азы иҵегьы ан иаҵаларц азы ашаха амнахырц аҟәҧара иаҩын.

Тензиле аҳәыс ахь днаҳәны даацәажәеит: «Акыка руак уара иутәыми, уаҳа иуҭахи? Сара ихьаны саналагалаак ушаҵастҵо абыржәыгьы иузымҵаӡеи?

Арахь ҽадак уаҟарахахьеит, абжьыьс уара!»

Ажә ашьҭахьтәи ашьапқәа еиҵнахын илыцхраауашәа игылан. Лҟәардә аалыҵалҵан акыкаҟәа шьышьуа ахьара дналагеит. Ахш аныга иахьҭатәоз иахылҵуаз абжьы дшазыӡырԝуаз лхәыцраҟәагьы дрыманы ицеит.

Неԥьдеҭ иаха аԝныҟа дмааӡацызт, аҵыхәтәантәи аамҵа лассы-лассы аԝныҟа данымаауаз ҟалалон. Мелеқьҧергьы дырҭаххан дрырымҵаӡеит. Дурҭозма. Ақалақь аҟны аҳ иеиҧшҵәҟьа инхоз ҭаацәаран. Рҭыҧҳа днаганы ақыҭаҩы инхоз, ҭаацәара ҭарк дызларырҭарыз, рхәыҷы дгаӡазаргьы дара аҭаацәара ирурызма? Уи шыҟамлаша усгьы иеилкаан. Неԥьдеҭ ианлыдицала мап лзымкыкәа аҭыҧҳа дырҭаххеит акәымзар, ишыҟамлаша аханатә илдыргәышьон. Абар иҟалаз! Мап рцәыркхьан, раҳаҭыр ладырҟәхьан, аха иҟалҵарыз. Ари еиҧш иагьа лбахьан, илычҳахьан... Амала Неԥьдеҭ акалашәа дыҟан аҵыхәтәантәи аамҵазы, ихы ҭууа, лассы дгәамҵуа, ихәыцраҟәа дрыманы ицон... Знык ԝынтә сиацәажәап ҳәа

иақәылкызаргьы иалымҵит, аҵыхәтәаны игәы ҧжәаҙаны «Сара сус бмалаҧалан, ҧхәыс еибак иҟасҵаша сабымҳәан!» ҳәа зынҙа илыхәҵамкәа длацәажәахьан. Уааҙа иан лгәы нхарҳәа ибжьы мыргаҙакәа илацәажәоз аҷкәын уажәы дызлыхыз узымдыруа акалашәа дҟалахьан.

Неиьдеҵ иаб данихъха 7 шықәса ихыҵуан, ашкол дҵалахьан. Лхала, анрагьы, абрагьы изуны, ауаа рнапы данымҧшылакәа, лхьаақәа, лгәаҟракәа аҙәгьы имырҳаҙакәа длааҙахьан. Арра маҵзура далганы дааижьҵеигьы шықәсык иазааигәан. Атәашьа, агылашьа, ахымѡаҧгашьа здыруаз арҧысын. Ихәҵаз ҧхәызбакгьы дыҧшааны аҵаацәара дзалаландаз... нас аматацәа ииуа рыла даҽазнык дҵаацәара думхози. Абарҵ дышҧареиҧхыҙуаз, изыкәшәаз закәыз? Неиьдеҵ дизымҙырѡыкәа, Мелеқьҧер илышьҵамлар акәын... мап ахьицәыркыз ғәғәала ихьымҙгишьон...

«Ҳазшаз аҙәгьы абыда днимыжьааит!» ҳәа лыбжьы налыргеит. Лыҷкәын рыцҳа, дзыкәшәаз лассы изыхгандаз, нас аамҵала зегьы ихашҵрын. Ачҳара акәын иаҵахыз...

Уи аамҵазы Ҟмыз амҙырха дыкәланы ашьшьыҳәа дааины лышьҵахь ала, инапқәа лҟәаҟәа инакәыршаны: «Еиҳа бхьеит, сан!» аниҳәа дшәаны дѡатрысит, Ҟмыз ғәғәала дикымзар дууаҙа дкаҳаргьы ҟаларын.

«Ҳаи, нхамѡа умоуааит! Сгәы ҭуҟьеит, аилага уара..». Лҳәан лызнапык ала лкасы риашо дѡагылеит.

«Анцәа иҧьшьоуп ахш сыцәкамҭәаҙеит».

Днеины аҳәыс аагъылыртлан ан инатцалтцеит. Дгъышәарччо илыхәагъшуаз Ҟмыз иахьгьы днаҳәын: «Бзиароу уара, ашьыжь шаанҙа уаҳзаазгеи? Аѡны удәылырцама?» ҳәа даихлафит.

Лызнапык ала ахш зҭаз аныга аанылкылан, егьи лнапгьы илыхьыз лыбҕа инадкыланы лҽаалыриашеит. «Ууаи арахь, ууаи! Уан ахшыѡда уҧхалтцазар реиҳагьы исзеиҧьуми? Даҽеа ҷкәынак дсоуп» лҳәан аѡныҟа лҷыналхеит.

Аѡны ишыѡнашылаз еиҧш арҕьарахь иҟаз аматцурҭахь иеиасит, иахьабалак ҷыц ишьыхын, ацәардаҕәқәа ицқьашәқьа ихҟьан, ауада пашәҙа иҟан. «Абри аҧҳәыс аагъсара лзымдырҙо, абри аҟара аус дызларыхьҙои?» ҳәа дназхәыцит. Егьараан дааихьан, аха зныкгьы иеилажьны имбаҙацызт.

Днеины ацәардаҕәы аган аҷы днатәаны Тензиле лыхәагъшра далагеит. Ицқьаҙа иҟаз ахраҙага ала ахш раҙаны илыршырц архнышьнаҷы ишыкналҳауаз, иара архнышьнагьы аура шьеиқәлыршәоз, зегьы гәеиҭон. Нас лхы ѡышьҭыхны ауаҧьаҟ аѡада лнапы анылроу, иҟалтцарц илҭахыз еилкааны «мамоу, мамоу Тензиле, сан, крыф-крыжә сыҟоуп, иахьа ашьыжь уаҳа крысзыфаҙом» ҳәа даҟәихырц деихеит, Тензиле ауаҧьаҟ аѡнытцҟа ашәырѡеи ажьтцааи тҙәахны ишлымаз идыруан азы.

«Дзакәытә ҧхәыс барақьатҙузеи... Чеиҷьыкак агьама умырбаҙакәа дунеихаан уоулышьҭуам. Ессымша ицәырылгаша ак ҵәахны илымоуп» иҳәеит Ҟмыз.

«Ҟалашьа амоума? Крымфаҙакәа... Анцәеиныс ишыҟамло! Уара ашьыжь иуфаз ушьҭа иуырсахьеит, уҵкәынами. Уца аҙлагара иаѡызоуп... Ажьҵаа сымоуп агьама убароуп ҳәа идцалара даҷын, аха иаргьы «мамоу, исҵахҙам», ҳәа иуамызт, арахь лгәы нхар ҳәагьы дшәон.

«Ибымуазар, маҵк аҟабаҙы сыҵ, исымжәишьҭеи кыр ҵуеит, сыҧсы иаҵаххеит».

Аҟабаҙы аҳаҧшьа аҟынтә ачамсҟәыл ала иҵыганы илкыз асаан иананылҵоз «Неиьдеҵ иаха аѡныҟа дмааит, дахьыҟоу ҳәа крыудыруазар?» ҳәа инбжьаршәны днаиазҵааит Тензиле. Ҟмыз абыржәыҵәҟьа иаамҵоуп ҳәа дхәыцит.

«Ишбасҳәара сыздыруам, аха... ҳара уск ҳамхаҟаҵеит».

Ҽеик шылмаҳауаз аҟара дырны дааҳәит аҧҳәыс рыцҳа, иҵыс-ҵысуа иалагаз лнапаҟны илкыз ачамсҟәыл аҟынтә аҟабаҙгьы акаҵәара иаҷын.

«Иаха Мелеқьҧер дымҵаҳарсит. Аҵаца дбоуит, аҵаца!» иҳәеит.

Амҵ ҧыруазар абжьы уаҳаратәы ааынчрахеит. Ачамсҟәылгьы, асаангьы наҟ инкажьны лыѡнапык ала Ҟмыз даанылкылан длырхыс-хысуа: «Иуҳәази, иуҳази? Иҟашәҵаз ҳәа исауҳәази уара?» ҳәа ҽаалҵит.

Ҟмыз ганкахьала аҭакәажә деиқәикырц дшаҷызгьы, ганкахьалагьы лацәажәара даҷын. «Баангыл, нан!.. Ишыбдыруа еиҧш, акәҙам аусҷәа, бҽырҭынч, аиҭаҳәаха сыҭ, иббап бзызгәамҭуа акгьы шыҟам».

Аха илуамызт, аҭакәажә дкарахааноҙа абри даҷын. Нас днеины ацәардаҕәы лыҷелықәлыжьын: «Уаа, сара рыцҳа, сара разҟыда! Уаа, сара! сабацари, исыҧсыхәри?» ҳәа алақмар аҳәара дналагеит.

Ҟмыз кыр аамҭа лҟәаҟәа шьышьуа дылхагыланы Тензиле лырҭынчра даҷын. Ажәақәак леиҳәарц иақәикызаргьы илмаҳауашәа аниба днаҟәыҭит.

Ианаму лаҧхьаҟа днышьамхнышгылан, лнапқәа ааныланы ибжьгьы аарҧшқаны лыргәыбзыҕра дналагеит.

«Оо, бара, аҩбатәи сан! Бхы бцәымҕума? Иакәым бзазхәыцуеи? Иббап, зегьы бзиахоит. Мелеқьҧер Фуаҭ Беи иҟны дынҳажьит. Сара сиацәажәеит. Зегьрыла ҳаиликааит. Зегьы сара аҭыҧ иқәысҵоит акгьы хьаас иҟашәымҵан ҳәа сеиҳәеит.

Ҟмыз иажәақәа анлаҳа Тензиле рыцҳа дааҭынчхан, лыблақәагьы цырцыруа дааҟалеит.

«Аҭыҧҳа уажәы Фуаҭ Беи иҟнома дахьыҟоу?»

«Аиеи, бара! Аханатә аахыс баҳәара саҷуп. Бааины абра бтәа, ҭынч ҳаицәажәап. Аусҷәа зегьы аҭыҧ иқәлоит».

Маԛк аҟара иҭынчхаз Тензиле лыхцәқәа ааидкыланы, икаҳаз лкасгьы аашьҭыхны лҷеаалырҷееит. Уи аамҭазгьы лыхш хыҵны акаҭәара ишаҷыз ангәалҭа, ауаԥьаҟ ахь дыԝит. Иаразнак ачуан аакныхны аганахь ианлыргылоз «Ҳахш абжагьы каҳҭәеит!» ҳәа лхы дазгәамҵуа, иблыз лнацәкьарақәа рцәацәара даҷын.

Ҟмыз арҭқәа аниба, «Оҳ гәышьа лхы аҭыҧ ахь иааит» ҳәа даагәырҕьеит. Иаразнак длымҵақьақьо длывагьежьуа далагеит. «Уҧши, уара! Ҳара ҳан, аҭаца дылзааҳгап ҳәа закәытә гәаҟрақәоузеи иаҳхаҳгақәо! Лара, афырхаҵа ҳәа ҳахьгәыдылкылаша амцхәрас алабафара ҳаҷуп, алажә еиҧшҵәҟьа сахьхәны сыҟоуп».

Тензиле зегьы дарароуп дгәамҵны дыҟан.

«Уи алажәқәа урмыфааит уара! Аҧхамшьақәа!.. шәхы злажәгалаз аус закәыузеи?»

Ҟмыз арҭ ажәақәа рыла Тензиле маҙала дгәырҕьаҵәа дшыҟаз аҟара еиликаахьан.

«Оҳ, оҳ, ари дазааҳгеит, уажәы егьырҭ роуп инхаз!» ҳәа дхәыцуан. Ушьҭа ихы агәрагара изыхынҳәны дыҟан, дԝагыланы ацәардаҕәы днықәтәеит.

«Абраҟа ҷамԝак аҟабаҙы ҳажәраны ҳаҟан, уигьы ҳҧынҵа икылыттеит», ҳәа дналыхлафит. Нас, иҟалаз ахы инаркны аҵыхәа аҟынҙа, маԛкгьы иара итәала инацҵаны, иаалзеиҵеиҳәеит.

* * *

Ахәылбыҽхатәи аҭынчра ихәашьҙа ақыҵа ахаҧара иаҿын. Аҩнқәа ирхыҳәҳәаны иҩеиуаз алҩақәа, ауаа уаххьа армазеира ишаҿыз арҵабыргуан. Иҩны абалкон аҟынтә зқыҵа иалаҧшуаз Фуаҭ Беи «Абраантәи ақыҵа алаҧшра мацара зыҧсоузеи? Иҧсаҵа бзиахааит саб Ҳаҧьы Муса, шаҟа ибзианы иҙбази аҩны аҭыҧ» ҳәа иаб рыцҳагьы дааигәалашәеит.

Уи, есыхәылбыҽха иҵаҭын ааркны икаҳуа днахәо абалкон аҿы иҧсы ишьон. Ихьаақәа зегьы абри аамҵазы акәын ианихашҭуаз. ҷьара дыҟаны ибалкон данацәыхарахалак гәтынчымрак изцәыртцуан.

Ажәак ала абри абалкон, иҧсы рҭынчны иҽахьирыцқьоз иҧшьоу ҭыҧны ишимаз иҵаацәа зегьы ирдыруан азы, абраҟа дантәоу аамҵазы аҙәгьы иааигәара днеиҙомызт, ихала ихы дазынрыжьуан.

«Уаҵәы амш еилгоит анцәа иҳәозар», ҳәа даахәыцит. Амра анҵашәоз иннажьыз аҟаҧшьхәхәара ус иҵанаҳәон, нас иацы ауха аахыс ирхыргаз ахҭысқәа зегьы днарызхәыцит. Иара дыззыҧшыз аасҵа ибзианы ицон аусқәа. Иашьа Ҷьаабир иҟәышра акәын абарҵқәа зегьы зыбзоуразгьы.

«Ҳазшаз алаҧш иқәимыршәааит, деилкьоуп, дҟәышуп, даашьаҙом... Дызлагаз аус ҩнапык ала икны иагьынеигҙоит»

ҳәа игәы дынҭацәажәеит. Иаразнак Ҭаҳар Беи адырра иҭаны хьымӡгьык аӡәгьы имгаӡакәа аус аҭыҧ иқәҵаны, нас дыԥны Қәычагьы димырҭынчзи. Ушьҭа иара иакәын аус знапы ианыз. «Ҳахәаҧшып уаҵәтәи амш анцәа иаҳирбо» – иҳәеит ихы днацәажәо.

Амш лашьцахьан, шьҭа аеҵәақәагьы убарҭан, уи аамҭазы ақыҭа алақәа иеилашуа иалагеит. Цқьа данӡырԥы Ҳаро ифаитон иаҵакыз аҽқәа, рҽы маҭәа иадҳәалаз аҵәҵәақәа рыбжьқәа иаҳауа далагеит. Дԥагыланы, иабацаришь ҳәа еиликаарц дшаҽыз абжьқәа иааиуа, иааиуа иԥны иаадгылт. Аҭаҳмада Ҳаро, «Фуат Беи! Асас дузаазгеит» ҳәа ҿиҵуан.

Ҭаҟа дылбааны агәашә аҟны даннеи, иҵкәын асасцәа дырҧыланы рыматәақәа рақәхра иаҽын. Алашара зқәыҧхоз иан лаҳәшьаҧа Зулқьуф иианда изымдыруаз даҽа уаԥык дгәеиҵеит. Аматәақәа зларацәаз ала, харантәи ииаз ракәын. «Шәара арахь шәааи, аматәақәа ахәыҵқәа иааргоит» ҳәа ибжьы нарықәиргеит.

Зулқьуфи асаси ари анраҳа, ашә ахь иеихеит.

«Уара уԥьашьахәуп Зулқьуф! Асас аидара дышҧаҵоуҵои! Мамзар аматәақәа ак рыхьыр ҳәа ушәома?»

Дааихлафын, аԥны аԥбатәи аихагылахь иԥхалеит.

Асас ԥынԥажәихәаба раҟара зхыҵуаз, иматәаиԥыҵәа ала ақалақь иааӡаз аӡәы шиакәыз ԥашьомызт. Аҧсшәа

анеибырҳәа ашьҭахь, Фуаҭ Беи ауаԥьаҟ арҕьарахьтәи аҭыҧ ахь дтәарц даанеин, асасгьы ивараҽы аҭыҧ иирбеит. Зшьапы иқәгыланы иҧшыз Зулқьуфгьы дтәарц наиеиҳәеит.

«Нас... шәабантәаауеи ҳасасцәа?».

«Шәеилаҳархеит, ҳаҭашәымҵан. Сара шәашьа иҧа Нешьет Беи иѡыза соуп, Сҭампылынтәи саауеит. Сыʒбахә шәарҳәахьазар акәхап».

Рапҧхьаʒа иааигәаламшәазаргьы, Нешьет абас аʒәы иʒбахә шиҳәахьаз аҟара ааигәалашәеит. Аҵара ицызҵоз иѡызак ажәытә аахыс ақыҵа ахь аара игәы ишҭаз, дцодаауа дышиҳәо аниеиҳәа, иаргьы «даҳзааиааит, ипату ҳхы иқәуп» ҳәа иеиҳәахьан. Абарҵқәа данрызхәыц, усҟан зыʒбахә рымаз ауаѡы абыржәы дсасны ирҵоу шиакәугьы ааиликааит.

«Аиеи, аиеи... исеиҳәахьан, аҵара ицҭаз уакәʒами? Шәбара ҳаигәырҕьоит, бзиала шәаабеит!»

Ақалақь аҽы дзықәшәаз ауаѡы дзусҵоугьы ҭымҵаакәа дахьааигаз, Фуаҭ Беи ҳаҭырла дахьидикылаз Зулқьуф дараʒа игәы иахәаны дыҟан, избанзар амѡаҽы, ииашамкәа иҟасҵазар ҳәагьы дгәырѡон.

«Ақалақь салсны сышнеиуаз снаҧшызар, уаѡык ҳҵыҵа аʒбахә ҳәо шәара дшәазҵаауеит», ҳәа дыццә-ччо, реиқәшәара шыҟалаз аиҵаҳәара дналагеит. Фуаҭ Беи, Зулқьуф аҿехырцәажәара чымазарас иман азы, уиҧырхагамхар шаанʒа даанымгылаʒакәа дышцәажәоз идыруан.

«Шəымҩа маншəалазма?» ҳəа асас днаиазҭаан Зулқьуф иажəа днаҧыҩлеит.

«Дараҙа ибзиан, гəаҟрак сақəымшəакəа шəсыҧшааит». Асас арҭ иажəақəа раамышьҭахь уаҳа акгьы ацымҭакəа ҷымҭ дтəан. Иара ауадаҷгьы амҭ ҧыруазар иуаҳауан. «Зулқьуф дыҽхырцəажəоит, асас иакəзар, ажəак иҷыҭҟьом» ҳəа днахəыцит Фуаҭ Беи. «Сара сҩагыланы ахəычқəа снарыхəаҧшып, иҟарҭаз аагəасҭап» – зҳəаз Зулқбуф иахь «Ҳасас дааҧсазар, ҟалоит, амҩа харантə дааит, асаба дагеит ҙык наиқəтəаны иҧсы ишьар иҭахызар ҟалоит, ираҳəа, иуада дырхиааит» ҳəа адҭа наииҭеит Фуаҭ Беи. Нас исас иахь днаҳəит, «ҳамҩақəа ҷаасҭоуп, агəам, асаба, аҭаҟəаҭасрақəа ауаҩы даркароит». Асас иакəзар, «мамоу, мамоу, дараҙа ибзианы исхызгеит амҩа, хьаас сҟашəымҭан» иҳəан еиҭах иҷы ааихеикит. Ушьҭа мчыла дирцəажəозма. «Ари ауаҩы арыҭəа ала ажəа иҷимхуазар, ажəак иҷыҭҟьом» ҳəа игəы дынҭацəажəеит. Арахь, дызусҭаз, дызхааз еиликааргьы иҭахгəышьан, уи моу, Нешетҭəҟьа иҙбахə изаламцəажəаҙацызт.

«Итəашьагьы ихымҩаҧгашьагьы акалашəа иҟоуп, дабеиҧшааи абри ауаҩы Нешьет», ааигəахəит.

Зулқьуф дааины асас иуадахь дигаанҙа уаҳа акгьы еибымхəаҙакəа итəан. Нас кранырфозгьы дук ацəажəара ыҟамызт.

Заанатҭ руадақəа рахь ашьҭалараз иҧхьатцит.

* * *

«Уцәахьоума, Фуаҭ Беи?»

Ашә ашьшьыҳәа иаартны ауада иааѡнашылаз Џьемиле, лыбжьы нытцакны лхаҵа наиқәҷылҭит. Ҽытцгак ҧшааны маӡала аѡныҟа аагъхьара зылҭаз ргәыла ҭыҧҳа Медиҳа, Мелеқьҧер ѡызара лзылуан. Урҭгьы абыржәы акәын ианышьҭалаз.

«Мамоу, сышҧацәоз? Макьана ажәабжьқәа исабҳәаша сырзыҧшуп» иҳәеит Фуаҭ Беигьы ибжьы аарлаҳәа илаҳауа.

Џьемиле лиарҭаматәа аалшәылцан, лнапы алампа ашьушьа инадкыланы дҭаҭәҳәан ианаалырцәа ашьҭахь, Фуаҭ Беи ивара дылхәыцалан, дышкарахаз илырдыруашәа, «ооҳ!» ҳәа даақәыҧсычҳаит.

«Сыҧсы схыцит иахьа, ацхыраа дсымамкәа схала исцәыуадаѡуп шьҭа. Анцәа иҟнытә Мелеқьҧер дысзааит, уигьы дҟамлар исыҧсыхәоз?» – даашшит.

Беихәлаҳаит џьым, шьҭа, бажәгәышьеит! Уажәы ҧҳәыс ҷак дысзаагом, аҵаца дахьҳамамгьы зхароу бара боуп. Џьенгьиз даҳмырҧхьар ҟалом бымҳәандаз, абар, уажәы аӡәы дизааганы абраҟа днаҳмырхози, аха уажәы итцара далганы арра маҵурагьы дахысны даааиаанӡа шаҟа шықәса аҵахузеи? Насгьы дахьнанагаша, иааигаша, дахьынхаша анцәа идырып. Баша бымгәыгын!»

«Аиеи, уара иуҭахымхаҙеи иҵара иациҵарц? Акәзааит ҳара ҳхы ныҟәаҳгап. Нешьет думбаҙои, ақалақь иааҙаз, ихыиҷы пашәҙа, аха Џьаабир дышҧаҟоу? Иашьа иоуп узҳәома? Уажәнатә дажәхьеит, ақыҵа ауаѽы дафоит, џьым, ма ҳаҷкәын далаҳгеит ақыҵа аџьабаа».

Ҳамҭакы рыбжьы мыргаҙакәа ҭынч ишьҭан...

«Ари асас дызусҵада? Дыззааз ҳәа кырудыруама?» ҳәа днаҵааит Џьемиле.

«Макьана уаѽҵас ҳзымеицәажәац, ацәажәара дук бзиа ибом, ихьҙцәҟьа сыздырҙом сҳәар ихабҵарыма? Зулқьуф иҳәахьан, аха исгәалашәом. Акы заҵәык издыруа, Нешьет иѽыза шиакәу ауп. Уаҳа акгьы». Аҭак аа҆каҵаны ҧыҵрак дааҭгылан иҧҳәыс длазҵааит.

«Бара акәац ҳамаҙамызт, аишәа иқәыз абабыҧшааи?»

«Умҵаан... Ари Зулқьуф, дыҽехырцәажәоит ҳәа уизгәамҵуеит, аха даараҙа дҟәышуп, зегьы дрызхәыцуеит. Асас диманы ахәылбыҽеха аѽны дшааиша дазхәыцны, акәац, ача, иааимҧыхьашәоз аахәаны иааигеит. Асас абысҵа изымфар ҳәа мазарак ачабаба ааимгандаз, ҳаҧхамшьози. Зулқьуф ибзоурала уаха мариала иаҳҳаҳгеит».

«Иыххьандаз Зулқьуф! Ииашоуп, зны-зынла амцхә ахьиҳәо сизгәамҵуеит, аха дгәыбылѽуп, абзиара аҟаҵаразы иҧсы ухҵниҵоит. Бымбо, уахагьы иҟаиҵаз?»

«Уи зегьы бзиоуп, аха Мелеқьҧер дышҧаҟоу? Маҷк лыҽелырҭынчма?»

Џьемиле лыбжьы нытцакны аҭак ҟалтцеит: «Уаха ҳгәыла ҭыҧҳа Медиҳа слыҧхьеит, аѽызара лзылуп ҳәа. Избанзар Мелеқьҧер алеишәа ҟалтцоит, арҭқәа сара сацәажәара дацәыҧхашьоит. Ушьҭа, уатцәы Медиҳа лыла зегьы илыскаауеит. Иахьа Тензиле лҟынгьы снабжьысит. Исауҳәақәаз лзеиҭасҳәан лыгәгьы шьҭысхит. Дгәаҭеиуа лгәы хыҵхыҵуа дыҟоуп. Лыҷкәын ақалақь аҟынтә, иеицырдыруа ауаа рҭыҧҳа дахьылзааигаз, уадаѽрак дақәнаршәар ҳәа дшәоит, аха дгәырғьангьы дыҧсуеит. Аус ҭыӡшәада аҭыҵ иқәланы лҵаца лыѽны дзыѽналар дасны дкәашашт. Ажәакала сара иаҭахыз ласҳәеит..».

«Аа, насгьы Фуаҭ Беи исызиаҳә, Дузцье иҟоу сашьцәа адырра рыстарц стахуп, иахиҳәаауазеи? Фуаҭ Беи ҳазшаз дҳагимыжьааит, инапы ҳагым, аха урҭгьы сыҷкәын ианшьцәа роуп» ҳәа салҳәеит анылҳәа Фуаҭ Беигьы «ирзылыцҳааит иааиааит, ианшьцәа роуми», ада уаҳа акагьы имҳәеит, избанзар ацәа иқәҳаны дыҟан. «Быҵх аабзиахааит, ҳацәап ушьҭа», иҳәан Џьемиле лхилҽи ааишьышьит.

«Ацх алҧха уоуааит Фуаҭ!..».

Рыбҕақәа неидҵаны иҵахәхәа ицәеит.

* * *

Қәыча «Амш ахәларахь инеит, ашьшьыҳәа сҽааидкыланы амҩа снықәлап. Ахәылбыҽхатәи снамазгьы аҩны искып», ааигәахәит. Хәлаанӡа Џьаабир ида аӡәгьы дидымгылаӡацызт.

«Макьана ауаа ирмаҳацзар акәхап, хара имгаӡакәа аҭыӡшәа ҳаҳап усгьы» иҳәан, дҩагылан исакәа ааишәиҵеит, нас иарҭмаҟ хәыҷы аашьҭыхны адәахьала ашәқәа наркны, асапатқәа лҷеиҵеит. Анахь-арахь агәылацәа «Иҟои, уаха заа уцоит, бзиароума?» ҳәа иҵаауаз рахьгьы «Аҩны асас даҳҭоуп» ҳәа аҭак нариҵеит.

Ақалақь аҟны аӡәгьы ихьӡ рҳәаӡомызт, зегьы «Аду» ҳәа ишьҭан. Уи амшала знык, ҩынтә аҳәынҵқарратә усбарҭақәа рҷы ауадаҩрақәа изцәырҵхьан, избанзар Қәыча ҳәа дрыздырӡомызт. Амала уи зегь дарароуп ихьӡ бзиа ибауан.

«Уажәы исгәалашәақәазгьы закәқәоузеи уаҳа ус сымамшәа» ҳәа ихы џьеишьо иарҭмаҟ аашьҭыхны дыццакы-ццакуа аҩныҟа амҩа днанылт. Амҩаҷы иидыруа аӡә диҧымландаз ҳәа Анцәа диҳәон. Ауаа зегьы иҟоу раҳахьазар ҳәа дыҧхашьаны дыҧсуан. Абыржәы зегьы дырцәыбналаны, дахьырзымҧшаауа ҭыҧк ахь иҷеыҧхьеикыр шаҟа иҵахыз.

Аҩны данааи Заҳират дизыҧшны дгылан. Иара аамҵа ҧшааны адырра ахьизыҟамҵаз азы аҧхәыс рыцҳа агәырҩа даганы дыҧсхьан, иаразнак дҵааит:

«Иҟои уара, кыр уаҳахьоума?»

«Аиеи аха, аѡнытцҟа ҳаѡнашылар ибасымҳәои».

«Мамоу, аѡнытцҟа иауам, абраҟа исаҳәа, уаҟа Назлыиар дыҟоуп, уигьы уаҳа данааиша амш лзымҧшаазшәа!... Арахь, дааижьҭеи Мелеқьҧер длазҵааугит. Лѡызцәа рахь дыҟоуп-мыҟоуп сҳәақәан наҟ илхасыршҭит. Сара схьаақәа схы иахаҵәаны иҟоуп, ларгьы схы дынҭаҧеит!»

Қәыча иакәзар, «Ҳажәит, аха зегь дарароуп сыҧхәыс дысхыбаауеит. Назлыиар длыҵашьыцуеит» ҳәа даахәыцын дааҧышәырччеит. Назлыиар, данҭыҧхаз Қәыча бзиа дылбозшәа ацәажәарақәа ыҟан. Арахь, знык, ѡынтә алаф еибырҳәахьан аҟара акәын ирыбжьаз, аха Назлыиар ари Заҳират лгәы шҧнажәоз ахьылдыруаз азы, лассы-лассы «Абри ауаѡ бара ибыдибалагәышьеи! Сара сааныжьны бара бышҧаигоз! Ашәҟәацәгьа изыҟабымҵазааит?» ҳәа длыхлафуан. Ессышықәса Сҵампылынтәи знык-ѡынтә арахь даауан, усҟан рапхьа Қәычараа рҿы дынкыдгыланы мышқәак даарылаҧхьон, нас акәын ақыҵақәа рахь сасра данрызцоз.

Зегь раасҵа бзиа илбоз ессымша акәты ҿақәа акыѡба ахәшеи апырпылцьыкеи рыхьшьны аҵәы инахаҵаны, акәиц аҟны инарҳәы-аарҳәуа рзҳра акәын. Арахь, лара акәтыжь лфазомызт, акы заҵәык дахзызаауа иагәылалҵаз аҵәынҵәалаҕьи агәаҵәеи ааҵыганы гьамала илфон, егьырҵ дрылакьысуамызт. Џьара сасра даннеилаак агәашә аартны амзырха дшықәлаз еиҧштцәкьа акәтқәа рахь лхы нарханы

«Шəыбнал, шəыбнал! Шəыҧсы еиқəшəырха. Абгахəыҷы дааит!» ҳəа лыбжьы нарықəлыргон. Ахəыҷқəа ракəзар, данырбалаак «Абгахəыҷы ҧҳəыс» ҳəа илышьҭан.

Қəычеи Заҳираҭи аԥнытԥа ауадахь иныԥналеит, Қəыча иааигаз зегьы иарҭмаҟ иҭыганы рҭыҧқəа рахь ианықəиҵоз иҟаз иныз зегьы Заҳираҭ лзеиҭеиҳəеит, насгьы инациҵеит. «Заҳираҭ, Анцəа иԥьшьоуп Назлыиар дахьҳахьʒаз, ҳара шьоукы ҳармацəажəар ҳагəгьы еиҟəжəоит. Бара уи лхымԥаҧгашьа бамыхəаҧшын, уи дҟəыҕоуп, гəыкала даҳзыҟоуп, ҳагəбылра лымоуп, аҳҭынраҽгьы иааʒаз лоуп. Иббап ҳхьаақəа ҳацеиԥылшоит. Фуаҭраагьы рҭынха лоуп азы уахьгьы днеины Мелеқьҧер дналыдгылап. Ажəак ала анцəа даҳзааишьҭит, ибдыруаз!»

«Сара ари сышҧазымхəыци, ашьыжь аахыс имʒаʒакəа зегьы лзеиҭасҳəандаз, иҟаларыз? Ҳаи, сара хшыԥда! Иахьа акəымзар уаҵəы, зегь дарароуп илмаҳауеи?

«Бара ашьыцра бытҟəаны бамоуп, ԥьым, бхы аҭыҧ аҽы иҟаʒам».

«Наҟ, ԥьоушьҭ!».

Хыхь иԥхалт...

Назлыиар ацəардаҕəы лшьапқəа еиҵагҧсаны дахьықəтəоу лнапқəа ирыбжьакны илкыз иҵаҕаʒа иауны иҟаз аҭаҭын аббырқь ҳəа дахо дтəан. Қəыча дааизшəа анылба, «Ари аҭаҭынгьы абаанагеи абаагҧсы» ҳəа, ҭыҧха хəыҷык

леиҧш, дыҧхашьа-ҧхатцо лҭаҭынгьы ахьылгара лзымдыруа даакәхеит.

Қәыча даагъышәырччан «Баҟәытц бара! Ессымша ибҳәац, иҟабҵац ауп. Исзымдыруа ҷьыбшьома?... Бзиала баабеит, быгәхьааганы ҳаҟан, сеигәырҕьеит бахьызбаз» иҳәеит.

Назлыиар абарҵқәа анлаҳа даангылозма? «Ааҳ! Абри упъҳәыс ҳәа уѡны иѡнагылоу, аҟәыдаха сахьа змоу, абас дыспъылондаз, Сҭампыл сымхынҳәыкәа зынʒа абраҟа санымгылози».

Иааибарччан иаагәыдеибакылеит.

Ацәарадаҕәы ианықәтәоз Назлыиар, «Уаҳа назҭахым ҭаҭынуп, усҭ агьама ба» лҳәан араʒны иалхыз аҭаҭынҵра налроуит. Қәыча «Бара сыбѡызоу ҷьыбшьома, сара икасыжьхьеит уи азѡа» иҳәан мап лцәикын, «Банбааи, адәқьан ахь, бызкыдымгылеи?» ҳәагьы дналазҵааит.

«Иахьа мҽышоуп, уеилахазар ҟалап ҳәа сазхәыцит».

«Нас, Заҳираҭ лахь днахьаҳәны «Бара бызлыхыз сзеилымкааит, хәлеит бҭыпъҳа дыҟам, аха хьаасгьы дбымам. Уара Қәыча! Абри аҧхәыс акгьы лылҵуам иудыруаз, аҵыхәтәан лыпъҳагьы лара длеиҧшылтәуеит, Кьилаа рлаҧс еиҧш ауаа дрылазаауеит» ҳәа дыхәмаруа Заҳираҭ дышлыхлафуаз, Қәыча ибжьы абомба еиҧш аѡны иныѡнаҳаит: «Мелеқьпъер иаха дымҵадырсит, дыбналт!»

Назлыиар илаҳаз лызхамҵеит, иԥьашьаны лыблақәа аакылҵит. Аха хәмарраҙамызт ари, иҵабыргын ирҳәоз. Иаразнак дѡаҵкьан днеины Заҳираҭ даагәыдылкылт.

«Аах, сыбыз сыхәлашәандаз! Ашьыжь аахыс сыҽехырцәажәо, бгәы шҧакыдысхи? Иҟасҵаз закәи сара? Ишҧасзеилымкааи быздагылаз ахьаа? Баргьы зынҙа ак сыҵабымҳәеит, иҟасҵеи сара, иҟасҵеи?» ҳәа лхы дазгәамҵуа, лылаҕырҙқәа кәахәхәа Заҳираҭ дгәыдылкылт-дхыдылкылт. Абас минуҵқәак анца ашьҭахь:«Саҳәшьа разҟыда! Аума бақәымшәеи бара, амца сыцралт саргьы» ҳәа шаҟа лгәы иалсыз аалырҧшуан.

Заҳираҭ лакәзар, лхьаа лхашҭны Назлыиар лыхәаҧшра даҽын. Лгәы ишалсҵәҟазгьы лбарҭан.

«Лхы ҳара ҳаиҧш илыҧхьаҙоит, бзиа ҳалбаҵәҟьозаап ари аҳҭынратәи аѡсҭаа», ҳәа даахәыцит.

Назлыиар маҷк лхы аҭыҧ аҽы ианааи Қәыча иахь днаҳәын: «Уара исоумҳәан, сара ишәасҳәап. Ҳҭыҧха газа Тензила лыҷкәын Неԥьдеҭ ззырҳәо ацәҳәыҟьантаз диццеит усоуми? Сара сгәы иҵашәахьан уи, ууанҙа санықаз агәѡара сызцәыртҵьан. Ҟмызи лареи рыхҟәа еидҵаны ихәыҵхәыҵуа реицәажәарақәа... аха издырыр сылмацәажәози. Ақалақь аҽы шәнапы дықәыргыланы шәлыхҙыҙаауа ишәааҙаз ақыҵаҽы ишҧаҟалҵо? Лхы лымбли... Аах, агаҙара! Амала шәаргьы ишәхароу рацәоуп, арҵ бзиа ишеибабоз еилышәкаазар ҧсыхәак ашәымҵоз, ма даҿеаҙәы дыҧшааны рразҟы

еилашәымҭоз. Зегьы здыруаз Қәыча, ухазы акгьы узаҧсамхеи?»

«Уигьы ҳазхәыцхьан, иахьа дырҳәарц азы иааранy иҟан аха иаха... абас ҳахьит!»

«Унаан! Ахьымʒг шәымгеи, ирашәҳәеи нас ишәзааз?

«Анцәа иҟнытә арахь иаанʒа ирҧылан ихындырҳәит. Мамзар аҧхашьара ду сзыҧшын. Иара Ҭахар иакәын иҳабжьацәажәозгьы, шьҭа сшырҷаҧшуа ҳәа акгьы сыздыруам. Назлыиар саҳәшьа, сҭагылазаашьа дараʒа иуадаҩуп».

«Ҳаи, сашьа рыцҳа! Узықәшәазеи... Дабаҟоу уажәы, зҷы днаргада?».

«Ишыбҳәаз еиҧш, Ҟмыз аус далахәуп, ҩызасгьы длыцуп. Мелеқьҧер днаганы Фуаҭ Беи иҷы дынрыжьит. Уажәы уа дыҟоуп. Ашьыжь Џьаабир дысзааишьҭын адырра сиҭеит. Иара иахьа иаҳзааранy иҟаз аиҳабацәа дырҧыланы ихынҳәратәы иҟазҵазгьы Џьаабир иоуп».

«Фуаҭ иҷы дыҟоуп уҳәама? Уҧши уара, иара Ҟмызгьы шаҟа дҵыхәабабоу. Аха уи бзиоуп, уажәы сара ашьыжь шаанʒа амҩа сыҟәлароуп. Уажәнатә Ҳаро адырра иаҳҭап уаҵәы афаитон ала ақыҭа ахь сигароуп».

«Баагыл бара, бмыццакын... акы ҳнацҳап, бара акәтқәа аҵәы иахаҵаны ибымʒʒои? Насгьы ҳаицәажәап, мышқәак бнымхаʒакә џьаргьы бызцом».

«Мамоу, мамоу! Ҟалашьа амам… Сцаны уи Мелеқьҧер ллымҳақәа маҷк снарыхароуп».

Нас маҷк дааҭгылеит. Лылаҧш аахылеит дегьаапъышәырччеит.

«Абыржәгьы иԥьасшьоит, абри аѡыза аҭыҧҳа ҟәыш, дырҳәарц азы ауаа анылзааишаз аамҭазы… зегьы дшәыҕрагыланы дышҧабналоз?.. Ус анакәха, бзиа дылбаҵәҟьозар ҟалап… сыҧҳа рыцҳа, дысзыгәаҕьуам уи сара!… Уажәы шаҟа дгәаҟуа анцәа идырп, мап сцәашәкыргьы сзаангылом. Уажәы дзыдҵәуало уаѡык длызгәаҟуазар акәхап. Лхала дысзааныжьуам».

Қәыча иԥьашьаны длыхәаҧшуан Назлыиар.

«Маҷк аҧхьа даалҧыхьашәар деимҷылхуа ԥьушьон, уажәы дгәыдкыланы лырҭынчра дазгәышьуеит» ҳәа ибжьы ныҵакны дцәажәо дѡагыланы анамаз икырц ауада дыѡдәылҵит

* * *

Ауада уанааѡнаѡшылалак армарахьтәи аҧенԥьыр аҧхьа ахаҷы агәил амотивқәа зныз аихатәы каруаҵк гылан, агәабан, ашьаршьаф, ахыза, зегьы пашәҙа иқәын. Ахчқәа рыхҟьақәагьы иқәҵаны иҟәашәҙа ирхарҧан. Зегьы ицқьаҙа иҟан, иуанҵан. Ашәқәа асаркьала ичаҧаз шифонерк аҭзамц

иадгылан, ҭаҟа икаршәыз ауарҳалгьы ақәгылара узымгәаҕьуа аҟара ицқьашәқьан. Егьи аган аҿы ацәардаҕәы кҿагылан, акаруаҭ аҵыхәаҿгьы амҿтәы столи ҟәардәки гылан. Ауада иѡнагылаз зегьы абарҭ ракәын. Ихәхәаҙа иҟаз аҧенцьырқәа рҿы акәзар, ишкәакәаҙа аҧарда цқьақәа кнаҳан.

Семиҳ Беи мышқәак раахыс дахьынхоз ауада иѡнагылақәаз илаҧш анырхигоз, зегьы имцхәымкәа, аха ицқьаҙа, иеинааланы гьамала иахьѡнагылаз даршанхон...

Уаанҙа сасра дахьцалаак, иҵынхацәа рҿы аума, асасааирҵақәа рҿы аума, аиарҵа дашьцылаанҙа уаѡҵас дзыцәомызт. Уи амшала шаҟа дгәаҟуаз иара иакәын издыруаз. Аха араҟа ус акәҙамызт, дҵахәхәа дыцәаны ашьыжь шаанҙагьы аҕьараҳәа дѡагылон. Ари, рапъхьаҙа акәны ақыҵатәи аҳауа цқьа иабзоуразар ҳәа дазхәыцуан, аха нас иҵегьы даназхәыц иуадеи, ииарҵеи, дахьынхоз аѡнаҭагьы кырҙа шрыбзоураз еиликааит. Ҷыц ииаз сасык иакәымкәа жәытәнатә аахыс абраҟа дынхозшәа акәын дшыҟаз.

Насгьы рапъхьатәи ауха ихҵысыз ааигәалашәан даапъышәырччеит. Уи ауха Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз иуадаҿы днаганы ҵәыцак аҙи илампеи акаруаҭ авара иныкәыргыланы «уаҳа иуҵаху акрыҟазар?» ҳәа даниазҵаа ашьҭахь ҳаҵырла ауада дныѡныҵны ашә наркны дцахьан.

Даапъсаха дахьыҟаз азы ацәа дналалоны еиҧш, бжьқәак аниаҳа даапъшит. Иуада аҙә дыѡнан! Ашьшьыҳәа, ашьҭыбжь мыргаҙакәа иматәақәа днархагылан иаашьҭыхны

илыманы лҽыналхеит. Рагҕхьа, дҩагылан имаҭәақәа ихьчарц иақәикызаргьы нас агҕшәмацәа ҳаҭырла ишигҕылаз дназхәыцны иҽааникылт. Нас цқьа данынагҕш амаҭәақәа дәылызгоз Фуаҭ Беи игҕҳәыс шлакәызгьы аагхәеиҭеит.

Иҟаиҭара изымдыруа дшыҟаз аиарҭа даалҭны шьаҽақәак шыҟаиҭаз еигҕш аҟәардә дананҟьа иқәыз зегьы ҭаҟа инкагҕсеит. Икаҳақәаз аизгаразы данылаҟәы иибарыз? Игҕараҭра инаркны иҵьыба иҭаз зегьы иагҕхьа ишьҭан.

Иҟалаз аилкааразы ииарҭа днықәтәаны маҷк аҟара дхәыцзаргьы, акгьы изеилмыргозшәа аниба «ашьыжь иаҳбап иҟалаз» иҳәан дҩышьҭалан дыцәеит.

Ашьыжь данаагҕшы имаҭәақәа зегьы ицҵьашәқьа, иуанҭаны рҭыгҕ аҟны ихшьын. Аҭакәажә ҭхыбжьон иуада дзыҩназ уи азы акәзаарын. Арҭ зегьы анеиликаа ихы дацәыгҕхашьеит. Наҟ-наҟ абалкон аҟны ианеидтәалаз ари ауха ихҭысқәаз Фуаҭ Беи ианизеиҭеиҳәа рызхара иеибарччеит. Фуаҭ Беи усҟан «Ҳара ҳҽы асас имаҭура Анцәа иашьапкра иаҩызоуп. Уи, игҕшьоу усуп ҳара ҳзы, ҳасас имаҭәақәа ҟьашьны, икыҵны аҩны ддәылҭыр хьымʒҕ дууп агҕшәмацәа ҳзы» ҳәа аниеиҳәа Семиҳ Беи иеиликааит агҕсуаа асас ишизныҟәо, иагьҵьеишьеит.

Арҭ ауаа рлеишәа, рқьабз убри аҟара ҕәҕәала иацныҟәон, иҩны закәанны ишрымамгьы аилагашьа рымамызт. Насгьы акы иацәшәаны акәымкәа, ус иахәҭоуп ҳәа игҕхьаʒаны, гәык ала инарыгʒон иҟарҭоз зегьы.

Семиҳ Беи, ари аламҭалазы ихатәы проблемақәагьы дхәаԥены дрыман.

Иҧшәмаҧҳәыси иареи раҧхьаʒа ианеибадыр ауниверситет иеицҭан. Лара; аҳақьымтцара, иара; алитературатә факультет дҭан, аамҭа цацыҧхьаʒа итцегьы ианеибадыр, бзиагьы иеибабо иалагеит. Лассылассы иеиқәшәалон, имеибабар рзычҳауамызт. Семиҳ ауниверситет далганы аҳәаанхытц итцара иацитцарц данцазгьы ашәҟәқәа рыбжьан, игәхьааибагон. Итцара хыркәшаны даныхынҳәы рыҧсҭазаара еилартцарц рыʒбеит. Бзиа избоз зегьы ззеигәырґьоз ҭаацәарак аҧырҭеит, хара имгакәагьы, уажәы аа-шықәса зхытцуа, рҭыҧҳа Ҳаиаҭнур дроуит.

Муаззезгьы, Семиҳгьы рҭаацәа ажәытә аахыс Сҭампыл инхон. Хар змамыз ҭаацәарақәан, уи амшала зегьрыла иеиқәнагон.

Муаззез лтцара иацылтцан ддоцентхеит. Семиҳ иакәзар, ажурналист изаанаҭ шьҭихын, иеицырдыруаз газеҭк днахагылеит.

Ишнеи-шнеиуаз баша ажәақәа еимаркуа, рыгәқәа нибархо иналагеит, аҵыхәтәан рҭаацәара хабгало аҟынʒа инеит. Семиҳ Беи уи аамҭазы уск аҵыхәала аʒбарҭахь даннарга, иусура нкажьны ауаагьы дырцәыхараханы ихала мацара дналагеит. Иҩыза Нешетгьы убри азыҳәан ауп Сҭампыл ааныжьны қыҵак ашҟа дишьҭырц зиҭаххаз, абасала апҳсҭазаара дазыхынҳәыр итахын.

Абарҭқәа зегьы згәалашәоз Семиҳ Беи ҧшьымш раахыс иҭагылазаашьа шеиҩьхазгьы аагәеиҭеит.

Дѡагыланы кыр аамҭа аахыс дызхьамҧшыз имшынҵа аашьҭихын астол днадтәаланы алампа алашарагьы даҷеа маҷк инаҵцаны аѡра дналагеит.

Ацх кырӡа ицахьан, иахьабалаак дшеиланакыз ангәеиҭа, ишьапқәеи инапқәеи ааиҵыхны иҷееиррхеит. Абас дтәаны дымѡижьҭеи шаҟа ҵуазеи? Аѡыра гәхьаазгазаап, ҳәа даахәыцит. Нас дѡагыланы аҧенҵьыр аартны аҳауа цқьала иҧсыҧ леигаѡеигеит. Избанзар ауада аҭаҭын алѡа ѡнаирчхьан.

«Ушьҭамлаӡеи Семиҳ Беи, сыҷкәын? Уеиласырхама?» ҳәа иааѡнашылаз Ҷьемиле лыбжьы аниаҳа даатрысит. Исаат дахәаҧшызар хҧа иахысхьан. Кыр стәеит ҳәа даахәыцын, «Аиеи Ҷьемиле Ҳаным сымшьҭалаӡацт, ак зыѡқәон» иҳәеит.

«Сатамзааит сыҷкәын, ушьҭалара сазыҧшын, умаҭәақәаа дәылызгарц азы, улашара аныцәоз сазыҧшын, аха нас иухашҭзар ҳәа схәыцын сыѡналеит, мамзар сыѡналозма?»

Дхынҳәны адәылҵра лҷеазылкхьан еиҧш, «баангыл Ҷьемиле Ҳаным, усгьы бмыцәаӡац, хәминуҵк баасыдтәала, сбацәажәар сҭахуп» ҳәа дааникылеит.

Аҭакәажә лкасы шкәакәа аариашаны днеины ацәардаҕәы аҟны днатәеит. Семиҳ Беигьы иҟәардә ааганы лҷапъхьа днатәеит.

«Џьемиле Ҳаным... Саҭабымҵан, «Ҭеизе» ҳәа басҳәар ҟалома?» Уи, ан лахьшьа лоуп иаанаго... «Ишаауҭаху сыҷкәын».

«Ус анакәха, Џьемиле Ҭеизе, ак еилыскаар сҵахуп, апъхьан абра сыматәа ҟьашьқәа дәылбгарц азы алашара ыцәааншәа сазыпъшын бҳәама? Ииашоума исаҳаз?»

«Ҳаи, сыпъсындаз! Уаныцәалак сааир акәымзи, апъхашьара сыхьит... Ауаҩы данажәлаак абас...»

Аҭакәажә лгәы ишахьыз гәазҭаз Семиҳ Беи, уаҳа лмырҳәаҙакәа лажәа днапъыҩлеит. «Мамоу Џьемиле Ҭеизе, уи акәҙам исҳәарц исҵахыз», нас иажәақәа иҵегьы дрызхәыцны ицәажәара инациҵеит.

«Сара шәара шәҵасҟәа сыздыруам, уи амшала иахәҭам ак самхаҳәар саҭабымҵарц, сбыҳәоит. Санааиз амш инаркны иасыуаха сыматәақәа саныцәалаак ашьҭахь иаадәылганы, ирыцкьа, иуанҭа иааганы еиҵа сшыцәоу аҭыпъ аҟны иныкәыбҵоит. Абарҵқәа зегьы шәызларыхьҙои? Шәанбашьҭалои, шәанбацәои? Арахь, хәлаанҙагьы шәусҟәа нҵәом, анеи-ааи шәыгхом. Ишәыцхрааугьы, излазбо ала аҙәгьы дыҟам. Сара ари сзакәшаҳаҭхом, ус ишәҵасзаргьы

изуам. Ари сара сгәы снархьуеит, иҟалозар ҭхыбжьон аҟынӡа сара бысзымҧшын, уи сара реиҳа сгәы иаахәоит».

Ҽымҭ ҭынчӡа иӡырԝуаз Џьемиле лыблақәа ҭыҧхаауа Семиҳ Беи дихәаҧшуан.

«Уара абарҭқәа хьаас иҟаумҭан Семиҳ, сыҷкәын. Ацхыраaԝы дсымаӡам, аха Мелеқьҧер дыҟами? Зегьы уи иҟалҭоит, сара инаганы илысҭоит ауп. Уи ҳаԝнаҭаҷы дызхаҟоу ҷыдарак амоуп азы ууада дыԝналаны умаҭәақәа адәылгара лыхәҭаӡам. Уи азоуп сара изызго. Ҳаи, Анцәа уиныҳәааит, хьаас иҟаубаша уаҳа акгьы узымҧшааӡеи?» лҳәан, дԝагылоны Семиҳ Беи дааникылт. Нас иҟаиҭалаак длыҳәо-дылчо уахынла изымҧшыкәа имаҭәа ҟьашьқха ҽынла идәылыргаларц иеиқәышаҳаҭхеит.

Ари қәҽиара дуны изыҧхьаӡаз Семиҳ Беи игәалаҟазаара дара ибзианы дыҟан. «Азин сыбҭозар бнапы сагәӡыр сҭахуп» иҳәан, даалаҟәны ҳаҭырла лнапы днагәӡит. Ларгьы лыҷкәын гәакьа иеиҧшҭәҟьа даагәыдкыланы иҟәаҟәа налшьышьит.

Иан лыҧсҭазаара далҭижьҭеи абри аԝыза абзиабара зхашҭхьаз Семиҳ Беи игәы ҟәандаӡа даақалеит.

Ииарҭа данылаиа, иан лыҧсы ҭаны лшьамхы дықәиазшәа ҭынч, дҭахәхәа ацәа дынҭанагалеит.

* * *

Карабаш зыхьʒыз ала ашра ианаҟәымҵʒа, Семиҳ Беи ацәа далнахит. Аиарҭа днылҵны аҧенӌьыр аҟынтә ииаҵәҟаҟараʒа ашаҵ зқәыршәыз амʒырхахьы данынаҧшы, ҽыуаѽцәақәак амʒырха иқәланы ишаауаз аагәеиҵеит. Аҧхынра ашколқәа ахьаркыз азыхәан ақыҵа ахь иааны иҟаз Фуаҭ Беи иҧа еиҳабы Ӌьенгьиз дырҧыланы рыҽкәа аарымихын, раҕәрақәа кны рыҧхʒы рылаирбарц рырныҟәара далагахьан. Иҵегьы данықшы, Фуаҭ Беи дырҧыланы ишгәыдикылозгьы аниба, асасцәа ииаз ҳаҵыр ду шрықәыз аҟарагьы еиликааит. Мамзар Фуаҭ Беи дуʒʒа амʒырха дықәланы дышҧарҧылоз…

Исаат дахәаҧшит, жәаба рахь ииаиуан. Ацәа салахеит ҳәа даагәырѽеит. Избанзар ашьыжь заанаҵ дгыланы, Абалкон аҽы иқәтәаз Фуаҭ Беи иахь днеины днатәон, мыцхәы имцәажәаргьы ркаҳуакәа инарҽыхәо, аҳаракыра аҟынтә ақыҵауаа амш ҽыц ишаҧылоз ирыхәаҧшуан.

Фуаҭ Беи дуаѽы ҟәыҕан. Семиҳ Беи амѽа данықәлоз, Нешьет, «Саспа узызцо ауаѽы аҵара змам философуп» ҳәа шиеиҳәахьаз еиҧшҵәҟьаны, иагьа имаԥны иеицәажәозаргьы, иажәақәеи, ихымѽаҧгашьеи рыла шаҟа дуаѽы ҭышәынтәалаз, дуаѽы аамыстаз шьҭа иеиликаахьан. Иагьа дҭаҳмадазаргьы ашьыжь иааигәара даннеилаак «Шьыжьбзиақәа!» ҳәа дихаҵгылон, раҧхьаʒа ари Сҭампылаҟынтә дахьааз азы мацара иҟаиҵоз ҷьишьазаргьы.

Наҟ-наҟ, ауада аӡә дыѡнашылацыҧхьаӡа ишеихаҵгылоз аагәеиҭеит. Фуаҭ Беигьы ус акәын ишыҟаиҵоз, дахьыѡнатәаз ауада иеиҵбаӡак дааѡнашыларгьы «Бзиала уаабеит» ҳәа дихаҵгылон, иеиқәлацәазар зынӡа дгыланы диҧылон. Раҧхьатәи амшқәа абарҭқәа изеилымкаауазаргьы ушьҭа дашьцыланы ихаҭагьы иныҟәиго далагахьан.

Иацы ашьыжь, иахьеидтәалаз Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз даныѡнала, дихаҵгыларц иҭаххеит, аха «Ҳаи уыххьандаз! Ҳҵасқәа лассы иуҵеит... амала сара уансыдтәалоу угыланы иҧылара аҭахӡам, утәа, утәа!» - иҳәан, аҧсуа ҵасқәа ркәама-ҵамақәа изеиҭаҳәара дналагеит.

Ауада иѡнашылаз қәрала деиҵбны атәара ихәҭазаргьы аиҳабы Фуаҭ Беи азин ҟаиҵаанӡа дтәарц дыҟаӡамызт, рнапқәа раҧхьа инеибаркны ашә аган аҿы иѡагыланы ҳаҭырла иҧшуан. Иашьа Џьаабирҵәҟьа ихы шлахьан, аха убас акәын ишыҟаиҵоз. Аҳәсеи аҭыҧҳацәеи ҷыдала дырхаҵгылон Фуаҭ Беи, знык аӡы изаазгаз 10 шықәса раҟара зхыҵуаз агәыла ҭыҧҳа дѡагыланы убас диныҳәеит Семиҳ Беи, дшанханы, дџьашьаны дихәаҧшуан.

* * *

Семиҳ Беи акааишәхарҧаны, иҧаҵа исарц аҿыкәабарҭахь дцарц иуада дыѡдәылҵит, асоф дахьѡықәгылаз наҟ-ааҟ ауадақәа ыҟан. Аҿыкәабарҭахь

дахьцоз ауадақәа руак аҟнытә изеилымкаауаз бызшәак ала цәажәа шҭыбжьқәак гон, аҳәсагьы анахь арахь иеибарԝуа акы ишаҿқәаз аниба, иҧатца асарагьы днаҟәыҵны ауаа ахьеилыхо дырҧырхагамхарц адәахьы ддәылҵны дныҟәарц иақәикит. Иҿааилаҳәаны дышдәылҵуаз еиҧш Џьемиле диқәшәеит.

«Бзиароума сыҷкәын? Уабадәықәлеи ас?».

«Шьыжьбзиақәа саҳәшьаду, маҷк аҟара аџьра аҟны сеимдар сҭахуп».

«Уаангыл, уаангыл уара! Шьыжьхьа умфо! Аишәа рхиоуп».

«Мамоу, нас акрысфап».

«Ҟалашьа амаҙам, амҙырхаҿы иҟоу атәарҭаҿы Џьенгьиз ухәы неигоит. Амала иахьа ухала круфароуп.

Фуаҭ Беи асасцәа имоуп, деилахоуп».

«Иаҭахҙам, акрыфарагьы сҭахым, нас исфап».

«Уара исҳәо ҟаҵа! Аиҳабацәа ражәа уазыҙырԝыроуп, насгьы иахьа ҳаилахоуп, Мелеқьҧер лзы аиҳабацәа еизараны иҟоуп, уара ушьҭа аԝнаҭа уатәуп, усасны ухы умҧхьаҙан, мамзар амла уакуеит иудыруазааит» лҳәан, лыҷкәын иеиҧштцәкьа иҟәаҟәа днықәсын амаҵурҭахь деихеит.

Аишәаҿы ашәеилаҵа инаркны ацха аҟынҙа зегьы ықәын. Амала ачаи иара изы мацара идыршуан. Аԝнаҭаҿы аҙәгьы ачаи ржәуамызт, адунеитә аибашьра ҿыц иахьеилгаз

азы ашьақаргьы аҧшаара даараʒа иуадаҽын. Сҭампылҵәҟьа иузыҧшаауамызт, ус анакәха, ари ақыҭаҿы иабарыҧшаауаз. Абарҭқәа Семиҳ Беи игәы инархьит.

Иацы аухагьы абри азҵаара аацәырганы Фуаҭ Беи диҳәахьан, «сара сзы мацара ачаи аршра шәаҟәыҵ» ҳәа. Фуаҭ Беи изхиҳәааз еилкааны, «ашьақар аҧшаара уадаҽуп ҳәа хьаас иҟаумҵан. Ауа-аҭынха иаҳзырҧшауеит. Иҟамлар уи даҿакуп, агьыс, ҳара ачаи ахьаҳамжәуагьы ҷьоумшьан. Ҳарҭ ачаи ҳашьцылам, ҳаҧсадгьыл аҟынгьы иаҳжәуамызт, араҟагьы абас уара уеиҧш сасык данаҳзаилаак ицаҳжәуеит акәымзар, ҳара ҳгьама зынʒа ихазуп». Нас, маʒак иеиҳәозшәа Семиҳ Беи иахь ибжьы ныҵакны «Семиҳ Беи сыҷкәын, уареи сареи шьыжьхьа аныҟасҵа аамышьҭахь сара слатәаны даҿазнык ҳара ҳчысқәа рыла крысфоит» ҳәа аҟырҟырҳәа дааччеит…

«Умыццакын, аамҭа цацыҧхьаʒа уаргьы иҵегьы ҳҭуҵаап. Издыруада, ҳара бзиа иаҳбақәо уаргьы бзиа иубар, уажәазы уара ачаи уҿахумбаан» ҳәа наиаҳәаны ажәытә иаҳаз хҭыск аиҭаҳәара дналагеит.

«Дузҷье ақыҭақәа руак аҟны Қьамил Беи захьʒыз ҳауак дыҟан. Ари ауаҽ аҳәынҭқарра маҵаурақәа ирацәаны дырхагылан, атәыла дакәшахьан. Аҵыхәтәан, атәанчарахьы данца иқыҭаҿы анхара далагеит. Мышкызны ҳқыҭа аҟынтә Аиса зыхьʒыз ҭакәажәык сасра дрызцаны даныхынҳәы, Қьамил Беи иҧшәмара ибзиазма, ибгәаҧхама? ҳәа

сналазҵааит. Аиса, ишылҧылаз, ауаса шьтәа шылзыршьыз, ани-ари, зегьы сзеиҵалхәеит. Лцәажәашьала шаҟа лгәы иахәаз убаратәы иҟан. Амала аҵыхәтәаны гәынмаӡаракгьы аалырҧшит: «Уара, ашьыжь санаауаз шьыжьхьа ҳәа сызхадыртәаз аишәа, ашә, ацха, амаслина уҳәа зегьы ныҚәрыжьын, насгьы ачаи ҳәа ак сзааргеит. Наҟ ԥьушьҭ, ачаи сҳәеит ҳәа! Аӡыршы! Ажәак ала ашьыжь сымгәа сааҭасуа амҩа снықәырҵеит». Анылхәа сызхара самхарччеит. Қьамил Беи рыцха, зегьы аишәа иқәиҵар аасҭа ҟәыдыршьшьыки, быстаки аалзыруыр Аиса уаҳа крылҭахызма? Ушьҭа иеилукаазар акәхап, исҳәарц исҵаху! Ҳара ҳзышьцылаз ҳчысқәа рыда егьырҭ, фатәныжәтәны иаҳзыҧхьаӡом».

Амӡырха арҕьарахь игылаз 150 шыкәса инареиҳаз ахьаца аҵаҟа аишәа дахьахатәаз абарҭқәа дрызхәыцуан Семиҳ Беи. Нешьет, амҩа данықәлоз «уахьцо даҽеа культурак, даҽеа хымҩаԥгашьак уҧылоит» ҳәа аниеиҳәа, «усгьы қытак ахь сцоит, иарбан культуроу» ҳәа дхәыцны, уи аҟара азҿлымҳара ахьеимҭаз уажәы шаҟа дахьхәны дыҟаз. Идырыр заанаҵы даҽеа маҷк иҵимҵааузи...

Дааижьҭеи мышқәак ҵхьан, аха иибақәаз ԥьашьаны, дшанханы дыҟан. Арҭ ауаа даҽеа культурак, даҽеа хымҩаԥгашьак рыман. Абарҭқәа ҭысҵаароуп иҵегьы иеилыскаароуп ҳәа даназхәыц дзыцәхьаҵны иҟаз изанаат еиҵа агәбылра ахьизцәырҵыз днеигәырҕьеит. Ари иара изгьы ҧышәа бзиахон.

Шьыжьхьа даналга, аџьықәреи ахьылатҵаз амхы дналсны аџьра аҟынӡа днеихьан еиҧш, амҩа аган аҟны игылаз абацәқәа, рқәацәқәа рҽы инханы иҟақәаз аизгара иаҽыз Назлыиар даалҧылеит. Семиҳ Беи уи лыӡбахә иаҳахьан. Сҭампыл инхоз, насгьы ажәытә аҳҭынра иадҳәалаз ҧхәыск шлакәыз идыруан. Назлыиар, иааиуаз дышгәалҭазгьы, длымбазшәа ҟатҵаны абацә аҟәшәара даҽын. Аамҭак азы, ирхәаны илкыз амахә анлымпытҵьа лнапқәа цәгәыхаа иааҟанатҵеит. Иаразнак артҵааа ҳәа дыҳәҳәазаргьы лҽааидкылан, «Егьа зузаргьы ҧышьцырак ҽысхит, рыҩба уара иухәуп, усҭ, ига» ҳәа ахәыҷқәа реиҧш дгәыргьо инеилыркит.

«Иҭабуп идуӡӡаны, абацә саргьы бзиа избацәоит».

«Усоума? Сеигәыргьеит даараӡа, арҭ убома шаҟа ижәпоу? Абас идуи, насгьы згьама бзиоуи иахьабалаак иупҧылаӡом».

Нас, лхы лалырҟәын дыҧхашьа-ҧхатҵо Фуаҭ Беи ицәгьа ааламхаҳәеит. «Фуаҭ Беи даақәымҵӡакәа дсыхлафуеит, ибфаша уаҳа акгьы бмоуӡеи! ҳәа...» Днеин аган аҽы игылаз акалаҷкәыр аашьҭылхын «умшәан, иумбаӡо азнатҵәҟьа ҳамоуп, иахьынӡауҭаху уамеигӡакәа ифа. Сара саацыҧхьаӡа абацә еизганы ахаақәа алхны санцо изгоит, уаргьы иузыҟасҵап».

«Цырақәак ргьама збап, амала нас ацымхәра шәзысҟәшәоит». Уи аамҭазы Назлыиар лнапы аалроуит.

«Сара Назлыиар сыхьӡуп. Уаргьы Семиҳ Беи уакәзар акәхап, аҩны уӡбахә ирацәаны исаҳахьеит!»

«Шәиашоуп, Семиҳ соуп сара, саргьы шәара шәыӡбахә саҳахьан».

Ианеибадыр аамышьҭахь иеицәажәо х-сааҭк раҟара аџьраҽы иеицныҟәеит.

Назлыаиар, дшыхәыҷӡаз аҳҭынра дышнанагаз, уа илыхҭысҟәаз, Енвер Ҧашьеи Наџьие Султани рчара дшалахәыз. Нас дшыҩнрахаз, Сҭампыл «Иелдеирмени» зыхьӡыз аҭыҧ аҟны дшынхоз уҳәа лыҧсҭазаареи лҭаацәареи ирызкны зегьы ааизеиҭалҳәеит.

Ҷьемиле Ҳаным лаамышьҭахь даҽа ҩыза бзиак дсырҳаит ҳәа дгәырҧьон Семиҳ Беи.

* * *

Семиҳ Беии Назлыиар Ҳаными ихынҳәны аҩныҟа ианааи агәылацәагьы иеизаны амаҭура иалагахьан, рыззегьы иҧыруашәа русҟәа ирҽын. Назлыиари аҽари ажәакәак ааибырҳәан иааибарччеит. Назлыиар Семиҳ Беи иахь днаҳәын «Ҭаҳар Беии иҩызцәеи ааины иҟоуп. Мелеқьҧер лҵыхәала аицәажәарақәа ирылагеит, ҳара ҳҽы аусҟәа абас ауп ишырыӡбо» лҳәеит Назлыиар.

Насгьы иахьеибарччаз игәы иалымсырц иеибырҳәақәаз ааизеиҭалхәеит.

«Аҽар Сҭампылтәи ҳасас дбыманы бабаҟаз? Ак изыбуз ԥьшьаны ҳизхьаауан ҳәа ансарҳәа, саргьы еҳ, гәышьа, 30 шықәса рашьҭахь акәзар уи илакҭа шәҭасырҧшуазма? Аха аҭакәажәара амца ахысааит ҳәа расҳәан, убри азы ҳаибарччон» лҳәеит.

Насгьы «ушьҭа уара ууадахь ухал, саргьы амаҭурҭахь снеип, иахьазы арҭ ҳазларыцхрааура ҳәа акгьы збом, ма ҳарҧырхагамхап» лҳәан актрисацәа реиҧш лызшьапык ааларҟәны дѡахырхәан днеиҧырҵит. Семиҳ Беи 70 шықәса зхыҵуаз аҭакәажә иаалылшоз ԥьашьаны дыҟан. Иуадаҽы данааи, истол дѡахатәан аѡра дналагахт.

«Ҳахьеимдоз Назлыиар Ҳаным ирацәаҙаны исзымдырқәоз сзеиҭалхәеит. Мелеқьҧер дызусҵаз, араҟа усс илымаз... Сара Мелеқьҧер мчыла дымҵарсны даааганы Фуаҭ Беи иѡнаҭаҽы дырҵәахуаз ԥьысшьон, иагьиаҭәасшьомызт. Аха ари ус шакәмыз Назлыиар исзеиҭалхәеит. Неԥьдеҭ, ууанҙа ишахәҭаз ала Мелеқьҧер диҭаххазаап, аха мап кны, насгьы даҽеаҙәы изы дырҳәарц ауаа рзаарц ишыҟаз Мелеқьҧер дымҵаирсзаап.

Назлыиар излалхәаз ала, Мелеқьҧер лымҵарсра ишахәҭаз ала имѡаԥысзаап, уи ишылхәо ала аҭыԥха дырҳәазаны мчыла лымҵарсра лассы иупылаҙомызт, ма «аргама» дрырҵон, мамзар аҭаацәа ирдыруаны

дымҭадырсуан, уигьы «маҙаргама» ахьҙын. Мамзаргьы «маҙала» дцон, аха аҭыҧха аѡны дындәылҭны лхала бзиа илбоз аҷкәын дишьҭаланы дцаҙомызт. Лҭынхацәа иреиуоу арҧыск ѡызас длыцзаауан. Нас, аҭыҧха, унеишьуааишь ззырҳәоз ҭаацәарак рҽы днаганы, иҟоу еиҭахәаны дырзынрыжьуан. Уи аамҭазы дзыццаз арҧыс лымҧангьы дзықәлаҙомызт. Аҭыҧха дахьнаргаз аҭаацәа дрыхьымзгны дҟалон, аҭаацәарақәа реинрааларагьы аҭыҧха дахьнаргаз аѡнаҭа иадын, ҭацаҭасгьы абраантәи дыѡныҭуан.

Абарҭқәа зегьы, аҭаацәа ииашамкәа ак анырыҙбалаак, аҽар рхы ларҟәны ишақәшаҳаҭымхо, ажәлар иеицырдыруа ауаагьы налархәны, «ари аус абас иҙбатәуп» рҳәозшәа злаҟарҭоз амѡақәа раҟәын. Ари, аҳаҭыр еиқәҭареи, аҽар рхақәиҭреи реилагҙара акәын.

Назлыиар Ҳаным излалҳәаз ала, аиҳабацәа иеизаны ирыҙбаз, зегьы ишахәҭоу инарыгҙар акәын. «Ари ҳара ҳаҙбарҭа система ауп» лҳәон уи.

Иахьа Назлыиар лҟынтә даара сызрыҧхашьаз маҙакгьы еилыскааит. Сара, санааз аахыс схәы хазы иҟарҭон. Ҷыдала сара сзыҳәан ақалақь аҟнытә ачашыла ааргазаап. Абас, сара сзы мацара аџьабаа иахьалалоз кырҙа сгәы снархьит. Нас иара Фуаҭ Беигьы саҳаҭыр азы мацара арҭ афатәқәа ахьсыцифозгьы анеилыскаа зынҙа схы аасцәымыгхеит.

Арахь дара ирфақәо хазызаарын, арҭ ауаа зынҙа ача рымфозаап. Аџьықәреи шыла иалырхуаз «абыстҭа» ҳәа акы

рфон. Назлыиар аԥьықәреи ахьахьымʒо ҭыпҳк аҽы инхоз рҭынхацәақәак рыʒбахә анылҳәоз исаҳахьан, «ааҳ, урҭ арыцҳақәа ачашыла мацара ала ичоит» ҳәа дрыхцәажәон.

Абарҭқәагьы ансаҳа ауп, ааигәа Фуаҭ Беи «ҳара ачаи ала, шьыжьхьа ҳфеит ҳәа иҳагъхьаʒом, уи амшала уара уаамышьҭахь даҿеазнык маʒала крысфоит» ҳәа исеиҳәаз ажәақәа иаанагоз цқьа ианеилыскаа. Ушьҭа Фуаҭ Беи сиацәажәаны саргьы дара ирфо ачыскәа сфар акәын, исцәыуадаԝхаргьы сҿеасмыршьцылар ада ҧсыхәа сымаʒамызт. Арҭ ауаа рысасдкылара есымша саршанхон, даҿеа дунеик аҽы сыԥазшәа акәын схы шызбоз.

Анцәа идырып, макьана избараны, исаҳараны иԥақәоу?»

* * *

Фуаҭ Беи, абалкон аҽы дзыԥәтәаз ацәардаҕәы аԥнытә дԝагыланы, «Уааи Семиҳ Беи, бзиала уаабеит. Иахьа ҳасасцәа рымшала уара ҳалагъш угҳархеит, ҳаҭоумҵан абаагъсы» ҳәа дыччә-ччо днеигъылеит. Семиҳ Беи иакәзар, дымгыларц азы инапы иԥәаԥәа иныԥәиҵан:

– Иԥалозар шәымгылан, сара исыԥәышәҵо аҳаҭыр ҳазшаз ишәыгимыжьааит– иҳәеит.

Аҭаҳмада Семиҳ иажәақәа цьашьаны дшанханы дихәапҵшуан, нас «уҳ» иҳәан иҵыҧ аҷы днатәаны Семиҳ Беи инапы аанкыланы азҵаара ииҵеит.

«Семиҳ Беи, апҳьан иуҳәаз ажәақәа, узырҵада? Иуазҳәада ас ахымҩапҵагашьа?»

«Иахьа Назлыиар Ҳаными сареи ҳаибадырит, лареи сареи кырҙа ҳаицәажәеит, уи лоуп зегь сзырҵаз, саргьы абыржәы ауп рапҳьаҙа схы ианасырхәа».

Семиҳ Беи, ҷырҳәала ииҵаз ажәақәак Фуаҭ Беи абри аҟара игәы иахәоит, даршанхоит ҳәа дыҟаҙамызт, аҭаҳмада данцәажәоз иқьышәқәа қәац-қәацон.

«Ҳазшаз илҧха уоуааит, апату иҳақәуҵаз сара аҭаҳмада дараҙа саргәыргьеит. Уара уҟазшьақәа рыла ушуаҩы аамсҵоу, уызхылҵыз уҭаацәагьы убасҵәкьа ишыҟоу еилкааун. Ҳазшаз абзиара уақәиршәааит».

Кыр аамҵа имеицәажәаҙакәа иеидтәалан. Нас, абыржәгьы инапқәа ирыбжьакны иикыз Семиҳ Беи инапы нарыҕәҕәаны «Абыржәы ауп ҳанеибадырҵәкьа, ууаи каҳуак, каҳуак ҳнахәаны, ҭаҭынкгьы ҳнеицахап, амала аҭаҭын сара стәы акәхоит» иҳәеит.

Фуаҭ Беи, ҧсышәала ажәак ахьиҳәаз азы абри аҟара иҷешиҧсахыз збаз Семиҳ Беи уаанҙа иусура, иҵара, уҳәа акгьы хьаас измамыз аҭаҳмада, ажәақәак апҳсшәа ҳәаны ҧсыуала ихы анымҩапҵига, зынҙа иҷешиҧсахыз цьашьаны

дыҟан. Абыржәыцәҟьа иааҧоуп иҳәан, игәы иҧаз азцаарагьы аацәыригеит.

Ҩымҭ изыʒырԝуаз Фуаҭ Беи «ҳара ҳаиҧш уцәажәо, ухы мԝаҧуго уалагазар, ҳара ҳаиҧш акрыфарагьы уахаҳбаарым, уи ҳара ҳаигәырҧьоит. Амала ууаи абас иҟаҳцап, макьаназы аишәа зегьы ықәаҳҵалап, нас аамҭа цацыҧхьаʒа ашьшьыхәа егьырҭ ачыскҳәа шьҭаҳхып. Уаха нахыс ҳалагап» иҳәан акәаҧ наирыглеит,

«Аҭаҭын ылоуҳәахьоума?»

«Знык ԝынтә сҽазыскит аха иалымҵит».

«Ари иазҟазоу Назылиар лоуп, ипаʒа, иҧшʒаʒа убас иеилалҳәоит, аха уазымҵаан, азауад иҵнажьызшәоуп ишыҟалҵо. Знызынла днатәаны 20 цыра ырмазеины исзынлыжьуеит. Лассы салгар ҳәа сшәаны есымша цырак-ԝцырак мацара сахалоит. Иара ажәытә аҭыҧҳацәа, бзиа ирбо арҧыс изы абас аҭаҭын еиҵаҵаны идырмазеиуазаарын. Аҭыҧҳа лнапҟазара, лгьама, лычаҧашьа, убриала иеилукаауан. Аха ҳара ҳ-Ԥьемиле арҵқәа лыздыруам, уи ҳаибагааназа исызгәамҭеит» иҳәан дааҧышәарччеит.

Абарҵқәа аниҳәоз, ганкахьалагьы инапы аҟны иҵаргәаԝаны иикыз ақьаад аҭаҭын аныҧсалара даҽын. Насгьы иԝнапык рыла инаргьыжьы-ааргьыжьуа акалам еиҧш ихәхәаʒа иҧшʒаʒа иааиҵеиҵеит, аганқәа икылыҳәҳәоз аҭаҭынқәагьы анааирыцқьа иԝышьҭыхны днахәаҧшын.

«Ех, ицәгьам!» иҳәан аҭаҭынҭра Семиҳ Беи иахь «Уажәы уара иеиҵатҵа! иаҳбап иулшо» иҳәан инаироуит. Ҳаицлабып, ииааиуа даҳбап иҳәозшәа...

Семиҳ Беи кырҙа дадхалазаргьы аҵыхәтәан агәҭа ҟәазҙа аганкәа ҭацәны акы еиҵеиҵеит, нас Фуат Беи иеиҧшҭәҟьа иҩышьҭыхны «Еш, ицәгьам!» аниҳәа аибарччара иналагеит.

Уи аамҭазы ркаҳуакәагьы рзааихьан. Уажәы рҭаҭынкәа адыркыр акәын. Фуат Беи иџьыба дылҭалан акадифа иалхыз аҭра хәыҷык аатигеит. Нас уи аҭра аҟынтә аганкәа кьаҳәҙа аџыр иалхыз ак аатиган иныкәаиҵеит, аварагьы ашьанҵа зырҳәоз хаҳә шкәакәак авагылан, аҵыхәтәангьы лаҳарҩак иаҟараз ахәшә аҟынтә инапхыцкәа рыла хәҷык аамихын ашьанҵа ахыхь инадирҷаблеит.

Иарҕьа напы ала аџыр ааникылан ашьанҵа иадирҷаблаз ахәшә асра дналагеит, аҧшьынтә раан ауп ахәшә амца акны абылара ианалага. Ихы ларкәны даҭәҳәаны амца инациҵан иҭаҭынгьы наиркит. Нас ууанҙа ишыҟаиҵахьаз еиҧш, аџыри ашьанҵеи Семиҳ Беи иахь инеироун, иаҳбапишауркуа иҳәозшәагьы днаихәаҧшит.

Семиҳ Беи иагьа ҟаиҵазаргьы иамуит, знык-ҩынтә ашьанҵа сасуеит шиҳәоз инацәкьысгьы днасит.

«Сара ари сзыр‹еиуам» иҳәан, иҭаҭын да‹еакала амца аиркырц иакәикызаргьы Фуаҭ Беи «момооу, ҳҭаҭынкәа

ашьанҵа ала ишаҳаркуа ала ажәа ҳҭихьеит, уаангыл ма сара иузасыркып» иҳәан иара итәы еиҧшҵәҟьа Семиҳ Беи иҭаҭынгьы амца наиркит.

«Ари, ас ианаурклак афҩы хааʒа ишыҟало гәоуҭахьома? Иубар сҭаххеит, иара аибаркрагьы уҵар ибзиан, угәы арҿыҕьʒом».

Нас ахәыҷқәа реиҧшигәы ҭҧраауа дааҧышәырччеит.

Акаҳуақәа аныржәуаз «жәохә шықәса зхыҵуаз аҷкәынцәа аҭаҭын маʒала ианахозтәи раамҭа еиҧш ҳаиқәлацәазшәа аамҭа еицаҳхаагеит» ҳәа днахәыцит Семиҳ Беи.

Адунеи абжа иакәшахьаз, кыр збаз, изаҳахьаз Семиҳ Беи, уажәы қыҭак аҟны Фуаҭ Беи ила аиуара, аиҩызара ҿыцк аҧҵара дахьалагаз азы игәы ҭыҵны ицон.

«Закәытә разҟузеи исымоу, Фуаҭ Беи ила ҳахьеибадырыз» ҳәа ааигәахәит.

* * *

«Иахьагьы хәлеит, аха макьана жәабжь ҳәа акгьы саҳауам» ҳәа дгәаҭеиуа дтәан Неӵьдеҭ.

Ргәыларатәи ақыҭаҿы инхоз иҩыза гәакьа Ферит иҩнаҭа аҟны акәын дахьыҟаз. Ферит, арра маҵзура далганы

данаа, дук мыртцыкәа дыѡнрахахьан, иаб дыҧсхьан, иан дара дрыцынхон. Неԥьдеҭгьы уи азыхәан акәын иара иҽы ҭыҧс изалихыз, избанзар аинаалара ҟаланы ичара руаанӡа аиҳабацәа ахьыҟоу дцәырҵыр ҟаломызт. Ферит иѡнаҵа аҟны акәзар дызцәыҧхашьо аиҳабы дыҟаӡамызт.

«Умыццакцәан, ҷьым! Ашьшьыхәа аҭыҧ иқәлоит, макьаназы ибзианы ҳааиуеит» иҳәеит Ҟмыз.

«Ибзиоуп аха мчыбжьык ҵит, уажәраанӡа аиҳабацәа еизаны Мелеқьҧер лаб иахь инеир акәын. Ҳара иаҳзымдыруа уадаѡрак ыҟазар?»

«Уадаѡрак уҳәама? Уара аҭыҧха дырҳәарц ианааишаз аҽены дымҵадырсит, уажәы акгьы ҟамлазшәа уадаѡрак ыҟазар? ҳәа усазҵаауеит, ари иеиҳау ауадаѡра ыҟоума?»

«Ибзиоуп, аха ара сҵакны сынхеит, аѡныҟа сызнеиуам, саншьцәа ааны иҟоуп, акымзарак сылымшакәа сахьтәоу сгәы ҧнажәоит».

«Уаала нас, ҳцаны Фуаҭ Беи иѡнаҟынтәгьы дымҵаҳарсып Мелеқьҧер, усгьы ҳашьцылахьеит!» Дҧышәырччеит Ҟмыз.

«Уара еиҳарак узмырҵынчуа Мелеқьҧер лааигәара уахьыҟам ауп, уигьы абриаҟара ицәырумган, ҧхашьароуп...»

Ҷымҭ иӡырѡуаз Неԥьдеҭ, ишьҭахь дыѡкыдиааланы ишьапқәа еиқәыршәны днатәеит, аха Ҟмыз иаразнак днеин инапы ала ишьапқәа иеиқәиршәыз днарыгәҭасит.

«Ушҧамаҳәу уара, аҧхамшьа! Уеиҳабы иҷаҧхьа ушьапқәа еиқәыршәны ушҧакажьу» ҳәа днаитҵаҟьеит. Нас Ферит иахь ибжьы наиргеит.

«Уара Ферит, иҟаҳҵаша ус ҳәа акгьы ыҟазми? Араҟа ҳаштәаз ҳжьакцеит».

Ас ишцәажәоз, ҽыуаԝык ашҭа дышҭалаз аагәарҭеит. Ииаз Фуаҭ Беи иҷкәын Џьенгьиз иакәын, данырзааигәаха аҕьеԝ ҳәа дынҽыжәҵын, иҽы аҽхарҧарҭаҷ инаҷаҳәаны дара рахь иҷынеихеит, даргьы иҧыларц игылахьан.

«Ҳара еиҳабык данаҳбалак километрак шыбжьоу ҳҽыжәҵны ҳаҭыр иқәаҳҵоит, уара уааины ҽыла унаххагылт, иара маҷкгьы уҽыбҕаҟазара наҳурбандаз! Ажәытә ас уҟазамызт, аха Сҭампыл убжьнахит ҳәа сыҟоуп. Аҵарахьы дцеит, дуаԝхоит ҳәа ҳашухәаҧшуаз зынҙа иудыруаз аҧсуарагьы ухашҭзаап!» Дыхәмаршәа диҵаҟьо дцәажәон Ҟмыз.

«Амала шәара кыр шәхыҵҙом, ее сашьеиҳаб, Ҟмыз...»

«Кыр ҳхымҵуазаргьы сашьеиҳабы ҳәа зҳауҳәои, ҳуеиҳабҙами? Шьҭа иҟалаша ҟалеит, уааи, бзиала уаабеит». Џьенгьиз рыхԝыкгьы инапы ааимырхын инеины инатәеит.

«Бзиароума, уаазгеи ари аамҭазы?»

«Бзиароуп Ҟмыз, сашьаду... ажәабжьқәа цәгьам, саб иашьа Џьаабир сааишьҭит. Иахьа Ҭаҳар Беии иԝызцәеи

иеицны ҳара ҳҽы ишыҟаз шәасҳәар иҭаххеит». Рыхѡыкгьы рыҧсыҧҵәҟьа еивымгазакәа изырѡуан.

«Саб иацәажәан шьыбжьышьҭахь ицеит, сгәанала аусҷәа бзиахоит. Џьаабиргьы, хьаас иҟармыҵааит макьаназы иҧшыз, амала инеиуа иааиуа ианрацәажәо ражәаҟәа ирызхәыцааит, уажәы аус изыршарц икылатәаҟәоугьы рхамышҭааит, егьырҭ ауаагьы ргәы ҧжәаны иҟоуп, ахьымзг ҳгеит ҳәа иҟәуп, уи амшала Ҭаҳар Беигьы, Иззет Беигьы раҳаҭыр баны, уаѡҵас рхы маѡҧыргааит, мчыбжьык ахыатцыхәа ала зегьы аҭыҧ иҟәаҳҵоит, урҭ шьҭа ачара иазхәыцлааит ҳәа шәзааицҳаит».

Маҷк аҧхьа игәаҭеиуа итәаз дара ракәмызшәа иааҭынчрахеит.

«Сара иуасымҳәазеи Фуаҭ Беи ари аус еилиргоит ҳәа? Иубама? Ҭаҳар Беи дузззагьы дѡагылан ишьапы аҟынза дизааит. Амала уигьы иаҳаҭыр ҳбароуп, дзықәшәаз хьымзгыс имҧхьазакәа аус иакәым ахь икылымсырц ихы аџьабаа шаирбо гәоумҭазои? Уажәы Иззет Беигьы ҳааиҧеиҧшып, уигьы ишны иҟоу игәы ааиқәтәар, нас азҵаара зботуп ҳәа иҧхьаза. Иубама Неџьдеҭ, сыҷкәын?», иҳәеит Ҟмыз.

«Сара абгахәыҷы еиҧш абарҵқәа зегьы санрызхәыцуаз, абас шыҟалоз уасымҳәахьази? Уааима сара исҳәаҟәаз рахь? Ҳҷыгәза ҳалымҵи ҳазлагаз аус?»

Ҟмыз, итцегьы ихы далаҽхәарц игәы итҭан, аха Ферит иҧшәмаҧҳәыс Исминаз Џьенгьиз дшааз баны аҧсшәа иалҳәарц ҳааигәара данааи иҽы ааихаикит.

Џьенгьиз ҽыла раагәара аҟынӡа дахьааиз азы аҧсуара уаҕрагылеит ҳәа шиарҳәаз ааигәалашәан, «сара иаҭахым азы сцәа схырхуан, абар, Фериҭи иҧшәма ҧҳәыси аиҳабацәа иахьырбо иехьидтәалоу. Ажәаҽы аҧсуара абҕа ҧырҵәоит... ажәакала ҳабдуцәа рлеишәа ҳәа акагьы ааныкхазаап...» ҳәа даахәыцит. Нас дѡагылан: «Сара азин сышәҭозар амѡа сыкәлар сҭахуп» иҳәеит.

Исминаз иаразнак иаҧхьа диасит.

«Ҟалашьа амаӡам! Ахәы срыхиахьеит акы уамыцҳакәа уоусышьҭуам».

«Мамоу, аԥьабаа баламлан сҭаца, ихәлаанӡа амѡа сыкәлар реиҳа иеиҕьуп. Арагьы ҳаѡнаҭоуп, кырхьаҳамфац ҭыҧума?» Фериҭгьы иуамызт.

«Утәа уара, арашых ала ичаҧоу акәтыжь ааныжьны амѡа ушҧақәлои?»

«Мамоу, мамоу сцароуп» ҳәа данаҟәымҵӡа Ҟмыз уаҳа изымчҳаит.

«Уара, шәиҟәатҵ ахәыҷы! Ихәлеит, ҳаҷкәын дабаанхеи ҳәа имышьҭалааит. Нас, илашьцар дшәаны дзымцар ҟалап, шәиҟәатҵ».

Ҟмыз ас данихлаф, «сара сшәыргәындаҙам Ҟмыз, сашьаду!» ҳәа иҽеирпаҧьит Џьенгьиз. Уажәы зегьы аҟырҟырҳәа аччара иаҿын.

Исминаз лакәзар, «Уара урҭ урзымҙырԝын, сашьа, агәҿыҧь иаган иҽехарцәажәоит. Ууаи арахь аԝныҟа ҳнеип. Макьана ҳангьы аҧсшәа лоумҳәаҙац» лҳәан, лнапы ааикәыршаны аԝныҟа дналгеит.

* * *

Ауха ишьҭалаанҙа Фуаҭ Беи, «ашьыжь ақалақь ахь сылбаауеит, мҽышоуп, Қәыча иԝны дыҟазароуп, иуҭахызар усыцаала, Мелеқьҧер лаб хьаас дҟастцоит умҳәози, ублала дубап» аниҳәа Семиҳ Беи иаразнак дақәшаҳаҭхеит.

Нас, ҽыла аныҟәара дшазыҟоу дназтцааны, дызқәымгәыҧуаз аҭак аниоу, «Аригьы бзиахеит, ауардын ала џьара ацара аҟара исцәымҧу акагьы ыҟам. Уаргьы Џьаабир иҽеы уақәтәап» ҳәа днеигәыргьеит.

Ашьыжь акраафаны амҙырха ианықәла, Џьенгьиз аҽқәа рыԝбагьы ркәадырқәа рықәтцаны рыҧәрақәа кны дырзыҧшын. Аҽқәа руак еиқәатцәан, егьи шкәакәан. Фуаҭ Беи аҽышкәакәа аҧәра ааникылан ахьышәтҳәа днақәтәаны Џьенгьиз иахь ибжьы наиргеит: «Уара Семиҳ Беи дҽыжәтца!»

Фуаҭ Беи иҵеы дшақәтәаз еиҧш аҕәра ааркьаҷны иара ишћа дахо аҵеы ирхәмаруа дналагеит, аҵеы ашьҭахьтәи ашьапқәа мацара ирықәгыланы, аҧхьатәи ашьапқәа аҳауахь иршәшәо иныћәон.

Џьенгьиз иакәзар, Семиҳ Беи дахьақәиртәаша аҭыҧ ахь аҵеы анагара даҷын, аха Семиҳ Беи «Иаҭахҙам Џьенгьиз, араћа сақәтәоит» иҳәан аҕәра ааимихит. «Аћазшьа бзиандаз ма» иҳәан ахы аашьышьны иаразнак дѡақәтәаны аҕәрақәа ирхханы иааникылт, аҵеы ҭынчҙа игылан.

Џьенгьиз иааиртыз агәашә ду иҭытцуаз Фуаҭ Беи, ари аниба «Семиҳ Беи асцәћьа суқәгәыгуамзыт, уҵеыбҕаћазазаап уара!» иҳәеит. Нас рыҵеқәа ршьамхы надырбан амѡа иныкәлеит.

Семиҳ Беи иахьанҙа аҧсуа кәадыр дақәымтәаҙацызт, ари дзышьцылаз раасҭа ихәычҙан, аха иманшәалаҙан азы иаарласны дашьцылеит.

Ақыҭа иалтцны аџь ҭлақәа рыбжьаратәи амѡа ала ицон, Џьенгьизгьы дрышьҭагыланы дааиуан.

«Узықәтәоу аҵеы, ахьҙ-аҧша змоу ҵануп Семиҳ Беи, амѡа ҭацәуп, ахәычқәа реиҧш иеилахәмаруеит ҳәа ҳазҳәашагьы ҳабарбо? Иуҭахызар аћамчы арбаны маҷк ирыѡ, амѡа шиашоу ицоит, ҳара ҳухьҙоит» ҳәа ҷааиҭит Фуаҭ Беи.

Семиҳ Беи, аҕәра аарыхханы иҵеирхионаҵы, аҵеан ииҭахыз еилнакаахьан, уи амшала ишьхәа шаирбаз еиҧш

иҧыруазшәа иҩыҵҟьеит. Ахы азган ахь ирханы убас ицон, Семиҳ Беи ахаан ари аҩыза имаʒацызт. Уаанʒагьы ирацәаны аҽқәа дрықәтәахьан, аха асҵәҟьа қьафла аҽырҩра раҧхьаʒа акәын иара изы. Кырʒа данынскьа иҽы ааникылан рзыҧшра далагеит, маҷк ашьҭахьгьы Фуаҭ Беигьы, Џьенгьизгьы ихьʒахьан.

«Нас, иугәаҧхама?»

«Алаҧш ақәымшәааит Фуаҭ Беи, ари аҩыза сақәымтәац».

«Џьаабир инапала иааʒеит, уаҩҵас уазныҟәар иуҳәаанʒа угәы иҭоу еилнакааует, ауаҩҧсы бзиа иҩызоуп».

«Аиашазы, усҵәҟьоуп».

Ашьшьыҳәа илеиуаз амҩа, ихәыҷыз хәык ианаҩс хылаґьара илбаауан, рҽаҧхьаҵәҟьа архаҽы икаршәыз қыҭак рбарҭан. Ишлеиуаз ҩышә метра раҟара набжьаны раҧхьа ҽуаҩык даацәырҵит. Аҽыуаҩ, дара ангәеиҭа иаразнак дҩҽыжәҵын иҽы аґәра кны шьапыла днеиуан.

Фуаҭ Беи ирзааигәахаз ауаҩы хьаас диман, Џьенгьиз иахь дҵааит.

«Дудыруама иааиуа?»

«Мамоу саб, дысзымдырʒеит».

Аха даҽа ҧыҭрак данырзааигәаха «Ари иааиуа ҳҽаҧхьа иҟоу ақыҭа деиуоуп Чыҟә-иҧа Шьаиб иоуп» иҳәан,

ихаҭагьы дыҽеыжәҵит. Семиҳ Беи иакәзар, иҟалаз изеилкаауамызт.

«Бзиароума, Чыҟә-иҧа?»

«Шәқыҭахь сцоит, ухаҵкы. Уск сыман».

Ԥсышәала иеицәажәон,Семиҳ Беи изеилымкаауа... Аҵыхәтәан, Фуаҭ Беи «Умҩа уагҳмырхап, мҩамш уақәшәааит, уусқәа маншәалахааит» иҳәан инеиҧыртҵит.

Аргъыс шьаҽақәак шьҭахьла данца аамышьҭахь ҳаҭырла дҩахынҳәын иҽеы аҕәра шикыз иҽынеихеит. Џьенгьиз иааигәаранʒа даннеи ажәақәак ааибырҳәан, нас иеицәажәо иеицдәҟәлеит.

Џьенгьиз ақыҭахь дхынҳәуазшәа згәы иабаз Семиҳ

Беи, ак ҟалаз џьшьаны ишхьааигоз Фуаҭ Беи, «Ҳааццакып Семиҳ Беи, аҷкәынцәа ҳмыргәаҟып» иҳәан рҽеықәа аадырласит. Ахәы инахысны Џьенгьизи Чыҟәиҧеи ирымбо ианыҟалагьы еиҭах ашьшьыхәа ицо иналагеит.

«Иҟалаз узеилымкаазар акәхап Семиҳ Беи?»

«Иеилыскааит сҳәар мцуп. Џьенгьиз ани ауаҩы дицны ақыҭахь дхынҳәуама?»

«Мамоу, мамоу, ақыҭахь дхынҳәʒом, маҷк ашьҭахь дҳахьʒарц дыҟоуп. Иуҭахызар иузеиҭасҳәап иҟоу...»

«Ҳара ҳлеишәаҽы ҿыуаԝык иеиҳабацәа данрҧылалаак дҿыжәҵны шьапыла дрывсроуп. Чыҟәиҧагьы уи азоуп сара сангәеиҵа дызҿыжәҵыз. Уажәы уи сылаҧш днытҵшәаанҙа данынасҵхалак ашьҭахь ауп данҿыжәло. Џьенгьизгьы еитҵбык иаҳасабала ауп уи даниба дызҿыжәҵыз, уажәы дҿыжәлаанҙа дицныҟәаны, днаскьаанҙа дааизыҧшны, нас ауп данҳахьҙауа, уи амшала ҳартҵ аиҳабацәа џьара ҳанцо ҿыда ҳцаҙом, избанзар арҧыск ҿыла данык̆оу шьапыла ицо ҭаҳмадак дибар иҿы иара инаизныжьны шьапыла имԝа иацитҵароуп. Ус, шьапыла амԝа ҳақәлаҙом иаҳҧыло даҳмыргәаҟырц азы».

«Даара леишәа џьашьахәуп, аха иуадаԝҙами?»

«Ишҧауадаԝым, ажәытә џьара уанцоз аҙә дуҧылозтәгьы уажәы жәаԝык уҧылоит, ус ианыҟалалакгьы иуадаԝхоит, уара иузгәаҭом, аха ҳаргьы ҳазлацаша амԝақәа рыла акәымкәа, ақыҵақәа ҳрыламлакәа ҳҿеыҧхьакуа амԝахәасҵақәа рыла ҳаныҟәоит.»

«Зегь дарароуп леишәа бзиоуп, ауаԝы ипату шьҭнахуеит».

«Аиеи, уиашагәышьоуп, аха аҽар ашьшьыҳәа иаҟәыҵуа, иацәаашьо иалагеит, ажәытә шыкәсқәак иуеиҳабызгьы абас уизныҟәар акәын, уажәы аарлаҳәа аҭаҳмадацәа мацара рзы иаанхеит. Насгьы ақалақь дуқәа рҽы инхо ҳҽар арахь ианааилакь, Ҳаро ифаитон инақәтәаны асаба рхыббы, урымбазшәа аакҭаҵаны, инауывсны ицоит...»

Нас даақәыҧсычҳаит.

«Амала урҭгьы иҟарҵари? Афаитон дылбааны алеишәа ҟасҵоит ҳәа уалагар хара узцом, Ҳаро ззырҳәогьы уаҳа ифаитон ала ԥьаргьы уигом. Уа уахьҭатәоугьы шәеиқәлацәоушәа уеиҳабы унапы рышәшәаны аҧсшәа злаиоуҳәари? Уиазы, урымбазшәа ҟатҵаны, инаувсны ицароуп... Иҟауҵари?... Аамҭа...»

Ақалақь ианазааигәаха Фуаҭ Беи, иахьнеиуа аѡнаҭа иазкны Семиҳ Беи адырра ииҭеит.

«Қәыча сара саасҵа жәа шықәса раҟара деиҳабуп, даара дуаѡы ҟәыҷоуп. Иуҭахызар сара усыцыз, аха Мелеқьҧер лызҵаара ҳахьалацәажәо азы ҧсышәала ҳахьцәажәо угәы ҷыҷыыр ҳәа ушәозар, Ԥьенгьиз ила ақалақь аҟны шәнеимда-ааимда, уара ишуҭаху».

«Мамоу, сара сшәыцзар сҵахуп, исзеилымкаауа нас ҳаныхынҳәуа амѡаҷы исзеиҭоуҳәап».

Фуаҭ Беигьы уи дақәшаҳаҭхеит.

* * *

Асасцәа шырзааиуаз рагъхьаҙа игәазҭаз аутра иҭаз Заҳират Ҳаным лакәхеит.

Ганкахьала «Уараа!.. Фуаҭ Беи даҳзааит» ҳәа ҷылҭуан, ганкахьалагьы агәашә аартразы дыѡуан.

Семиҳ Беии Фуаҭ Беии аҽны иазааигәахаанӡа иҽыжәҭхьан. Џьенгьиз аҽқәа рыҕәрақәа аарымихын, ашҭа аган аҽы игылаз аборахь иҽынеихеит.

Заҳираҭ, «Бзиала уаабеит, Фуаҭ, Сашьа... Бзиала уаабеит, заанаҭ адырра ҳаумҭаӡеит, аха шаҟа ибзианы иҟауҭеи уахьааиз». Дгәырҕьаҭәа диҧыланы даагәыдылкылеит. Нас Семиҳ Беи, ихы инаркны ишьапаҟынӡа лылаҧш неихылгеит:

«Сҭампылынтәи иаҳзааз асас ари иоума?» шылҳәоз Семиҳ Беи лнапы лымихырц инапы наироуит, аха уи лнапқәа ааикәршаны «Бзиала уаабеит сыҷкәын» ҳәа дналгәыдлыҳәҳәалеит. Насгьы аҭак дазымҧшкәа «Шәааи, шәааи, аҽныҭҟа... Ооо уараа!... Уабаҟоу уара? Фуаҭ Беираа ааит сҳәеит, иумаҳаӡеи?» ҽаҧхьа лыбжьы налыргеит.

Дара аҽныҟа идәықәлахьан еиҧш, Қәычагьы даадәылҭын «Уа, бзиала шәаабеит, шәааи аҽныҟа!» ҳәа днарҧылеит.

Амардуан иаҽаланы аҽбатәи аихагылахь иахьхалоз «Мелеқьҧер лан шаҟа длеиҧшузеи» ҳәа дхәыцуан Семиҳ Беи. 70 шықәса дышреиҳазгьы аҕьараҳәа дыҟан, лцәа пашәӡа, лыблақәа ҭыҧхааӡа, даагылазар улдыруазшәа дузааигәаны, алакәқәа дыргәылҭны даазшәа акәын дшыҟаз. Џьемилегьы, ларгьы, иара егьырҭ аҧсуа ҳәсақәа зегьы шаҟа еиҧшқәаз...

Ауада ианаашнашыла Қәыча, Фуат Беи ахаҽы диртәарц иҭаххеит. Аха Фуаҭ Беи «Уыс иҟалома, ақалақь ахь шәиасит ҳәа ҳҵасҟәа шәыҧсахма?» иҳәан, мап ацәикит. Қәыча «уара усасуп, уиас ахаҽы утәа!» ҳәа кыр идицалазаргьы Фуаҭ Беи «Унеи уҭыҧ аҽы утәа, ушеиҳабу ухоумыршҭын, шықәсҟәак ракәзар иҳабжьоу ак сҳәап, аха жәа шықәса ҳабжьоуп. Саргьы сҭаҳмадоушәа суҧхьаҙозар ақәхап аха изуам, утәа уҭыҧ аҽы» иҳәан иаргьы авара днатәеит.

Рҽыцьагьы иантәа, зшьапы ихгылаз асас даагәарҭеит.

«Ҳаит, абаапҳсы! Ҳара-ҳара ҳшеибарххоз ҳасас даҳхашҭзаап. Ҳаҭоумҵан сыҵкәын», иҳәан Семиҳ Беигьы днаиртәеит Қәыча.

Ашәхымс апҳхьа ауада дыҽнамлаҙакәа игылаз Заҳират «Аҭагылазаашьа ухы иузамырхәеит Фуаҭ Беи, уи аҭыҧ ипҳҳа лаҳаҭыр азы иудигалеит, уаҳа ҧсыхәа имаҙам ипҳҳа уҽны дыҽнагылоуп. Уаргьы унеины ахаҽы утәар акәын. Мамзар даҽазнык абри аҽыза удигаларцгьы дыҟаҙам» ҳәа даацәажәеит.

Аха Фуаҭ Беи «Ас ахаҽы сыртәаны сизжьауеит ҳәа дхәыцуазар баша дгәыҕуеит. Уи нас ҳаибабап, амала мариала ҳашзеилымгогьы идыруаз» аниҳәа зегьы ааибарччеит.

Семиҳ Беи иҵьашьаны рцәажәарақәа дырзыҙырҽуан. Ауаҽы имҵадырсыз иҭыҧҳа Фуаҭ Беи иҽнаҽы дыртәаны дииман, аха иарбанзаалак гәаарак ыҟамкәа еиҧылон,

еицәажәон. Лара Заҳираҭцәҟьа лыҧҳа Фуаҭ Беи иҷы сасра дыҟазшәа акәын дышлыхцәажәоз, дыхәмаруашәа ҟаҵаны ацәажәара ахы Мелеқьҧер лахь ишлырхоз уанрызхәыцлак, арҭ закәытә дипломатцәа дуқәоузеи ҳәа умхәыцыр ауамызт.

Фуаҭ Беи, дҷапҳаҷаччо ирацәажәоз Заҳираҭ лахь днаҳәны «Заҳираҭ издыруеит бара уажәы ачеиҧыка ҳәа балагоит, иагьа ҳҳәаргьы ишыбымуа усгьы иеилкаауп. Саргьы заанаҵ ибасҳәап, мап скʒом. Аха ууанʒа гәаҳәарак сымоуп, амҩан ҳахьаауаз ҳҷы ҭабеит, абыржәы Заҳираҭ аҵеиҧь ахь илбааганы илымоу аҧҳал иҭоу ацхаʒҩа ихьшәашәаʒа иҳамҵгыландаз ҳәа, сеиҧхыʒуа сааит. Ҵәыцак, ҵәыцак ҳамандаз ицәгьамызт» ҳәа шиҳәаз еиҧш, «иуҭаху уи акәхааит Фуат Беи сашьа» лҳәан дыҩит Заҳираҭ. Арҭ зегьы збоз Қәыча «Ауаҩы игәҟаҵаразы уҟазоуп Фуаҭ Беи, дышҧаургәырҧьеи Заҳираҭ, шьҭа мызкы ада ҳәатәы лымаʒам, Фуаҭ Беи сыцхаʒҩа гәхьааигеит, дшаааиз еиҧш уи иҭаххеит, ҳәа далаҷхәо агәылацәа дрылазаауеит».

Нас маҷк аҟара данааҭгыла ашьҭахь еиҵа иажәақәа ирыцицеит Қәыча.

«Ее, уаҳа шәышҧаҟақәоу? Шәгәабзиара, шәусҟәа?» Абас ҧыҵрак инеицәажәа-ааицәажәеит, аҵыхәтәан Фуаҭ Беи дыззааз алацәажәара иҷазикит.

«Ауадаҩ уҵагылоуп Қәыча, ууанʒагьы сузаар акәын, аха иудыруеит ахьымʒг ҳгеит ҳәа ихәыцуаз ауаа шыҟоу, урҭ еиқәмыртәакәа, ишәыхьша шәыхьит ҳәаны уара ушҟа саар

уаргьы уарҧшʒомызт, саргьы иснааломызт. Уи азыҳәан ауп сашьа Џьаабир дзузаасышьҭызгьы, уи иуеиҳәазар акәхап, акгьы хьаас ишыҟоумҵаша, ушсықәгәыҕша...»

«Аиеи Фуаҭ, исымдыруеи узҭагылоу, ҳазшаз дузыразхааит, гәык ала ушысзыҟоу здыруеит. Иешьак иеиҧш уҟоуп сара сзы. Уи адагьы есымша аиаша уҳәоит, уадгылоит... Абарҭқәа зегьы ахьыздыруаз сгәы ҭынчын, усгьы Фуаҭ дҳабжьоуп, ҧшʒала ҳаилгоит ҳәа схәыцуан».

«Иҵабуп, Қәыча! Ҳара ҳаиқәгәыҕуеит, иагьараан иеиуеиҧшым агәаҟракәа еицаҳхаҳгахьеит. Анцәа иџьшьаны хьымʒҕыда иахьанʒа ҳааит, аригьы ишаҳнаало ала иеилҳаргап, ҳазшаз иҳақәнагоу ҳаҭәеишьааит».

Уи аамҵазы Заҳираҭ ацхаʒѡа зҵаз аҵәацақәа ихьшәашәаʒа иааганы акакала рапҳьа инықәлыргылеит, адәахьы адәылҵра лҷазылкуанеиҧш Фуаҭ Беи ибжьы налықәиргеит.

«Баангыл Заҳираҭ, ҳара ҳара ҳауп, Семиҳ Беигьы дтәымуаѡʒам. Ҳаицәажәап ҳабжьара, абри аус иахьа иҳаʒбап, сыззаазгьы уи азыҳәан ауми?»

Заҳираҭ ҳаным, ҟәардәк днахан раиигәара днатәаны рзыʒырѡра дналагеит.

«Ишәасҳәози? Ааи, иахьа ара сзыҟоу ҭаацәашәала ҳаицәажәап, ажәа еимаҳкуазаргьы, ҳагәқәа нибархозаргьы,

ҳус ауаа рахь ицәырымгаҙакәа ҳабжьара иҳаҙбап ҳәа ауп. Ас иҟаҳамҭар аиаша ахь ҳазкылсуам».

Ацәажәара дааҟәыҵын араҙны иалхыз иҵаҭынҵра аартны ѡҵаҭынк ааҭиган, Қәычеи Заҳираҭи «Шәара усгьы шәахаҙом» ҳәа нараҳәаны руак Семиҳ Беи иахь инаироуит. Аҵаҭынқәа Назлыиар лнапы ишыҵыҵыз убаратәы иҟан.

Фуаҭ Беи знык ѡынтә иҵаҭын данаҷыха ашьҭахь: «Иацы Ҭаҳар Беи дыспан»...

Уаҳа мҳәаҙакәа маҷк аҟара даапҧшит, Қәычеи Заҳираҭи, Ҭаҳар иҙбахә анраҳа ишрыдыркылаз гәеиҭар иҵахын, рѡыцьагьы рлымҳақәа кыдҵаны изыҙырѡуан, рыпҧсыпҧцәҟьа меивгаҙакәа ииҳәаша иазыпҧшын.

«Инеиҵыхны ҳаицәажәеит, хәлаанҙа ҳара ҳҷы дыҟан, иҟаҳҵаша, иаҳуша зегьы ҳрызхәыцит, ҳрыхцәажәеит.

Ҭаҳар Беигьы ауадаѡ дҵаҳаргылеит, дхәыҷым-дмыҷым ҳаҵыр дуззa зқәу абырг, Кәычеи Иззеҭи рыхшара рынасыҧ еиласҵап ҳәа амѡа дшықәыз, аиакәым дақәшәеит, аиашазы даараҙа игәы нханы дыҟоуп.

Арахь Иззеҭ Беи шәҳәозар иеицәоу дҵагылоуп. Иеицырдыруа, унеишь-уааишь ззырҳәо, жәларык рапҳьа игыло ауаѡы, ихьыз ихьымзґшьаны дыҟоуп. Ауа аҵынха иреиуоу аҷар ракәзар уаѡы бызшәа рмаҳауа аганқәа ирывоуп, шәаргьы ижәдыруеит знык ақалақь иаҵааны зык зжәыз, апҳсуарагьы ирхашҵызшәа рхы мѡапҧырго иналагоит,

аиҳабы – аитцбы, алеишәа – ақьабз рзымдыруашәа иаакәгылоит. Арҭгьы, «ҳаиҳабацәа ҳаҳаҭыр рзымыхьчозар ҳахьымʒг ҳара иаҳхаҳхуеит!» ҳәа игыланы, сыѽны иакәланы Мелеқьҧер мчыла ддәылыргарцгьы иақәыркызаап. Аламысдақәа... Ажәак ала, Иззеҭ Беигьы абарҭкәа дрылагәышьоуп, зегьы ҳаҳаҭырқәа гәеибаҭаны ԥьара ҳкыслуеит ҳәа ҳшаҷу еиҧш, иаргьы згәы шу, зхәыцра маҷу аҷкәынцәа еиқәиртәароуп. Сгәанала мышқәак аамҭа анцалак ашьҭахь, шьтәак шьны иааҳаҧхьар ҳгәыдибакыланы ҳаиҧырҵуеит Анцәа иҳәозар».

Маҷк дааҭгылан иҧсыҧ ааивигеит Фуат Беи. Кәычеи, Заҳираҭи аҵыхәтәантәи иажәақәа ишарҭынчызгьы гәеиҵон.

Фуаҭ Беи иѽнапык рыла ишьамхқәа днарысны «Уи ауыс убас ҳалгоит, уажәы ҳаиасып шәара шәызҵаарахь. Мелеқьҧер шәара шәаҟара ҳаргьы ҳҭыҧҳа лоуп, ҳнапаҷы деизҳаит, ақәнага лдыруеит, деилҟьоуп, дҟәышуп».

Абраҵәҟьа Қәыча днапъыѽлеит Фуаҭ Беи иажәа, «Наҟ! Дҟәышымкәа, ақәнага лдыруазаап!... Дыспъырга!...

Уи лѽыза аҭыҧҳа дсымам сара!».

Қәыча иҵегьы иҳәашан, аха Фуаҭ Беи имуит.

«Уажәы иҟамлеит Қәыча, иуԥьысымшьеит арҭ ажәақәа, ажәа ҟәазқәа умҳәароуп ухәда ишкылахо уазхәыцны, уара иҵышәынтәало уаѽуп, умыццакын, иаачҳа, иагьа уҳәаргьы Мелеқьҧер уҧҳа лоуп, ушьа иалҵыз лоуп, дузкажьʒом».

Қәыча, Фуаҭ Беи иажәа дағьыѡларц иҽазикзаргьы Заҳираҭ илымуит.

«Абаағьсы, Фуаҭ Беи суҳәоит абри ауаѡ уилабжьа! Аҵыхәтәантәи аамҵа иажәа ахы ахьцо изымдыруа дҟалеит, баша дыҽхарцәажәоит, аҭакәажә баағьсқәа реиҧш даншәиуагьы убап. Зегьы зхароу Мелеқьҧер лоума? Ҳара иаҳҳароу ыҟаҳами? Ууанҳа ҳаҷкәын иҿы иҟаиҵаз азымхошәа уажәгьы иуам».

Арҭ ажәақәа убас лгәы шны илҳәеит, Фуаҭ Беигьы Қәычагьы ажәак мҳәаҳакәа илзыҳырѡуан, иара Қәыча маҷк дытрысзаргьы ҟаларын. Заҳираҭ нас Семиҳ Беи иахьгьы днаҳәын:

«Угәы иалумырсын сыцкәын, сара сҭырқәшәа маҷуп ус салагар сырзеилымкаар ҟалоит, арахь уаргьы угәаар ҳәа сшәоит. Маҳак ххәо ҷьумшьан, аха сара ҧсышәала исҳәароуп сажәақәа» - лҳәан ҧсышәала лцәажәара иацылҵеит. Кырҳа иахьцәажәоз Семиҳ Беи излеиликауаз ала Заҳираҭгьы Фуаҭ Беигьы, Қәыча иқәыгәгәара иаҿын.

Қәыча аханатә мап-чап иҳәазаргьы аҵыхәтәан иамуашәа аниба рҳәатәы дазааит, рцәажәарагьы аимак аҟынтә аибарччарахь ииасит.

Усҟан ауп Семиҳ Беигьы даныргәалашәа.

«Семиҳ Беи ҳаҭоумҵан уаҳҳашҭгәышьеит» рҳәан, уи нахыс аҭырқәшәагьы рҳәо иналагеит.

Излацәажәозгьы, Қәыча ицхыраарала Џьмеиле Ҳаным Фуаҭ Беи изы дшымҵадырсыз акәзаарын, уи азыҳәан акәын изеибарччозгьы.

Ас ишцәажәоз Заҳираҭ иаразнак дѡаҵҟьеит.

«Унан, сыҧсындаз! Ахьурҙы кнаҳаны инсыжьхьан, ушьҭа иҵабахьазар акәхап, сара уи снахәапҧшып, шәара шәцәажәала, усгьы исаҳаша саҳаит, ушьҭа Фуаҭ Беи иааиҳәо зегьы сақәшаҳаҭуп. Иудыруазааит Кәыча» лҳәан ашә ахь деихеит, аха дымдәылҵкәа Фуаҭ Беи ила ҧсышәала ажәақәак ааибырҳәеит. Нас Семиҳ Беи иахь днаҳәын, даапҧышәырччаны «Уаргьы ҳара ҳаиҧш акрыфара, акрыжәра уашьцылахьазаап. Ҳаи уыххьандаз! Ишҧа бзиоу, ишҧабзио!..». - лҳәан дындәылҵит. Семиҳ Беи иҟалаз изеилымкааушәа дшыҟоу гәазҭаз Фуаҭ Беи илҳәаз иаанагоз изеиҵеиҳәеит.

«Уара узы, абысҭа изыфома ҳәа дансазҵаа, зегьы ушрышьцылаз лзеиҵасҳәеит уи ауп дызгәырҧьо».

Нас, ус баша иеицәажәо аамҵа рхыргеит, Қәыча, Семиҳ Беи дызусҭоу еиликаарц азҵаарақәа иитеит. Саатк мҵыцкәа Заҳираҭи жәаѡа шықәса раҟара зхыҵуаз ҭыҧҳа хәыҷыки аишәа рхианы ауада иааѡнаргалт.

Зегьы гыланы аҙы ахьааиуаз инеины рнапы рыҙәҙәеит. Аха аҧшәмацәа, Фуаҭ Беи алагьан имҵакны акәмаан ала инапы имырҙәҙәакәа дыргыланы абраанҙа дахьааргаз

даараʒа ихьымʒҕыршьеит. Ицо-иаауа аѡны аматҵ зуша хшарак дышрымам, иааиз аҭыҧҳа хәыҷгьы аҧсуа леишәақәа шылзымдыруа аиҭаҳәара иаҽын. Уи азы аҭамзаара шьҭарҵон.

Аишәа ианыз абысҭа ҭаргәаѡаны ажәхәшеи, ашәырҟәыҷи алаҵаны иҟан. Семиҳ Беи раҧхьаʒа абысҭа аџьыка ахьамамыз игәамҧхазаргьы, наҟ наҟ апырпыл џьыка адикыло даналага реиҳагьы игәаҧхо далагахьан. Аҧсуаа ача ахаҭыҧан абысҭа рфон, ахш, ахырҵәы, ашә, акәац, асыʒбалқәа, ачаҧақәа реишәаҽы есқьынгьы иуҧылон. Ахәша ала иџьу дук ирфаʒомызт. Абысҭа напыла ирфон, аха ақалақь аҽы столк инахатәар, Европантәи иаазшәа ахымѡаҧгашьагьы рдыруан. Семиҳ Беи зегьы шрымоугьы рыфатәқәа напыла изырфоз изеилымкаауазаргьы аамҭала иаргьы данашьцыла ус реиҳа агьама шамаз агәра игеит, акы заҵәык ицәыуадаѡыз, аишәа илаҟәын азы, шьамхыла атәара дзамышьцылаʒацызт, уи азыҳәан ауп Қәычагьы «Бара Заҳираҭ! Ҳасас ҳара ҳеиҧш дтәаны кырзифои, аишәа акәымкәа астол брыхиандаз» аниҳәа Семиҳ Беи, «Мамоу, мамоу! Ас реиҳа иеиҕьасшьоит, иара абысҭагьы ус реиҳа ихааушәа сзааиуеит» ҳәа мап икит..

Иагьа идырцалазаргьы Семиҳ Беи ианиму аишәа лаҟәы аҟны ахәы дырхиеит.

Абарҭқәа зегьы анеимаркуаз дҧышәырччо ирыхәаҧшуаз Фуаҭ Беи: «Хьаас иҟоумҵан Қәыча, ари ҳара ҳаиҧш дҟаларц игәы иҭеикхьеит, даҳцәыҧхашьаны акәымкәа иҭахны ауп изыҟаиҵо. Аҧсуара идикыларц игәы

иҭеикхьеит. Зынӡа имуазар аџьҭла аҭаҟа ҳааизаны ҧсыуажәлак наиҭаны даҧсуаҳтәроуп, ажәак ала аамысҭак дҳарҳаит».

«Аамысҭа иаангозеи Фуаҭ Беи?»

«Ҳара адгьыл иқәаарыхуа аҧсуаа анхаҩы ҳәа раҳҳәоит, уара уеиҧш анхаҩра ааигәара иҟам, ақалақь иааӡаз аамысҭара ада иудаҳкылари? Амала макьаназы уагыруоуп. Алеишәа ақьабз, ажәак ала аҧсуара ҭаны, ус ала умҩасуа уаналагалаак абыргцәа аџьҭла амҭан иааизаны агыруара ааухыхны, жәлакгьы науҭаны аҧсуарахь уиаргоит» ҳәа иеибарччо ишеицәажәоз Заҳираҭ илыцхраауаз аҭыҧҳа хәыҷгьы дышлыцыз рхәы лыманы ауада дааҩнашылеит. Абысҭа, арашых сыӡбал ала ичаҧаз акәтыжь, иҭегьы асыӡбалқәеи ачаҧақәеи хкыхкыла иааганы аишәа инықәырҭеит.

Фуаҭ Беи акрыфара иалагаанӡа аишәа днақәныҳәаны шьҭа шәнапы ашәыркы аниҳәа

«Бисмиллаҳ» рҳәан акрыфара иналагеит. Қәыча қәрала дшеиҳабызгьы, еиҭбык иеиҧш Фуаҭ Беи имаҭ иуан, акәтыжь иеиҷьыз ахәҭақәа уи иаҧхьа ирхон. Семиҳ Беи ари аҧсуаа ишырҭасыз еиликаахьан. Аҧсуаа, асас ашьтәа анизҧырҟалаак ахыбжа наганы иара имҭарҭон, уи иаанагоз абри аишәа уара иузкуп акәын: асасгьы гәык ала ишидикылаз дирбарц ахыбжа алымҳа аҳәызбала ҽыҭк аамхны имфаӡакәа аишәа инықәиҭон.

Аҧсуаа аишәаҿы имыццакӡакәа, ашьшьыҳәа крырфон. Ус, ар рышьҭоушәа крыфара даараӡа ихьымӡгын, рҿаҭақәа рхәыҷны, инеицәажәо, игәеибаҭо аишәа иахатәон. Насгьы раҧхьа иқәу афатә зегьы рфаӡомызт. Ҿакала зхы мҩаҧызго «зымгәа ада акгьы иазымхәыцуа» ҳәа ихыччон. Семиҳ Беи ари иаанаго знык Фуаҭ Беи диазҭаахьан.

Фуаҭ Беигьы «Ҳара ҳҿы аҧшәма имоу зегьы наганы исас имҭеиҭоит. Иарбанзаалак акы цәырымгаӡакәа инижьӡом. Асасцәа крыфаны иалгаанӡа дара аҭаацәара иушьыр ҿаҭак рфаӡом. Уи азы, асасгьы ихы пату ақәҭаны крифоит» аниҳәа, Семиҳ Беи «Аха шәара асас изы усгьы имыцхәны иҟашәымҭаӡои? Маҷк ааныжьны ирызхаша раҧхьа иқәышәҭар иамоузеи?» ҳәа ишизеилымкааз анааирҧшы «Аҧсуаа рҿы асас изы ачеиӈьыка аигӡара, амаҳагьара иаҩызоуп. Уи ҟалашьа амаӡам» ҳәа акәаҧ ықәиргылахьан.

Семиҳ Беи иӈьеишьоз, аҧсуаа абарҭқәа зегьы гәык ала иахьыҟарҭоз акәын.

Акрыфара ианалага Фуаҭ Беи, Семиҳ Беи днаихлафит: «Ее, Семиҳ Беи, ари абысҭа ачамықәа ззаҳҳәо ауп, ашә агәылажьуп, ачқьыҧ ала ишуфаша збар сҭахуп».

Аиашазы, ачамықәа ачқьыҧ ала афара кырӡа ицәыуадаҩхеит Семиҳ Беи. Уигьы ианамуӡа, ҧыҭкгьы аҧшәмацәа ргәы иахәар ҳәа дназхәыцны напыла афара дналагеит.

Имыццакʒакәа иеицәажәо гьамала акрырфеит...

* * *

Семиҳ Беи ақытахь дааижьҭеи ԝымчыбжьа раҟара ҵхьан, аха Фуаҭ Беи, иус-иҳәыс, иҭаацәара, изанаатҩ, иарбанзаалак акы иазкны зҵаарак ҟаимҵаʒацызт. Семиҳ Беи иеиҭеиҳәоз мацара дазыʒырԝуан акәымзар...

Иацы, Џьапабир ақалақь аҟынтә данаауаз Семиҳ Беи иҧҳа лҟынтә шәҟәыкгьы изааигеит. Семиҳ Беи арахь дшааиз еиҧштҵәҟьа иҧҳа Ҳаиаҭнур лахь ашәҟәы ииԝыз аҵак акәын уи. Иҧҳа шаҟа дыгәхьаалгаз лҳәон, насгьы ашколқәа ҧсшьарахь иахьцьаз амшала дара рышҟа дхынҳәыр лҭахын.

Семиҳ Беи иҧшәмаҧҳәыс Муаззези иареи ирыбжьаз аимак-аиҿак рыҧҳа Ҳаиаҭнур илнырыр азин ҟаиҵомызт, аха иагьа иузаргьы аҭыҧҳа хәыҷы лани лаби ак шрыбжьалаз аҟара еилылкаахьан. Уи, лхымԝаҧгашьа алагьы иудыруан. Лассы-лассы лан лыхәда днахьынҳаланы «Сара соума, саб иоума реиҳа иеиҕьабшьо?» ҳәа длазҵааруан. Лан, «Бара боуми» ҳәа аҵак анықалҵалак, «Избан, саб дыбҭахʒами?» ҳәа длазҵаахуан.

Ҳаиаҭнур, аа-шықәса лхыҵуазаргьы абарҵқәа зегьы лҧырхагахар ҳәа дшәаны длыхʒыʒаауан Семиҳ Беи. Убри азы игәы инархьуан рҵагылазаашьа.

Иҧҳа иаалышьҭыз ашәҟәы аган аҟны Муаззезгьы «Иазымхаʒои ушьҭа? Ҳаиаҭнур угәхьаалгаʒеит, ҳаузыҧшуп, ухынҳәы!» ҳәа ианылҵахьан.

Абарҵқәа данрыҧхьа игәы хыҵхыҵуа даақалеит Семиҳ Беи, амала Муаззез илѡқәаз Ҳаиаҭнур илыдылцалазар акәхап» ҳәа дназхәыцит. Избанзар иаргьы ууанʒа ииѡыз ашәҟәы аҟны «Бан асалам сызлыҵ» ҳәа ианиҵахьан. Уажәы данхәыц, ииашамкәа ишыҟаиҵаз, ушьҭан ашәҟәы аниѡѡуа Муаззез илызкынгьы ак шаниҵашақәа дазааины дыҟан.

Нас, дѡагылан амшынҵа ианиҵақәаз иаарласны иаагәеиҵеит. Арахь, дыццакуан, избанзар Фуаҭ Беи «Уаха аʒәгьы даҳзымаар, абалкон аҽы краҳфап, ҳазхарагьы ҳаицәажәап» иҳәахьан азы, лассы деилганы уахь дизнеир иҵахын.

Абалкон аҽы даннеи, Фуаҭ Беи ессымша еиҧш днеихаҵгылеит. Уи аамҭазы «Уааи Семиҳ Беи ашәҟәы иузааз абзоурала ублақәа ҭыцьцьаауеит, уҵаацәа рҟынтә ажәабжь бзиақәа уаҳазар акәхап!» ҳәа днаихлафит.

«Сышҧамгәырҕьо? Ажәытә аахыс ашәҟәы ансоулак ҕәҕәала сгәырҕьоит. Насгьы уи сыҧҳа хәыцы исзаалышьҭзар, шәаргьы ирацәаʒаны асаламқәа шәзаалҭиуеит. Макьана исыздырʒом, аха исызгәыдкыл, сысаламқәа сызрыҵа, ҳәа аҳәара ҟалҵоит»

«Анцәа днаигҙааит. Лани лаби рыла алахьынҵа бзиа лиҭааит, ҳазшаз ҭаацәаныла, ҭыҙшәада гәыразрала ҧсҭазаарак латәеишьааит».

Семиҳ Беи, Фуаҭ Беи ииҳәаз иажәақәа ԥьеишьеит, еиҳаракгьы «ҭыҙшәада» ажәа ихы ианаирхәа «ҳабжьара иҟоу аимак идыруама ааигәахәит, аха нас, ҳара ҧсышәала иаҳҳәо анеиҭоугалак абри ауп иалҵуа аниҳәа дааҭынчхеит.

«Нас, Қәыча дугәаҧхама?»

«Даара иҭышәынтәалоу уаѽуп, дҟәышуп, дҟәыҷоуп, аха иҧшәма ҧҳәыс Заҳират... Даҳкәажәуп, агьыс шәымгәааузар ак шәасҳәар сҭаухп. Иахьа уажәраанҙа излагәасҭаз ала аҧсуаа рҿы ахацәа зегьы уаҳа назҭахым роуп, ируша, ирҳәаша ибзиаҙаны ирдыруеит. Аха шәыҳәсақәа зынҙа даҽашоукуп. Ԥьемиле лоума, Заҳират лоума, Назлыиар лоума, сара иахьанҙа издырыз зегьы. Узыршанхо, знык иубар уаҳа иухамышҭша ҳәсақәоуп, ахацәа раасҭагьы иҟәыҷоуп, раамысҭашәара, гәыкала рыҟазаара, реилҟьара уҳәа зегьы уанрызхәыцлак шәарҭ даараҙа аразҟы змоу шәоуп. Акы заҵәык исзеилымкааз – зегьы абас иҟоума, мамзар сара иреиҷьқәаз срықәшәама?»

Фуаҭ Беи иаҳаз ажәақәа игәы ишахәаз изымҙо даапъышәырччеит.

«Реиҳараѽык абас ауп ишыҟоу. Ҳара ҳаҳәсахәыҷқәа ибзианы иҳаазоит. Ҳаҳәса пату рықәаҳҵоит. Уи егьырҭ

ажәларқәа аҳәса ҳаҭыр рыкәыршҭаҙом аанагаҙом, аха ҳара ҳазнеишьақәа кырҙа ихазуп. Иузеиҭасҳәар уҭахума ?»

«Дараҙа сгәы иамыхәои Фуаҭ Беи».

«Ҳара ҳҷы ахацәеи аҳәсеи еицәыбнало ћалашьа амаҙам, ҳаззегьы еилых ћамҵакәа ҳаицуп, аҷаргьы иеицеизҳауеит. Абыржәыцәћьа ҳааигәара иахьыћамгьы даҽа ҵакык амаҙам, избанзар урҭ рус амаҵурҭа акәшамыкәша реиҳа ирацәоуп азыхәан уахь ићоуп. Мамзар рхала мацара асасцәа ирҧылоит, иагьымѡаҧыргоит. Уара раҧхьаҙа уанаа ишуҧылаз, ажәытә аахыс урдыруазшәа ушгәыдыркылаз џьоушьазар акәхап. Раҧхьаҙа ирбаз хаҵак, ҭынхак иеиҧш игәыдкылара иаанагозеи? Избанзар убас иааҙоуп, убри аѡыза агәыцқьара рылоуп.

Ҳабацәа раҧхьаҙа Ҭырқәтәыла ианықәнагала, араћа абарҭқәа ахьырзеилымкаауаз амшала кырҙа ахҭыс баапҳсқәа ирықәшәеит, ауаѡшьрақәа рћынҙа инанагеит, наћ-наћ егьырҭ ажәларқәа маҷк аћара ҳаилыркааит аха, ҳаргьы атәымуаа, ҳћазшьа ззымдыруа, иааигәаҙаны иҳадҳамкыло ҳалагеит. Избанзар ҳара ҳашҵа иҵалаз ауаѡы гәык ала дҳадаҳкылоит, даҽакала ҳазизныћәом.

Хҭыҧҳацәеи ҳаҷкәынцәеи еицыкәашоит, еицышәаҳәоит. Есаамҵа еицуп. Аиҳабацәа рыламҧалакәа рхала иеидтәалоит. Ҳаргьы дара ҳрықәгәыҕуеит, иакәым ишазымхәыцуа, ишыћарымҵо ҳдыруеит. Насгьы ҳхәыҷқәа абас иахьеицу цқьа иеибадыруеит, уи амшала ауп шәара

шәҽы еиҧш аҽар рани раби ирзырыҧшааз рыла иԝнрахаҙом, дара иалырхуеит изыццашеи, иааргашеи. Уи иабзоураны ҳара ҳҽы аҭаацәарақәа реиҳа иҩҭәоуп, аилыҵрақәа мариала иуҧылаҙом.

Амала аҽар рхақәиҵра аҳәаақәагьы амоуп, аҧҟарақәа азыҧъҵәоуп.

Аижәлантәқәа реибагара азхәыцраҵәҟьа ҟалашьа змам усуп. Ажьрацәара, ззыбжьоу, иеицеизҳаз, иеигәылацәоу, ҭаацәарак реиҧш иҧхьаҙоуп, арҭ рыбжьара аибагара маҳагьароуп ҳәа иҧхьаҙоуп. Урҭ ақыҵеи ажәлари ирылцахоит.

Уи азыҳәан ауп, ҳара ҳҽы аламысдара ахаан иуҧыларц иҟаҙам.

Нас, уажәы иаасгәалашәеит аилыҵра зыҟамло азы даҽа мзызк. Ҳара ҳҽы хаҵеи-ҧъҳәыси еицны аиҳабацәа рыҟны ицәыртҵом. Аҭаца, иагьа лхыҵуазаргьы, аиҳабацәа рҽы дцәажәаҙом, уи амшала аҭацеи, анхәеи, абхәеи аимак роуҙом, арҭ алеишәақәа ихьанҭоушәа иузааиргьы ҟалап, аха уара ара уҟоуижьҭеи уадаԝрак ҳәа акыр рыдубалама?

Игәоуҭахьазар акәхап, ҳҭыҧҳацәа ҳрыхҙыҙааны иҳааҙоит. Ҳаҳәса аԝнаҭа иашьагәыҵуп. Насгьы ахацәа ѡыцьа-хԝы аҳәса раагара ҳара ҳҽы ҟалашьа змам усуп. Ааи, насгьы ҳхәыцқәа дунеихаан иҳапҟаҙом. Ахәыцы дыпҟаны дсааҙоит ҳәа иалагаз ажәлар рҽы ҳаҭыр рыҡәлаҙом, зегьы рхыччоит.

Ҳара ҳхәыцқәа, ишахәҭоу ала рхы мѡаҧыргар ҳаҭыр-пату шрықәло реилдыркааны ауп ишаҳаазо. Ишубо еиҧш, абас ауп ҳшеицынхо ҳара».

Фуаҭ Беи абарҭқәа зегьы аниҳәа ашьҭахь, аҭамзаара шьҭеиҵозшәа, Семиҳ Беи днаихәаҧшит.

«Ухы сырчызар акәхап, сажәа кырʒа исроуит».

«Мамоу, мамоу, даараʒа ибзиахеит. Иԥьашьахәуп ишәҳәақәаз, абарҭқәа зегьы иҵегьы иеилыскаар сҭахуп»,

Уи аламҭалазы Назлыиар абалкон ахь дааит. Иналхаҵгыланы иантәоз Фуаҭ Беи Назлыиар дналыхлафит.

«Иҟои Назлыиар? Џьемиле лгәы анҧыбҵәа арахь быҧхалҵама? Мамзар ҳакәтҿақәа ибʒыша аныбмоу, агәҵәыҷьра арахь баанагама?»

«Иузымдырит, ԥьым! Акы, сҭаца Џьемиле сара кырʒа бзиа сылбоит, хәлаанʒа ҳаицызаргьы лгәы ҧҵәарым. Акәтҿақәа ҳәа иуҳәазгьы, наҟ, рыда ухамшәалеит! Иагьа ҟаларгьы Фуаҭ Беи дуʒʒа кәтқәак сырхибаауеит ҳәа сыҟамызт. Иара иҧаҳҟазгьы жәохә цыра иреиҳаʒам! Уигьы изфаз ухәыцқәа роуп. Изеиҧшрахаз умбаʒо, исчахит, исчах... Сара исфаз аҵәынҵәалаҷьқәеи агәаҵәақәеи мацара роуп».

Абарҭқәа анылҳәоз ганкахьала Семиҳ Беи иахьгьы «Ҳахәмаруа ҳцәажәоит» лҳәарц лҭахушәа длацәҟәысуан. Нас лҿаалырҵабыргын «Уаха шәара кыршәыцысфоит. избанзар ашьыжь анцәа иҳәозар амѡа сыԛәлоит».

Фуаҭ Беи аҵыхәтәан иаҳақәаз кырʒа иааԥьеишьеит.

«Баангыли бара, ԥхыʒла иббама? Макьана ҷыц бааит, абри аҟара амҩа баша баама, бабацои ас?

«Умгәырҕьан, рацәа сынхаʒом, усқәак сымоуп, рҭыԥ иныкәҵаны мышқәак рыла сеиҵацахуеит. Избанзар Мелеқьԥер лус ԥыҵк аамҭа агозар акәхап, уи лчара мбаʒакәа сышԥацои?»

«Ҳаи, быххьандаз бара Назлыиар!.. ҳара ақалақь аҟынʒа аарлаҳәа ҳнеиуеит, бара Сҭампыл агәылареиԥш бцаны бауеит».

«Уи аныуадаҩыз ажәытә акәын Фуаҭ, ухаҵкы. Узлацо ыҟамызт, узлаауа ыҟамызт. Уажәы ус аума? Ҳаро ифаетон улақәтәар шаанʒа ақалақь аҷы уҟоуп, уаантәи Осман Перит иеихауардын аанкыланы Адаґьазар унеит. Адаґьазар аҟынтә Арифие анеира кыр аҭахума? Уаантәигьы ауха адәыґба уанақәтәалак ашьыжь шаанʒа Сҭампыл Ҳаидарґьашьа улақәҵуеит, абас имариахеит.

Шәарҭ арыцҳақәа ақыҵа шәалҵыр ҳәа шәгәы ҭҟьоит. Адунеи шәымбаʒакәа шәажәит баша,

аашьахәқәа шәара!»

Нас Семиҳ Беи иахь днаҳәын:

«Сиашаʒами? Аа – исхамышҭкәа иуасҳәап, уҭаацәа рахь ашәҟәы уҩыр ирзызгоит».

«Џьабаас ишәмоуааит, аҧошьҭала исмышьҭуеи?»

«Аҧошьҭа саргьы издыруеит, аха Сҭампыл саннеи Муаззезгьы дызбар сҭахуп, ашәҟәгьы рзызымго. Крыфара аамышьҭахь аамҭа мгаӡакәа ашәҟәы иԥны исзааг».

Фуаҭ Беи уаҳа изымчҳаит.

«Ех, Муаззез хҭыҧха ҳазшаз длыцхрааит. Ари аҭакәажә длыҕрыӡаараны дыҟаӡам.

Семиҳ Беи Назлыиар лҟәаҟәа ааишьышьит.

«Мамоу Фуаҭ Беи, Назлыиар ҳаным зегь раҧхьаӡа исыдгыло сыуацәа дыруаӡәкуп. Уи есҟьаангьы лыпату схы иқәуп, Муаззезгьы даҽеакала дазхәыцып ҳәа сыҟаӡам».

Арҭ ажәақәа заҳаз Назлыиар даалаҟәын лыбжьы нытцакны «Сшәырҧхашьеит Семиҳ Беи» лҳәеит.

Ииашаҵәҟьаны Семиҳ Беи иажәақәа заҳаз Назлыиар лӡамԥақәа ҟаҧшьӡа иҟалахьан.

«Шаҟа дыҧхәыс гәыцқьоузеи» ҳәа дхәыцит Семиҳ Беи.

* * *

Акрыфара аамышьҭахь Семиҳ Беи дук дымтәаӡеит. Фуаҭ Беии Назлыиари азин аарымхны ашәҟәы иԥԥырц иуадахь диасит.

Рапъхьаʒа аҭаҭын дахо иуада дыԥнагьежьуан, нас днеины ииарҭа дԥықәиан ахәыцра дналагеит. Ҳаиаҭнур лышәҟәы аҿы Муаззез ианылҵақәаз ааигәалашәеит. Ма урҭ гәык ала илымԥызар? Ишпъаҟамларыз? Избанзар аамҭа цацыпъхьаʒа иаргьы ихы дақәыʒбон. Ларгьы дахьиашақәо ыҟазар ҳәа дазхәыцуан.

Иаразнак дԥагылан астол днахатәеит ақьаади аԥыгеи иапъхьа инықәҵаны маҷк аҟара данхәыц ашьҭахь ашьшьыҳәа аԥра дналагеит. Рапъхьатәи ашьаҿа иара иҟаиҵар акәын. Уи азы Муаззез ақыҭа ахь аапъхьара литеит, арахь дааирц азы длықәыгәгәар ҳәа дгәыгны рыпъҳа Ҳаиаҭнургьы длыпъхьахьан.

Аамҭак азы ахәыҷы ихы даирхәошәа иҧъхьаʒаны иаахьымʒгишьазаргьы нас уи ус шакәым ихы агәра иргеит. Лара Назлыиаргьы заанаҵ дазыҟаиҵар, арахь даныхынҳәуа илыцны иаалгарц азы ииԥыуа ашәҟәгьы акы иамыхәоʒ.

Иажәақәа цқьа дрызхәыцуа ашәҟәы аԥра дналагеит.

* * *

Семиҳ Беи истол дахатәаны имшынҵа игәалашәарақәа анҵара даҿын. Фуаҭ Беи ԥымш раахыс дыҟаʒамызт. Агәыла қыҭақәа руак аҟны иҟалаз ауаԥшьра аилыргаразы аиҳабацәа ахьеизаз дрылахәын. Аԥра дааҟәыҵны апъенҧьыр аҟынтә адәахьы данынапъшы, ҽыуаԥык

амʒырха дшықәлаз аагәеиҭеит. Аизара иалгахьазар ҟаларын. Иаразнак иқьаадқәа ааидикылан иҟаз-ианыз аилкааразы ҭаҟа дналбааит. «Бзиала уаабеит, Фуаҭ Беи! Бзиароума? Иаразнак шәцеит, изызкыз ҳзеилымкааит азы хьаас шәҟаҳҭеит»,

«Бзиара убааит, Семиҳ Беи, иузеиҭасҳәоит зегьы. Аѽны ушыҟаз анеилыскаа ѽ-каҳуак ҳзыҟашәҭа ҳәа расҳәеит. Сагьумазҭааит, аха уеилахаʒам, ус ауми?»

«Ибзианы шәазхәыцит, абыржәыцәкьа сҽаагьсахны абалкон ахь сшәызнеиуеит».

Маҷк ашьҭахь абалкон аҿы иааиқәшәан, даҽазнык агьсшәа неибыҳәаны инеидтәалеит. «Даараʒа саагьсеит Семиҳ Беи, ус аџьабаа ахьызбаз азы акәʒам гәаныла саагьсеит» иҳәеит Фуаҭ Беи. Нас ишьапқәагьы лаиҭагьсаны ишьҭахь дынкыдиалеит. Илагьш кыдхалазшәа дыгьшуан. Игәалаҟазаара шыҟам убарҭан. Маʒак изеиҭалҳәозшәа Семиҳ Беи иахь дизааигәаханы хьаак зхубаауаз бжьык ала аиҭаҳәара дналагеит.

«Арҭ ауаа сзеилкаауам Семиҳ Беи, ахшыѽ змоу ауаѽы ацәымза аркны ҳишьҭоуп. Ас ҳцар ҳусқәа даараʒа ицәгьахоит. Ҳабдуцәа иаҳзынрыжьыз ҳҵас хазынақәа ашьшьыҳәа иҳампыҵытцны ицоит. Ҳазшаз абзиара ҳзыҟаиҵааит».

Иҭаҭынҭра аашьҭихын ҭаҭынк ҭигар иҭаххазшәа аниба Семиҳ Беи иаразнак иара иҭаҭын аатиган инеироуит.

«Уажәазы абри ҳахап» иҳәеит аҭаҭын аилаҳәара аамҭа рцәаганы рцәажәара иаҧырхагахар ҳәа дшәозшәа. Иаиркыз аҭаҭын знык-ѡынтә днаҷыхан еиҭа аиҭаҳәара дналагеит.

«Ѡымш раахыс шаҟа сгәы сыхьыз удыруандаз. Гаҙарак амшала ѡ-ҭаацәарак амца рыцралеит. Ҳазшаз ахшара рыла упҧимшәааит. Ѡыцьа арҧарцәа ҳаарылгеит, аҙәы анышә даҳҭеит, егьи–абахҭахь. Рҭаацәа ирзынрыжьыз ахьаагьы аҙбахә зҳәарыда? Хара имхәыцуаз абык игаҙара амшала... Иуасымҳәеи, ауаа еилагеит, рхы рзымдыруа иҟалеит».

Кыр аамҭа дымцәажәаҙакәа ихы наҟ-ааҟ ирҵысуа дгылан.

«Уара аҵара змоу, кыр збахьоу уаѡуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Уажәы иҟалаз анузеиҭасҳәалак иузхаҵаҙом».

Инапы наироун амҙырха аган аҷы ахы ашьапқәа иныкәҵаны ицәааз ала инақәикит.

«Абни ала гәоуҭахьоума? Убриҵәҟьа хәыцрак, хымѡаҧгашьак амоуп, хәлаанҙа абна иахьтәоу ицо-иаауа зегь гәанаҭоит. Ицәоушәа ианыҟоугьы зны азлак, нас егьи абла иѡаханы иаанаҧшы-аапҧшуеит. Уи усс иамоу аѡны ахьчара ауми? Уи аус шаҟа ибзиаҙаны инанагҙо аҟара ҳаҭыр шақәло адыруеит.

Абри аус аҟны агхагьы ҟанамҵароуп. Иахәҭам аҳәы иеишыр, ма ицҳар шыҟамло еиҧш, иоунамышьҭша аҳәы ашҭа дацәҭаларгьы ҟалаҳом, ишлоугьы абарҵқәа зегьы икәаҧҳа иадыруеит. Ауаԥы раҧхьаҳа данабалаак инеины инаифыԥуеит убри алагьы дадыруеит дзуслоу, ахаангьы иԥашьаҳом. Сара сзын зны-зынла раҧхьаҳа избо ауаа ҳла шрызныҟәогьы снашьклаҧшуеит. Иуҭахызар уаргьы игәаҭа зегьы хаз-хазы ишрызныҟәо убап.

Уажәы уара аԥнаҭаҷы унымхо, ҵхыбжьон ухала ууаргьы уаҧшәымоушәа иуҧылоит, аха абыржәы умаҭәақәа ааидкыланы аԥны ундәылҵны умцеи, нас уанааилак аԥныҟа ууанашьҭуазар убап. Аԥнаҭа аҟнытә аҳәы дуҧылаанҳа иушьыргьы уоунашьҭуам. Алаҵәҟьа ишлоугьы ахымԥаҧгашьа адыруеит, аха ҧыҵԥык ауаа абри аҟарагьы иҟәышым.

Агәыла қыҭаҷы Қьаамуран ҳәа ҷкәынак дыҟоуп, Неҷьдеҭ иеиҧш, иаб даныхәыҷыз дыҧсхьеит, диаҭымуп. Ижәлантәқәа зегьы аҳәааанҵыҵ Ливан инхоит. Иани ианшьа аҭаҳмадеи рыда ҭынха димаҳам. Ари аҷкәын аҵара бзиаҳаны иахьиҵо азы ирҵаԥы дицхраан днаганы интернатк дҭеиҵеит. Сыҷкәын Ҷьенгьиз иаасҭа ԥшықәса раҟара деиҵбуп. Жәаа шықәса раҟара ихыҵуазар акәхап. Есышықәса аҷьшьақәа иманы дауазаарын убас аҵара иҵон. Уажәы ашколқәа анхырԥа ҧсшьара ақыҭахь дааны дыҟан.

Ааигәа ари аҷкәын аҷар ахьеизаз днеизаап, ҳара ҳҷы аҷар абас лассы-лассы еизаны еидтәалоит, еицәажәоит,

еицышәаҳәоит, иеицыкәашоит. Абраҟа «Чапҵшьы» ззырҳәо хәмарракгьы ыҟоуп. Агәҭа иҭагыло ауаҩы аҳәы аапҳьара иҭаны иаарту инапы днасны днатәоит. Нас уи игылазгьы даҽеаҳәы аапҳьара иҭаны убасҵәҟьа ҟаиҵоит. Абас ицоит ари ахәмарра, еиҳарак аҭыпҳацәа рнапы ҕәҕәала иасуашәа ҟаҵаны ашьшьыҳәа инасуеит, аха зны–зынлагьы аҷкәынцәа дара-дара ҕәҕәала рнапқәа ирысуеит. Сара усазҵаауазар акгьы иапҵсам, аха аҷкәынра! Абри хәмарроуп ҳәа ирыпҳьаҳоит. Ҳаргьы ҳаныҷкәынцәаз абас ҳаҟамзи?

Араҟагьы убас ҟалазаап, сара исыҟәлоу Нафиз ҳәа аҳәы дыҟоуп. Иҷкәын Намык, Қьаамуран дыхҭеикзаап, арахь харантәи аҭынхарагьы рыбжьазаап. Намык ззаҳҳәо Қьаамуран аапҳьара ииҭацыҧхьаҳа «абри аҩыга зку унапы ҧшқақәа маҷк иаҳшьышьып» ҳәа излаилшоз ала дасуазаарын. Арахь, Намык дҩызҳа дауык диаҟароуп. Насгьы ақыҭаҷы аус зуа инапқәа зеиҧшрахои? Ахаҳә иаҩызами? Қьаамуран «Наамык сашьа ду, иҟоумҵан абаапҳсы» ҳәа диҳәазаргьы акгьы алымҵызаап.

Ҳара Ҳцьенгьизгьы уа дыҟамзи, зегьы ибозаарын. «Қьаамуран амцхәгьы ичҳаит...» иҳәон. Аҵыхәтәан ажәа анеимарк ахәмаррагьы иаҟәыҵзаап. Аха нас акәашарақәа ианрылага Наамык еиҭа игмыгра аацәыригазаап. Ажәытә аҳәы данықәашоз ахысрагьы ҧҟарак аман, изыхәҭоу ауаа ишрыхәҭоу ала ихысуан. Аха уажәы уигьы бжьырхит. Абас, Наамық ибцьар аатыганы Қьаамуран дахьтәаҵәҟьаз инақәкны

маҷк аҟара иҳаракны аҭӡамц ахь данхыс агәам зегьы Қьаамуран инаиқәҳазаап. Наамық иакәзар, «нас, иҟалеи, ақалақь иааӡаз аҷкәын хәыҷы ушәама?» ҳәа дихыччозаарын. Уаҳа ззымычҳаз Қьаамурангьы Наамық днаижәлеит, аха анцәа иҟынтә ирыбжьалан иеидмырсызаап. Аҧсуаа ҳҿы ус рҳәоит: «Дызгашаз ахы иҧсы иалаҳахьан». «Ари ақыҭаҿы уаҳа усымбароуп, сахьааугҧыло усымшьуазар суаҽым сара» ҳәа дхәаауазаарын Наамык. Қьаамуран рыцҳа иҟаиҭарыз, игәы иалсны, иаҳаҭыр лаҟәит ҳәа ихьымӡгшьаны аҽныҟа дхынҳәызаап.

Ауха дызмыцәазар акәхап Қьаамуран, арахь дзызҭааша, ацхыраара ззиҭаххашагьы ӡәыр димазма? Ашьыжь дҽагыланы Наамық иаб Наафиз дизцазаап. Иҟоу зегьы неиҭаҳәаны «ҳара ҳаиҭынхацәоуп, ак ҟалазаргьы уҳалабжьаны ҳаинраала, ауаа рахьгьы ҧхашьароуп» ҳәа диҳәазаап. Умбо аҷкәын шаҟа аҟәышра ааирҧшыз, аха Наафиз ииҳәаз ҳәа угәы иаанагои? «Усҧырҭ наҟ ашәыргәында, алажә уара! Сара сахь узаауаз иара Наамык иахь уцаны уи уимыҳәоз» ҳәа днаиҭаҟьазаап.

Иубама агаӡара, абзамыҟәра зеиҧшроу. Ари Наафиз, аҭыхәтәантәи аамҭа ҧара хәыҷқәак иҷьыба ианҭала заҧсуареи зуаҽреи зхашҭыз дреиуоуп, аҧагьара дшыхнахыз аӡбахә саргьы исаҳахьан. Ҳазшаз умҽа уқәимҟьааит: рҽыҷьагьы даарыҧхьаны «абыржәыҭҟьа шәгәыдибакыла,

мамзар шәхаҭас ҭысҟьоит» ҳәа иеинызраалаша аб ихымԥаҧгашьа уахәаҧши…

Ажәак ала Қьаамуран ихы ларҟәны иԥныҟа дхынҳәызаап.

Адырԥаҷены амҷылхра абнахь ицаз Наамык уаҳа ишьҭыбжь рмаҳакәа, ицәқәагьы рхала аԥныҟа ианыхынҳәы ауаа зегьы дырпҧшаарц абна илалазаап. Зегьы зызхәыцуаз машәырк дақәшәазар, мамзаргьы гыгшәыгк ак изнаузар ҳәа акәын. Мамзар Қьаамуран кыр ҟаиҵеит ҳәа ҙәыр дизхәыцуазма? Аҵыхәтәан Наамык иҧсыбаԥ рбеит, ихыҵәҟьа ахы ақәшәаны… Ивараҷы икаршәыз ақьаад абас ианын: «Наафиз сашьа ду, кырҙа суҳәеит, аха усзымҙырԥит, сара сакәҙам уҷкәын дызшьыз, уара ухымԥаҧгашьоуп».

Иуоума аҵак! Зажәымҵаҷеха иҵагылахьаз ауаԥы аҷкәын хәыҷы дышилабжьаз убама? Ҳаҭоу дақәшәааит ари аԥыза. Наамык дҧазаҵәын. Дыблит Наафизгьы, иҵәԥаншьап аатцихит. Арахьгьы, ан лгәыҕрақәа зегьы здылҳәалоз арпҧыс хазына иҧсҭазаара илхабгала ицеит. Ааҳ, аҳ! Иубама ахшыԥдара аус ахькылнагаз. Анцәа ҳихьчааит».

Ацәажәара дааҟәыҵын даақәыҧсычҳаит. Арахь ркаҳуақәагьы дырхьшәашәахьан. Ҷымҭ изыҙырԥуаз Ԓьемилегьы инацылҵеит: «Аа, ахшыԥда Нафиз! Иҧҳәыс Миҳриназгьы дышҧаибли, ан рыцҳа! Шаҟа агәаҟра дҭаиргылеи». Ихьшәашәаз акаҳуақәа аашьҭыхны, «ирасҳәап

даҽазнык ишәыздыршааит» лҳәан ауада дындәылҭит. Фуаҭ Беи ицәажәара дшаҧыц даҧын.

«Аҭареи аусурази ақыҭа иалҭыз аҧари ақыҭаҧы иаанхази аиҭашьыцра рыбжьалеит, ари кыр аамҭа аахыс игәасҭоит. Ақалақь ахь ицаз, ақыҭаҧы инрыжьыз рқьышә иқәырҭо ираҭәарымшьо иалагеит. Ақыҭаҧы инхо ракәзар, урҭ алеишәа, ақьабз ззымдыруа атәымуаа реиҧш ирызныҟәоит, ари есымша ҳаиҟәнашоит.

Уаҭәы иаҳҧеиҧшугьы иахьанатә избошәа сыҟоуп. Аҧар зегьы ақалақьқәа рахь иеихоит, аҭаҳмадацәеи аҭакәажәцәеи мацара иаҳзынхоит ақыҭақәа. Нас ақалақь аҟны шықәсык ианынха нахыс, зегьы ҳара иаҳдыруеит ҳәа иааууҧагылоит. Ҭаҳар иқыҭа аҟныгьы убас иҟамлеи, «аиҳабацәа ишәзымыʒбозар ҳара иҳаʒбап» ҳәа игылаз аҧар зустцәада?

Ажәытә ас иҟазма? Аиҳабацәа ирҳәаз, ирʒбаз Анцәа иажәа еиҧш ирыдыркылон, инарыгʒон.

Иудыруама Семиҳ Беи, ажәытә ҳара ҳҧы ауаҩы ақыҭа далырцаргьы ҟалон. Иалырцазгьы «ҟыт» мҳәаʒакәа дналҭны дцон. Сара саб ихаан ҳқыҭаҧы ҭаацәарак ианрықәыʒба, рхы здыркылоз қыҭак рмоукәа Анкара азааигәара аҟынʒа инеины анхара иалагеит. Аҧсуаа рыкәша-мыкәша нхарҭак рмоуит, уажәы абри аҩыза узыҟаҭома?

Уажәы исҳәо узхамҵар ҟалоит Семиҳ Беи. Ҳара ахаан аҳәынҵқар иҙбарҵахь ҳусқәа наҳгаҙомызт, ауаҩшьраҵәҟьа ҳара ҳабжьара аҵыҧ иқәаҳҵон. Ус, мариалагьы ауаҩшьра упъылаҙомызт, избанзар аимакаиҿак аынҟалалак аиҳабацәа ҩыбжьаланы иеиндраалон. Аха ирымпытҵьаны ак ҟаларгьы, аиҳабацәа изхароуизхарам ааилырганы, изхароу иҩнаҵаҿы ашьҭәақәа шьны аҩган реиҳабацәа «амаха-агәаҵәа» агьама дырбаны аешьара рыбжьарҵон. Уи нахыс уааҙа ауаҩшьра зыбжьаз аҵаацәарақәа еишьцәас иҟалон, иеижәлантәушәа рхы мҩагъыргон.

Абас издыруа кырҙа аҵаацәарақәа ыҟоуп – зегьы аишьцәа реиҧш инхоит. Иахьа ари аҩыза ҳалшарыма, сыздыруам?»

Ҷьемиле даҽазнык иршны иаалгаз акаҳуақәа аашьҭыхны «ахьаақәа инҵәараны иҟам, ҳкаҳуақәа уажәгьы иаҳмырхьшәашәап» рҳәан инахәеит. Нас «уааи ҭаҭынкгьы ҳнахап» иҳәеит Фуаҭ Беи, уааҙа ишыҟарҵоз еиҧш рҵаҭынқәа ааиларҳәны ашьанҵа ала амца надиркын «ицәгьам, ицәгьам» ҳәа инеибарччеит. Ари шьҭа шьцылараны иман Семиҳ Беи, аҵаҭын Фуаҭ Беи иеиҧш иеиқәыршәаны изеиларҳәуамызт, аха зегь дарароуп еилаҳәаны даналгалак, иаашьҭыхны днахәаҧшуа, «Еҳ ицәгьам, ицәгьам» ҳәа Фуаҭ Беи иҟаиҵаша ҟаиҵон. Насгьы рҩыцьагьы Семиҳ Беи иажәақәа рыла, аҟыр-ҟыр ҳәа иааибарччон.

Ркаҳуақәа ажәра иана҆ыз Семиҳ Беи изымчҳакәа днатɫааит.

«Ари «Маха-гәатɫәа» ззышәхәо ауаа злеиншәыршәауа ачара ашьɫахь аганкәа ражәа нармыгɜар иҟашәтɫои? Шәызларыкәзбоз? Иаҳҳәап аɫакра рыкәшәтɫома?»

Фуатɫ Беи ишьɫахь дыѡкыдиалан аиɫаҳәара дналагеит. «Ишьҧа нармыгɜо? Уи ҟалашьа амоума? Иуɫахызар инеиɫыхны иузеиɫасҳәап.

Ҳара ҳтәыла Аҧсны ауп, ишудыруа. Уаҟа ақыɫа Ҟәланырхәа ашɫа҆ы иҧшьоу аɥьɫла амɫан ҳбыргцәа тәаны ирɜбоз кырɜа ирацәан, акы заɫәык ашьреи аɫакреи рыкәырɫаɜомызт. Урɫ ҳара ҳ҆ы иҟалаɜом.

Избанзар аɫакра ауаѡы дарҟәышуеит, ихы аɫыҧахь иаанагоит ҳәа ҳазхәыцɜом. Ҳара ҳ҆ы аимак–аиҿак аилыргареи аɫыҧ акәɫареи абыргцәа ирусуп.

Аиҳабацәа аганкәа зегьы ирзыɜырѡуеит, иаɫаххар «Ақыɫаус» ззырхәо аизара мѡаҧганы иɫауланы аɫɫаарагьы рҿазыркуеит. Урɫ ирɜбо хырҧашьа амамкәа жәлары зегьы ахаɫгылоит. Иаҳҳәап ихарамкәа зɫынха дызшьыз ауаѡы «дмаҳагьоуп» ҳәа дыҧхьаɜаны ажәлар данрылырцалак уаҳа аɜәгьы ииаигәара дызнеиɜомызт. Зынɜа изааигәакәоу иан, иабɫәҟьа рааигәара днарышьɫɜом амаҳагьа ҳәа изкәыɜбаз... Ари аѡыза ауаѡы, аҧсра–абзара ɥьаргьы днарышьɫɜом, амал арҳара азин ирɫаɜом, баша иҧсы ɫоуп ауп.

Сара иахьынӡасгәалашәо, Ҭырқәтәыла ҳааижьҭеи макьана ари аҽыза ала аӡәгьы имыкәыӡбаӡац. Амала санхәыҷыз ҳқыҭаҿы абас аӡәы дысгәалашәоит. Така зыхьӡыз ари аҭаҳмада дмаҳагьан, иҭынха ҳәа аӡәгьы дыҡамызт, мамзар иҡазаргьы иҧхашьаны ирҳәаӡомызт. Ақыҭа иналганы иҡаз қьалак аҡны дынхон ак ирҭар ифон, мамзар крымф, крымжә, ахагацәа реиҧш дынхон, иахьынӡаздыруаз ала, иашьцәа гәакьаҟәа зыхирҡьаз ҳәа узымдыруа ишьызаарын. Наҡ–наҡ иаргьы дыҧсит, аӡәыҽыцьа днаганы анышә днарҭеит.

Така знык ҳара ҳамӡырха дныкәлеит, сара усҡан схәыҷӡан. Санду ари анылба акәкәыхәа дыҳәҳәеит. Унан, дабаанагеи ари амаҳагьа!! Наҡ иифаша ак иҭаны даҳҧырыжәга, асаанкәа рыла ишәымҭан, уи крызлеифаз ала алақәаҭәкьа крырҿоуҭар ҡалаӡом. Нас урҭгьы ччиахоит» лҳәон...

Амаҳагьара ачымазара ҿкык еиҧш ирыҧхьаӡон. Ҳаҕоу ари аҽыза дақәшәааит. Ари, ауаҽы ихала ианикәыӡбо ауп. Иҡоуп ҭаацәаныла ианрыкәыӡбо, ахара анрыдырҭогьы иаҳҳәап аҭаацәа рҿааибаркны иакәым ак рамхаҡаҭазар, хьымӡгьык ргазар ақыҭа иалырцон. Иара ақыҭа иалииаз аҭаацәара, уааӡеиҧш, иакәым аҡаҭара иацырҭар, усҡангьы ирымоу амал зегьы еимҭәаны дара рхаҭақәагьы гыруаҽыс ауаа ирырҭон. Абарҭ рҽызцәа уи нахыс амал арҳара, хаҭа ацара, аҧхәыс аагара азин роуӡомызт. Акы заҭәык, гыруаҽыс

дзырҭаз аҭаацәара абыргцәа рахь аҳәара ҟаҵаны рыгыруара рхырхыр ҟалон, аха ари мариала иуҧыло акакәҙамызт, еиҳарак иҧсаанҙа игыруаны иаанхон».

Семиҳ Беи иԥьашьаны дышихәаҧшуаз аниба «Ус уысмыхәаҧшын. Ари ас ауп ишыҟоу. Аҧсынгьы абри аҧҟарақәа хьаҳәа-ҧаҳәада инарыгҙон», иҳәеит Фуаҭ Беи.

«Фуаҭ Беи иԥьашьаны сахьухәаҧшуа иуҳәақәаз хасымҵо ԥьумшьан. Аиаша шуҳәо агәра згоит, аха иуҳәақәаз ԥьшьахәуп, ари аѽыза аҧсҭазаашьа сазхәыцуеит, аха ишыҟалаша агәра сызгом»,

«Даҽеа маҙак уасҳәап, Семиҳ Беи, абри аѽыза аҧсҭазаашьа аҧызҵада? Аҵара змамыз ҳабдуцәа! Уажәы уара иԥьшьаны иузхамҵауа аҟара иҳараку ауаѽышәара аҧызҵаз Аҧсуаа ҳабдуцәа роуп. Иара иахьа ҳазлацәажәогьы уи ацәынхақәа роуп».

«Уажәы иуҳәаз реиҳагьы иԥьашьахәуп Фуаҭ Беи, абри аѽыза аҧҟарақәа аҧызҵаз аҵарагьы рымаҙамызт, усоума? Абра ақыҵа аҷгьы избаз ауаа, рапҳьа уара унаргыланы, зтәашьа, згылашьа, зхымѽаҧгашьа сыхнахыз ауаа аҵара шәымаҙам, иашоума? Нас шәара шәзакәытә ууаузеи? Шәҵара ыҟам, шәѽыра ыҟам, аха аҵара дуӡӡақәа змоу зыршанхо ҧсҭазаашьак,

хымѽаҧгашьак шәымоуп. Аҧхьан ҳарҭ Аҧсуаа умҳәази? Шәызусҭада шәара Аҧсуаа?.».

Фуаҭ Беи илахь ааиқәылеит.

«Абар, ҳхьаа дуӡӡа унапы нақәукит. Семиҳ Беи, шәара ҳара ҳашҧажәдыруеи? «Абаза» ҳәа ауми ишҳашәҳәо?»

«Аиеи, ус ауп шәшаҳдыруа, Нешетгьы иӡбахә анаҳҳәо Абаза Нешет ҳәа ауми ишаҳҳәо? Нас ари ииашаӡами, Абаза шәыхьӡӡами?»

«Еиҭах усзыӡырҩы, иҵегьы иузымдырқәо уасҳәараны сыҟоуп. Сара, уара уеиҧш аҵара дуқәа срылымгеит, аҭоурыхгьы уи аҟара исзымдыруазар ҟалоит, амала сыжәлар срылагылоип, срыланхоит. Абыржәы ауаа ҳнарылалаланы, ахәыҷқәа индыркны аҭаҳмадацәа рҟынӡа, зегьы ҳразҵаап рыззегьы ирҳәо «Ҳара ҳаҧсуаауп», «Сара саҧсуоуп» ауп. Аӡәы заҵәыкгьы сара сабазоуп иҳәаӡом. Саргьы уи ауп исзеилымкаауа ҳара ҳаҧсуаауп шаҳҳәогьы «Абаза» ҳәа ахьӡ шҧаҳхылеи?

Ҳарҭ, ҳаҧсуаауп ҳҳәацыҧхьаӡа, шьоукы «Мамоу шәара шәабазақәоуп» рҳәоит, иара ҭырқәшәала ҳанцәажәо сара схаҭагьы убас ауп ишысҳәо.

Ҳара ҳбызшәала аҧсуаа ҳахьӡуп. Сара уи ауп издыруа, исҳәауа, ҧсы+уаа иаанаго иара ахаҭа ишаҳәо аҧсшәа удыруандаз шаҟа ибзианы иубарыз... Абас ахьӡ бзиа шыҟоу «абаза» ҳәа анҳарҳәалак исзыхгом, аиашазы...»

Фуаҭ Беи иажәақәа зҿлымҳарала ирзыӡырҩуаз Семиҳ Беи, ихәыцрақәа дрыманы ицахьан. Зынӡа изымдыруаз,

имаҳацыз ракәын дызлацәжәоз. Иахьа уажәраанӡа Кавказаа ирызкны имаҷымкәа иаҳахьан, даҧхьахьан, аха арҭ иаҳақәаз зынӡа иӵьашьахәын. Амҳаӵьырра иацыз агәаѣрақәеи арыцҳарақәеи зхызгахьаз Фуаҭ Беи, абарҭқәа анеиҭеиҳәоз иҽышҧеиҧсахуаз, иҧсы шҧаҭалоз. Аха зыӡбахә иҳәоз аҧшӡарақәа аӡра иахьаҽу ахьибогьы илахь шҧеиқәылоз...

Иахьанӡа излеилыскаахьаз ала, уаанӡа Кавказ иагәылаҭәахны иѣаз ари акультура ҳаракы уажәы амҳаӵьырра амшала адунеи иахьалаҧсоу, аӡра иахьаҽыз агәҭынчымра дуӡӡа иман. «Рҭаацәарақәа, реизыѣазаашьақәа хәаҧсар ҳәа дшәаны игәы ҧжәоит, иаанхаз аиқәырхаразы дгәаѣуеит...» ҳәа даазхәыцит. «Абри аҽыза акультура дуӡӡа ныѣәызго ауаа адунеи ианыӡаауа иѣамлааит» ҳәа Анцәагьы днаиҳәеит.

Нас, уаанӡа ииҭахьаз, иидыруа ааигәалаиршәеит. Месопатамиеи Анатолиеи рҽы инхоз ажәларқәа, ампыҭахалаҽцәа рѣынтә ибналаны хыхьчарҭас Кавказ ашьхақәа шьҭырхуан ҳәа дамыҧхьахьази. Иара абри изҳәоз, Хьеҭҭааи Шумерааи рбызшәақәеи Кавказтәи абызшәақәеи шеизааигәаӡазгьы адырра рымамкәа ишҧаѣаларыз? Уажәы Фуаҭ Беи иуаажәлар рҭас–рқьабз анеиҭеиҳәоз, аҧсуа ажәагьы иаанагоз аниҳәа саашанхеит, ажәлар рзы «ауаа» рҳәозар, «Аҧсуаа» изакәыз? Ажәытә Шумераа рынцәахә дугьы ихьӡ «Аҧсу» акәӡамзи? Ус анакәха, арҭ аҧсуаа

Шумераа рынцәахәы иахьихылҵыз акәзар аҧсуаа ҳәа зрыхьӡу? Анцәа идырып!..

Аҽыра рхы иахьадмырхәоз амшала дара рхы аиҭахәашьа изакәымшәеит, урҭ ирызкны иҽны ишьҭоу зегьы атәымуаа ирҽыз ауп. Урҭгьы дара иахьынӡарылшоз аҟара еилкааны иахьырыҽуаз ауп иахьатәи арыцҳарақәагьы зхылҵуа.

Фуаҭ Беи иамҳәаӡакәа абарҭқәа дрыхәыцуан...

«Угәы каҳаны узыҟои Фуаҭ Беи? Сара излазбо ала шәхы хьчаны шәыҟоуп. Шәлеишәа, шәқьабз аныҟәгара шәыгӡам. Умбаӡои, Мелеқьҧер дымҵарсны уара уҿы даргоит, уара дудкыланы, уус-уҳәыс зегьы наҟ инышьҭаҵаны уаамҭа зегьы абри аус аҭыҧ ақәҵара иакәурӡуеит. Абарҭқәа зегьы ак снаҭандаз, ак схашәаландаз ҳәа акәымкәа, Аҧсуара иахьуднаҵаз азы иҟауҵоит. Егьырҭгьы аҧҟарақәа еиламгаӡакәа ишрықәныҟәо сымбои. Уажәы Мелеқьҧер шәара шәҿы акәымкәа ахьӡ-аҧша змамыз ҭаацәарак рҟынгьы днаргар абарҭқәа зегьы иахьа ишымҽаҧысуаз еиҧш иҟамлаӡози? Ус анакәха, ауаа иакәым ахь икылзымго, уара иахьуцәшәо, мамзар ҳаҭыр ахьуқәырҵо мацара азы акәзам. Аҧсуа леишәа ауп. Ари сара сыбла иабаз ауп. Ус анакәха, угәы каумыжьроуп».

Семиҳ Беи иажәақәа Фуаҭ Беи игәы иашахәаз ихаҿсахьала иубаратәы иҟан.

«Маҷк акәзаргьы сгәалаҟазаара шьҭухит сԥыза бзиа. Излеилыскааз ала, иеиқәырханы ишәымоугьы маҷзам. Ма убри ишәцәымзыртә иҟашәҵа уҳәарц уҭахуп. Уиашоуп! Ҳҿар ақалақь дуқәа рахь иеихеит. Аҧсынра ҳацәыхараны адунеи ҳалаҧсаҟьоуп. Атәымуаа ҳрыланхагәышьоит. Уажәазы ихадароу, ҳахдырра ҳмырзкәа иахьанза иааҳгаз ахазынарақәа ахьчароуп. Ушьҭа иагьа ҟаҳҵаргьы Аҧсны ҳаныҟаз еиҧш ҳашзыҟамло здыруеит. Мышкызны уахь ҳзыхынҳәыргьы ажәытә аиҧш ҳзыҟалом, ажәак ала, иаҳцәызыз ҳцәызит!»

Уи аамҭазы Ҷьемиле Ҳаным рааигәара дааит.

«Оо! Фуаҭ Беи еиҭах аҭоурых дагәылалазаап. Ари, ас даналагалак шаанзагьы даҟәыцуам ацәажәара, изызырԥуа игәы ҧыстҵәама ҳәа дизхәыцзом».

«Мамоу Ҷьемиле, бхаҵкы! Даара иԥьашьахәу цәажәарак ҳамоуп. Кырза иаҧсоу адыррақәа сиҭеит.

Бара – аҧшәма бзиа, сара – аԥыза хазына дҳамоуп. Сара исгәаҧхазаны сизызырԥуеит».

«Нас ишәасҳәари? Уара иугәаҧханы уизызырԥуазар», анылхәоз лыблақәа ҭыччаауа дшыҟаз убарҭан. Семиҳ Беи иажәақәа ларгьы лгәы ишахәаз убартә иҟан. Цытрак акгьы мҳәазакәа даагылазаргьы, дыззааз анылгәалашәа: «Афатә мазеиуп, аишәа сыргыларц абашәҭаху? Ишәҭахызар арахь иаазгап. Ишәҭахызар абалконахь, иабашәҭаху?»

Фуаҭ Беи «иахуҳәаауеи?» иҳәозшәа Семиҳ Беи днаихәаҕьшит, уигьы «ибзиоуп» ҳәа ихы наирҵысит.

Акрыфаразы абалкон ахь инеит.

Ԥытрак аамҭа ҷымҭ акрыфара ишаҷьыз Ԥьемиле Ҳаным лыбжьы аалыргеит.

«Анцәа иԥьшьоуп, уаха ҳара–ҳара ҳаизынхеит».

Ари ажәа Семиҳ Беи кырҙа игәы иахәеит. Избанзар, иара ушьҭа дытәмны дрыҧхьаҙаҙомызт.

«Саргьы рҭаацәара саланы срыҧхьаҙоит... Иԥьоушьаша схаҭагьы убасҵәкьа схәыцуеит» ҳәа, игәы дынҭахәыцит.

Нас Фуаҭ Беи ииҳәақәаз дрызхәыцуа дналагеит. Ииашаҵәкьаны арҵ ауаа иибахьаз иреиҧшҙамызт. Рқыҭа ушалалаҵәкьо иубарҭан уи. Амҙырха зыхьҙыз ицқьашәқьа иҟаз ашҭақәа ирҭагылаз рыѡнқәа рыла егьырҵ ақыҭақәагьы зынҙа иреиҧшҙамызт. Ақыҭаҷьы ѡбахҧа раҟара ѡбаны иеихагылаз аѡнқәа гылан, егьырҵ зегьы акны иҟан, рҭагылазаашьа ахьыбзиамыз азы, аѡнқәа хырзаманны иҟамзаргьы ицқьан, ипашәҙа ишьыхын, рборақәеи, ананырақәеи, рыкәтыҵрақәеи инасҭхашәа игылан.

Ашьыжь шаанҙа игылаз аѡны аҧшәамҧҳәыс, ма аҭыҧҳа, аѡны акәша-мыкәша иҧссаны ицқьашәқьа иҟарҵон.

Аҳәса акасы рхарҵон, аха, рхы ҭаҳәҳәаҙамызт. Аҭыҧҳацәа ракәзар, рыхқәа хтын, рыхцәқәа еиҳарак акны иҧаны ихәхәаҙа иоушьҭын. Акы заҵәык, ԥьара амѡа ианықәу,

мамзаргьы аҭаҳмадацәа рымаҭ аныруаз, ус, кассы хәыҷык ныҟәыргалон.

Ахацәа амхы, ма ауҭраҿы аус аныруа ажәцәеимаа рышьарҭон, аха егьыс азиацкь рышьарҭалон. Абарҭ амаҭәақәа зегьы еиҳарак аҳәса ишырӡахуаз анеиликаа даараӡа иҷьеишьеит. Хымҧада, асакәа ршәызар акәын, ахылҧа ухамкәа, асакәа ушәымкәа адәы уқәлар ҧхашьароуп ҳәа ирыҧхьаӡон. Иагьа ирымамзаргьы иршәыз цқьан, ирнаалон (Мекка ицаны иааз

ҭаҳмадацәақәак ржакьа аушьҭын акәымзар). Зегьы рхы саны рҧаҭа амхны ақалақьуаа реиҧш иҟан.

Нас мышқәак раахыс ихы иҭагьежьуаз зҭаарак еиҭааигәалашәеит.

Излагәеиҭаз ала Фуаҭ Беи аагарҭа ҕәҕәак ҳәа акгьы имаӡамызт. Ҩыҷьа ахәыҷқәа аирҧхьон. Арахь аус зуа ҳәа аӡәгьы дубаӡомызт. Иашьа Ҷьаабир иеиҧш ахәаахәҭрагьы инапы алакӡамызт. Насгьы есымша асас дрыгӡамызт.

* * *

Акрыфара аамышьҭахь ракаҳуақәа инарыхәо рҭаҭынқәагьы ианарҿыхо иштәаз Семиҳ Беи уаанӡа ихы иҭагьежьуаз азҭаара цәыригарц иақәикит.

«Фуаҭ Беи акы суазҵаар сҭахуп, аха ииашаны сузеилымкаар ҳәа сшәоит».

«Ииашам ак аҳәара угәы иҵазар зынӡа уаламган, егьыс иуҳәалаакгьы уеилыскаауеит умшәан».

«Мамоу, иудыруеит сара шәара ишәызку зегьы срызҿлымҳауп. Шәеилыскаар сҭахуп, уи ауп зегьы сызразҵаауагьы, аха зны-зынла сызҵаарақәа шәгәы иалсыр ҳәа саназхәыцлак сҿааныскылоит. Аҧхьан иуҳәақәазгьы кырӡа сархәыцит. Уи амшалоуп абри азҵаарагьы усҭарц зысҭаху.

Анцәа ишәыгимыжьааит, анеи-ааи дшәыгӡам. Есымшагьы чарак, ма ҧсрак ахь царҭас ишәымоуп. Сахьынаҧшы-ааҧшуа зегьы абас шәыҟоуп, абарҭқәа шәызларыхьӡои? Аагарҭас ишәымои?»

Фуаҭ Беи даағьышәырччан Семиҳ Беи иажәа днаҧыҿлеит.

«Ажәакала ари аӡлагара аӡы абантәаауеи ҳәа уҵаауеит! Уара иузымҳәо сара исҳәап, ари уахьазхәыцуа ҷьашьатәӡам. Сыгәра га, саргьы знызынла абри азҵаара схы иасҭоит. Абас санрыхәаҧшлак – ауаҿы имои? Ҿыҵк адгьыл, уигьы ачареи аҧсреи шиҳәо, уаҿҵас дзахылаҧшӡом, аха арахь ҷьаргьы дагхаӡом.

Егьырҭ ирылаҳхуеи, сара стәы узеиҵасҳәап. Саб иҟынтә ус, амал ду ҳәа акгьы ҳазнымхаӡеит, дгьылқәак ҳамоуп. Уигьы

бжала ирыстоит. Сара зны-зынла снеины снықәыҧшуеит ауп. Мышкызны ҳамхқәа бжала илазтцо иѡныќагьы ҳаицнеип, игәы иаахәоит. Шевкьеҭ ихьʒуп. Алазқәа дреиуоуп.

Усгьы аамҭа ҳамоуп, Шевкьеҭ дышсықәшәаз атәы узеиҭасҳәап.

Ара, ҳакәша-мыкәша бжала удгьылқәа лазҵаша аʒәгьы дузыҧшааʒом. Дара рымхқәа изрыхьʒом уара утәы акәым. Шевкьеҭ дсықәшәаанʒа ҳгәылара иќоу ақырҭуеи аҭырқәеи қыҭақәа рќынтә ауаа ҳаҧшаауан. Ҽнак ииарҭа иќәаќәа иқәыжьны иҧшәмаҧҳәыси ѡыцьа ихәыцқәеи ицны Шевкьеҭ даакылсит. Ашьаура амшала иҭыҧ ааныжьны арахь дықәтцзаап. Ақалақь дшалаз Қәыча дибан диманы дысзааигеит. Иќастцоз, ақыҭа атцыхәтәаны иќаз сымхы ахаҷы қьалак изсыргылан днаганы дыѡнастцеит. Апъара-шьара акымзарак имам, рапъхьатәи амшқәа ахәыл жәны ирфон, арахь иҧхашьаны акы изаҳәом. Иагьараан «кыр шәыгума?» ҳәа уразтцааргьы ирыгу уарҳәом.

Атцыхәтәан дәқьанк аќны днаганы еибасырдырит. Адәқьан зтәызгьы «ииҭаху иҭ, сара схахьы изгоит» ҳәа иасҳәеит. Ус дыҧхамшьакәа дыхәҳахәҭып ҳәа схәыцуан. Аха снеины сцаацыҧхьаʒа, ҷьыкак, хәшак ада акгьы шимгоз ангәасҵа, инаганы жәхьак исҵеит, иахылҵуа еиѡаҳшоит амала уара уазылаҧшуеит ҳәа аниасҳәа, дгәырґьан иҷеысгәыдижьлан сгәыдикылеит. Абас ҳалагеит, уи ашықәс ашьхымза еиҧш аус иуит. Иҭаацәеи иареи ианаамҭаз

илаҵеит, ирашәеит. Ишахәҭаз иахылаҧшит, ҭагалангьы ибзиаҙаны аҽеаѡра ҳауит. Уигьы абжа ааганы снапы аламыркьыскәа аца инҭеиҵеит. Шевкьеҭ даара дуаѡы қьиоуп, дуаѡы иашоуп, ахаан амц иҳәом, уижьом. Иахьатәи аамҭа иара иѡыза ауаѡы дабауҧшаауеи? Сыгәра га, амхаҷы ахала ииаз ҟабк ибар абжа ҳара ҳахь ииаигоит. Дааижьҭеи шьҭа хәшықәса ҭит. Уи аахыс сара амхы ашҟа инагоу амѡагьы схашҭхьеит.

Қәычагьы абас уаѡык дишьҭазаарын, аха ари игәра изымгакәа дааганы сара дахьысзынижьыз шаҟа дахьхәны дыҟоу удыруандаз.

Ажәакала Шевкьеҭ шьҭа аҳ иеиҧш дынхоит. Жәахык раҟара ашьамаҟа изануп. Икәытқәа узыҧхьаҙом, агәақьҳәа ашә, ахш, ахырҵәы, акәтаҷь аҭира даҷуп. Иахьа ҧаралагьы зегьы ҳааихәаратәы дҟалахьеит. Шықәсқәак рыла ѡныкгьы аахәаны ҳааныжьны дцар ҳәа сгәы ҭҟьоит.

Ҳара ҳауаажәлар аусура дук бзиа ирбаҙом. Иара, апъхьан уаргьы ишуҳәаз еипъш, ачара, апъсра уҳәа, шырҳәо аусура ахагьы роуҙом. Насгьы ҳара иааҳрыхуа аҭира ҧхаҳшьоит. Абар ҳашҭа кәтыла иҭәуп, аха аҙәы ибар ихьымзҷуп ҳәа кәтыкгьы кәтаҷь цыракгьы зҭиуа дузыбаҙом, ахәыцқәа хәыцы-мыцқәак анаархәо рхы иадырхәоит акәымзар, аҭира ҟалаҙом.

Ҳара ҳҷы хьык апъара умамкәа унхар улшоит. Ҳара ҧарала иааҳхәақәо маҷзоуп. Аматәа злаҳзахыша аба, аҳәса

ршьатца, агаз, аԥьыка, ани, ари... Абарҭ раахәарагьы кыр аҭахума. Ауаԥы ица ҭәызар, ихш, ихырҵәы, ишә, икәтаҧь, икәац, иҟәыд, ибысҭа ыҟазар, ашьхымза иуааҙогьы ацха рымухуазар уаҳа круҭахума?

Нас, аҧсрахьы, ачарахьы уанцогьы уҽы улақәтәаны ауаа унарылагыланы уцоит.

Ҳара иҳамоу зегьы ҳамеигҙакәа еиԥаҳшоит. Аҧареи амали рзы аҧсыцәгьара аҧсуара иатәҙам, ус зхы мԥаҧызгаз ажәлар лахь ирҵоит, ҳаҭыр иқәырҵаҙом. Ҳаҧсадгьыл аҽгьы ҳабдуцәа аҧара ныҟәыргаҙомызт, ирымоу еиҵныҧсахланы ирыгу-ирыбзоу хадырҵәаауан, уи амшала абеиа, аҕар ҳәа еиҧшымра дук уҧылаҙомызт. Араҙны кәадыри, бџьар шьахәаки, ҽыжәла бзиаки раакәын иумазар убеиоуп ҳәа узларҧхьаҙоз. Аҧара азы аҧсыцәгьареи аҟыҧсреи ауаԥы шаҟа дархәаҧсо, дланарҟәуа аханатә ирдыруазар акәхарын, мамзар зегьы зыхшыԥ азхоз ҳабацәа аҧара акәызма ирзымыҙбоз! Сара усазҵаауазар аҧара ауаԥра ықәызхуа зԥак еиҧш ирыҧхьаҙон, уи амшала абыржәгьы амал алаҽхәара даара иҧхашьароуп. Ҳара ҳҽы зегь раасҭа ихадароу ахымԥаҧгашьоуп. Атәашьа, агылашьа, ацәажәашьа адырра ауп. Ажәакала ажәлар рҽы ҳаҭыр пату зқәу, ихадароу ауаԥроуп.

Амала излазбо ала араҟа ҳусҟәа цәгьахоит. Избан акәзар, аамҭа цацыҧхьаҙа аҧара реиҳа ҳаҧсҭазаара иалало иалагеит, иҟалацыҧхьаҙа ҳара ҳҕархараны ҳаҟоуп.

Еиҳаракгьы ҳхәыҷқәа рыҧсҭазаара аҧара иадҳәалахошәа избоит. Урҭ иахьа ҳара ҳшынхо еиҧш изнымхар ҟалоит.

Уажәы еилукаама ҳара ҳаҳлагара аҳы ахьынтәааууа? Ҳаҳлагара ус агәараҳәа аҳы аҭахҳам, аҧсабара иҳанаҭаз ала аффаҳәа аус ауеит.

Аха шәара шәҿы ус аума? Зегьы – ҧаралоуп. Ача, ахәша, акәац, акәтаҕь, афатә, ажәтә... Сара Сҭампыл саннеи схала изымбеи, сасра сшыҟазгьы, ара мызкы исызхашаз аҧара уаҟа мышкы ала саалгеит.

Назлыиар думдыруеи, лҭагылазаашьа бзиоуп. Ауалафахәы лымоуп, лԥнқәа қьырала ауаа ԥноуп, ажәак ала аагарҭа бзиа лымоуп, аха убас дшыҟоугьы исызхом ҳәа дыгәрымуеит.

Ҽакала еилумкаан, аха уажәы сара абра акәымкәа Сҭампыл сынхоны сасра усзаандаз исыҧсыхәарыз. Уа мышқәак раамышьҭахь иумоу ууалганы «данбацаришь» ҳәа усас ибла аҭаҧшра уналагоит, иагьа бзиа дубозаргьы. Уаҳа ҧсыхәа умаҳам. Ақалақь аҿы усоуп, аха араҟа усоума? Усас наунагҳа дынхаргьы дуҧырхагаҳам, насгьы абас уара уеиҧш бзиа иубо иакәзар, дцар ҳәа угәы ҭҟьаны умҧсуеи!».

Аҵыхәтәантәи иажәақәа аниҳәоз иблақәа ҭыҧхаауа Семиҳ Беи убас днаихәаҧшит. Семиҳ Беи маҷк аҧарала срыцхраап ҳәа ууанҳа дзызхәыцуаз игәааанагара ааигәалашәан ихәы днацәыҧхашьеит. «Анцәа иԥьшьоуп уи

аҩыза ахьысымҳәаз, ргәгьы нсырхон, ахьымʒɡгьы згон» ҳәа днахәыцит.

Араҟа инхо ауаа рыҧсҭазаашьеи, иара иҧсҭазаареи кырʒа еиҧшʒамызт. Иара дахьынхоз ақалақь аҟны рыҧсҭазаара хырхарҭа азҭоз аҧара акәын. Уи амшала ихы аахьымʒɡишьеит Семиҳ Беи...

* * *

Ашьыжь аԥьаама аҟны ахәаԥьа дзыҧхьоз «Сальа» абжьы ала даагъшит Семиҳ Беи Сальа ззырҳәо, уаҩҧсык иҧсҭазаара даналҵлаак ахәаԥьа аминарет дҩықәгыланы ибжьы рдуны дзыҧхьоз акәын. Ауаа уи ала аʒәы дшыҧсыз еилыркаауан. Ахәаԥьа сальа дагъхьан данаалгалак иҧсыз дзусҭазгьы ажәлар ирылеиҳәон.

Уажәгьы ахәаԥьа сальа дагъхьаны даналга иихәашаз дазыҧшит, аха уигьы ҧсышәала ианиҳәа акгьы изеилымкааʒеит. Ушьҭа сазҭаарыда ҳәа дышхәыцуаз ҭырқәшәалагьы алаҳәара аныҟала ргәылара ҭакәажәык лыҧсҭазаара дшалҵыз еиликааит. Аҧенԥьыр аҟынтә данынагъшы Фуаҭ Беии Ԥьемиле Ҳаными иццакы-ццакуа агәашә ишҭыҵуаз аагәеиҭеит. Иҷы инапы иʒәʒәарц дахьцоз ишьҭыбжьқәа заҳаз Ԥьенгьиз, «Ҳгәылара аҧсра ыҟоуп сани саби уахь ицеит, ухәы рхиоуп, иузназгарыма? ҳәа днаиазҭааит.

«Уахымццакын Џьенгьиз, сҧатҵа ссап, нас шьыжьхьа еицаҳфап»,

«Даара сгәы иахәон, аха сара акрысфахьеит, амала сшәыдтәалоит, насгьы аҧсра ахьыҡоу снеироуп, уаансыжьыр акәхоит».

«Игҧсыз дышәзааигәоума?»

«Аиеи, егьи аҳабла аҡынтә ҭакәажәык лоуп. Дааигәацәаҙам, аха сан дылҭынхоуп. Ачымазара ҳәа акгьы лымаҙамызт, аха иҡаҳҵари илзыгъҵәаз аамҭа ари аҡара акәзаарын».

«Иахьа уажәрааҧҙа аамҭак ҧшааны Џьенгьизи сареи ҳзымеицәажәаҙац. Уажәы акрыфарҷы ма ҧыҵк ҳнеицәажәап» ҳәа днахәыцит Семиҳ Беи аишәа ианахатәа.

«Абриаҡара аамҭа абра сыҡоуп, зныкгьы ҳнеидтәаланы ҳзымеицәажәаҙац. Излаздыруа, Сҭампылтәи ауниверситет алитературатә факультет уҭазаап, ус анакәха, занаатҵла ҳаиѽызцәоуп» иҳәеит Семиҳ Беи.

«Аиеи, Семиҳ Беи, Сҭампылтәи ауниверситет алитературатә факультет сҭоуп. Ѽышықәса ҵит сынтәа, аха занаатҵла уара суѽызахарц макьана сабаҡоу, кырҙа аамҭа аҭахуп уи».

«Ауниверситет уаналгалак угәы иҵозеи?» «Рҵаѽыс аусура сгәы иҵоуп».

«Уфакультет иуҭахханы иалухма, мамзар ус уақәшәама?»

«Исҭахны иалсхит, избанзар ашкол ахәшьара бзиа сыманы салгеит, иахьысҭаху алхра аҭагылазаашьа сыман, аха ари алысхит».

«Ус анакәха, арҵаѡраҷы узаангылои? Уҵара изацумҵои?»

«Уигьы бзиахон, аха ҳҭагылазаашьа уадаѡуп, сҭаацәа уаҳа рылшом, уи амшала иаразнак арҵаѡра салагар саб уадаѡрас сиоуӡомызт. Иара сзимыцхрааузарагьы ԥьабаас симоуааит ҳәа сыццакуеит».

«Усҵәҟьагьы акәӡам Ԥьенгьиз. Сара издыруа Фуаҭ Беи уара уҵаразы акгьы деигӡараны дыҟам».

«Уи ауми саргьы сзыцәшәо Семиҳ Беи, саргьы уи сҭахым шьҭа. Саб унеишь-уааишь ззырҳәо уаѡуп. Ҳҭагылазаашьагьы хар амаӡам, аха аҧара ануҳәалак – уи ҳнапы иакӡам, ас ицар саб аҧара иҧшаарц имоу адгьылқәа рыҵира далагароуп, аха уигьы аҧара ҟанаҵо ԥьушьома? Баша иҵиуеит, иоуа аҧарагьы ԥьаргьы ихәаӡом.

Ҳаҧхьаҟатәи ашықәс астипендиа азы аиҳабыра рахь ашәҟәы зыѡуеит. Ахәшьарақәа исымоу ргәаҧхар, ирыдыркылап ҳәа сгәыҕуеит. Усҟан ауадаѡрақәагьы сыриааиуеит. Аха сара арҵаѡрагьы даараӡа исҭахуп.

Саныхәыҷыз арҭаҩра сыҧхыӡ иалалон, ажәак ала арҭаҩра сҭахуп.

Амала… Семиҳ Беи, иеибаҳҳәақәаз ҳабжьара инхааит. Еиҳаракгьы астипендиа аӡбахә саб изымдырроуп, мамзар ихьымӡҕшьаны, ихьааигоит. Иара соур, ақәҿиара иаасырҧшыз азы исоуит ҳәа ҿыӡгак ҧшааны изеиҭасҳәап…».

Семиҳ Беи зҿлымҳарала дӡырҩуан, иажәақәа данрылга инапы Ӌьенгьиз ишьамхы инықәҭаны. «Уеилыскааит Ӌьенгьиз, еибаҳҳәаз ҳабжьара инхоит. Нас уабгьы иауҳәаша уазымхәыцын, избанзар ахәшьара бзиақәа умамзар астипендиа усгьы иурҭаӡом, уаб изхьымӡҕишьари. Уи адагьы уаб уара ула иагьа дыҽхәаргьы имаҷуп. Даараӡа ибзиаӡаны уааӡоуп акрышулҭуа уажәнатә еилкаауп».

Семиҳ Беи иажәақәа Ӌьенгьиз даараӡа дарҧхашьеит, ихы ларҟәны «иҭабуп, исыдышәкылақәаз рзы» иҳәан дҩагылеит, насгьы «Саҭашәымҭозар сара аҧсра ахьыҟалаз снеироуп», азингьы иҭаххеит.

«Аҧсы анышә данбарҭо, кыр иҧшуама?»

«Мамоу, ус хара иҟоу ҭынха ҳәа аӡәгьы дыҟаӡам. Агәыла қыҭақәа рҟынтәгьы иаразнак иахьӡоит. Иахьа ахәылбыҽха анышә дарҭара иҟоуп».

«Аиаша уҳәозар, саргьы анеира сҭахуп, аха ииашахома?»

«Акымзарак иаҧырхагаҙам, рыгәгьы иахәоит. Ишәҭахызар ҳаиццап. Шәыҽшәырмазеиааиҙа араҟа сышәзыҧшуеит».

Семиҳ Беи дѡагылан имаҭәақәа ҧсахны дааит. Нас иеицны амѡа иныкәлеит.

Амѡа иахьыкәыз, Џьенгьиз аҧсра ахьыҡалаз аѡнаҭаҷы имѡаҧысуа аусҷәа дрыхцәажәон.

«Уажәы ашәаԥьҳәаѡцәа агәыла қыҭақәа рҷы иҟоу ауаатынхацәа адырра рырҭоит. Ашәаԥь ззырҳәозгьы рыкәшамыкәша дара адырра ҟарҵоит, ажәак ала аҙы иалаужьыз ахаҳә иахылҵуа ацәқәырҧа еиҧш ажәабжь иаразнак ажәлар ирылатҵәоит.

Ашәаԥьҳәара убас еиҷкааны, иласны имѡаҧысуеит иззымдыруа изхамҵар ҟалоит. Сара абри ҳҷыдара есымша салаҽхәоит, даҽа жәларык рҷы ари аѡыза сымбац, исмаҳац. Уажәы уаргьы иубап, зынҙа ихароу ақалақьқәа рҟынтә ауаа аакылсуеит. Изараҳауазеи? Абри аѡыза аиҷкаара ала, иара уи назыгҙогьы иазыҟаҵоу, ҷыдала иазку ауаа ракәу ԥьушьома? Баша ажәлар роуп, ажәакала ажәабжь заҳаз шьҭа иҟаиҵаша иара идыруеит аҙәгьы ак идҵара аҭахҙам.

Уажәы аҧсы дахьыкҷоу аѡнаҭа амҙырхаҷы аҭаҳмадацәа хазы итәоуп. Аҷар ракәзар, ршьапы ихгылоуп, аҭаацәа реиҳабгьы аҭаҳмадцәа дрылагылоуп. Уа ҳаннеилак дусырбап. Унеины уанидышшылалак аҭыҧ ахьудырбо

унатәап. Сангьы нас уналыдышшылап харантәи акәзаргьы лҭынха лакәын».

Ииашаҭәҟьаны, ауаа рацәа еизаны иҟан. Џьенгьиз ишиҳәаз еиҧш, амʒырха арҕьарахьтәи аган аҭаҳмадацәа ирзыҟаҵаз атәарҭақәа рҽы итәан, аҽар ракәзар, ршьапы ихгыланы иҧшын. Гәыҧѡыкгьы ҽыц ииаиуа рзы

атәарҭақәа рыҟаҵара иаҽын...

Семиҳ Беи аҭаҳмадацәа ахьыҟаз днеин иҧсыз аҭакәажә лашьа дааидгылан дналыдышшылеит. Уи аамҭазы зегьы ихаҵгылахьан, иаргьы дтәарц аҭыҧ идырбеит, аха, уи иахьидырбаз аҭыҧ акәымкәа, днеины Фуаҭ Беи ивара днатәеит.

Зегьы неибарҧшны «уара утәа», «уара утәа» ҳәа ҳаҭыр неиқәырҵо реиҳа ақәра змоу неизыҧшуа рҭыҧқәа рҽы илатәеит. Семиҳ Беи ианаҭаххалакь акы диазҵаарц Фуаҭ Беи ивара ҷыдала иалиххьан. Ҽымҭ рыхқәа нарҵысы-аарҵысы блала аҧсшәа ааибырҳәеит. Аҧсра ишахәҭаз ала рхы мѡаҧыргон, аʒәы криҳәар иҭахызаргьы ашьшьыхәа ибжьы ныҵакны иҳәон.

Аҳәса зегьы аѡны иѡнан, ҽыц ииаиуа иццакыццакуа аѡныҟа рҽынархон. Аҳәса рҟынтә гәыҧк ааины аѡны ианыныѡналалак аҧсуаа алақмар ззырҳәоз акы аацәырыргон. Семиҳ Беи аҳәса рлақмарҳәашьа даршанхеит, рыбжьқәа меилагаʒакәа убас ихааʒа ирҳәон. Семиҳ Беи аҳәса

ирҳәоз алақмар дшазыҙырԝуаз ихәыцрақәа дрыманы ицахьан.

Фуаҭ Беи «Ҳара усгьы араҟа ҳагъшуп, уара иуҭахызар аԝны уцаны акы унацҳа, иуҭаххар даҽазнык уаап» аниҳәа, дыцәаны даагъшызшәа агьсҭазаара дазыхынҳәит, аха аԝныҟа ацара мап ацәикит, араҟа даангыланы имԝагъысуа зегьы ибла иаирбар акәын ииҭахыз.

Ахәылбыҽеха ахацәа мацара агьсы даашьҭырхын анышәынҭрахь днаганы анышә данарҭа Семиҳ Беи Џьенгьиз дицны аԝныҟа дхынҳәит. Фуаҭ Беи макьана уа даанхон. Харантә иааз асасцәа ақыҵа зегьы ирысасны иахьырпъхьаҙоз азы асасцәа зегьы еиԝшаны рыԝнқәа рахь инаргон. Фуаҭ Беигьы дзынхаз уи азы акәзаарын. Аҵыхәтәанынҙа дыпъшны иаанхаз дрыцны аԝныҟа даараны дыҟан.

Ауха абалкон аҷы ихала акрифеит Семиҳ Беи, избанзар Џьенгьиз ихәы анизаааига «Саҭаумҵозар сара агьсра ахьыҟоу аԝныҟа схынҳәыроуп, уара Мелеқьпъер дузаанҳажьуеит, укаҳуагьы уи иузыҟалҵоит» наиаҳәаны амԝа дықәлахьан.

Акранифоз ганкахьалагьы иахьантәарак иааиыхҭысҟәаз дрызхыәцуан.

Аҧсраҷы даараҙа ирацәаны ауаа ыҟан, изларҳәоз ала Аҧсуаа рыҧсрақәа еснагь абас акәзаап ишыҟало, ауа-аҭынха, ажьрацәарала иахьеибаркыз азы ааигәантә, харантә изаҳаз аауан. Ус иаиыҟалагьы ауаа рацәаԝхон. Семиҳ Беи аԝныҟа

даныхынҳәуазгьы ауаа акатаҳәа аара ишаҿыц иаҿын. Ауаа абас данрылаҧш уаха ѡнаҭацыҧхьаʒа жәаѡык-жәохәѡык асасцәа ҟалоит ҳәа иӵьашьаны дрыхәаҧшуан.

Нас аҧсра ахьыҟаз аѡнаҭаҿы иеизаз рхымѡаҧгашьа азхәыцра дналаигеит. Аҧсы лҭынхацәеи, адышшылара иааиуаз зегьы ашьшьыҳәа иҟан, рыбжьы мыргаʒакәа аамысҭашәала рхы мѡаҧыргон. Ус иеибарҳәҳәо, арҭәаа ҳәа иҳәҳәауа иҟаʒамызт. Аҳәса анышәынҭрахь инеиʒомызт, ашьшьыҳәа иҭәыуо, алақмар ҳәо, рыҧсы днаскьаргон.

Адышшылара иааз гәыҧны иҟазар, ашҭа ишҭалаз еиҧш реиҳабы «Фатиҳа!» ҳәа ибжьы аниргалак зегьы рнапқәа аартны аҟәырҟан ианыз анцәа иажәақәа рҟынтә Фаҭиҳа зыхьʒыз инаҧхьон. Ари аҧхьара аҧшәмацәагьы тәазар иѡагыланы рҿаладырхуәан. Нас иааиз агәыҧ реиҳабы иахәҭаз ажәақәа рыла аӵьабараҿы игылаз днарыдышшылон. Уи аамышьҭахьгьы даусы иахьрыхәҭаз аҭыҧқәа рҿы инадыртәон.

Абарҭқәа зегьы убас иеиҿкааны, убас уаѡрала имѡаҧысуан харантәи ирыхәаҧшуаз даршанхон. Ари даараʒа иҳаракыз культурак, иҭаулаз хдыррак ишахылҭыз умбар залшомызт.

* * *

Семиҳ Беи абарҭқәа зегьы дрызхәыцуа абалкон аҿы дыштәаз, Мелеқьҧер акаҳуа изаалгеит. Иара дылҧыларц дѡагылазаргьы Мелеқьҧер лнапы ала дтәарц илырбон.

Рапъхьаʒа Мелеқьпъер иҟалҵарц илҵахыз изеилымкаазаргьы нас иаргьы аиҳабы ҳәа дыпъхьаʒаны иананда дшымцәажәо анеиликаа: «Ари илырмыцхәцәеит саргьы алеишәа сзыҟалҵома?» ҳәа днахәыцит. Уи аамҵазы Мелеқьпъергьы акаҳуа иапъхьа иқәлыргылон.

Иҟалалакгьы дирцәажәарц иақәикхьан.

«Сара стәымуаѽуп, аҵаацәара срылам,сбеиҳабым, бсыдтәаланы бсацәажәар сҵахуп. Избанзар азҵаарақәа сымоуп!»

Мелеқьпъер ганкахьала дшизыʒырѽуазгьы, ҽеа ганкахьала акаҳуеи иацижәша аʒи астол иқәлыргылахьан. Лхаҽсахьала «сцәажәар пъхашьарахоума?» ҳәа дихәапъшуашәа дахьазхәыцыз иҵегьы илыдицалеит.

«Бааины абас бнатәа, сара башьа еиҳабыс сыпъхьаʒа, бызцәыпъхашьо акгьы ыҟаʒам. Ишбасҳәаз еипъш, сара сҽы алеишәа аныҟәгара аҵахʒам». «Ибымроуроуп шьҭа, сшьамхнышгыланы сбыҳәарыма? Сара сеиҳабызар, адҵа быспоит бааины абра бнатәа» ҳәа дналықәыҕәҕәеит Мелеқьпъер длакѽакуашәа аниба.

«Шәышпъасыҳәо? Ус шәымҳәан» ҳәа лыбжьы нытҵакны аҵак аныҟалҵагьы, «Иббама? Абар, бцәажәеит, атәылагьы мбгеит, абас блатәа, маҷк ҳнеицәажәап» ҳәа даалыхлафит.

Мелеқьҧер раҧхьа иҟалҵара лзымдыруа дааҟалазаргьы, нас днеины ҟәардәк ааганы инаргыланы ларгьы лшьапы дықәгыланы аҧшра дналагеит.

Семиҳ Беи «бтәа Мелеқьҧер», аниҳәа ашьшьыҳәа аҟәардә днықәтәеит. Лнапқәа лшьамхы иқәҵаны лхы ларҟәны, ҷымҭ дтәан.

Мелеқьҧер даара дҭыҧҳа ҧшҙан, лоура-лыҭбаара, лцәа, лжьы, лыхцәы, уҳәа сахьак дагәылҵызшәа дыҟан, данҧышәырччалак ашәҭыц еиҧшҵәҟьа дкаҷҷон. Лан кырҙа длеиҧшын.

Ус баша ацәажәара ахы аиркырц дҵааит Семиҳ Беи.

«Ацәардаҕәы бзықәымтәои, Мелеқьҧер? Бцаны аҟәардә заабгеи?»

«Ус ишҧаҟало? Ҳаиқәлацәоушәа ацәардаҕәы аҟны шәывара сышҧатәоз?»

Ԥьенгьизгьы абас шыҟаиҵалоз згәалашәаз Семиҳ Беи аҷар аиҳабацәа ахьтәо ишрыдымтәало атәы ааиликааит.

«Ее Мелеқьҧер! Бгәаҭеиуама? Ауыс ахьқылсуа ҳәа бгәырԥома?»

Ари азҵаара ус баша цәажәарак цәырнагап ҳәа илиҵахьан, иара убасгьы иагьыҟалеит, азҵаара иарҭынчыз Мелеқьҧер аҟармаҵыс еиҧш лҷы аатит.

«Сашҧамгәырԥо, сышҧамгәаҭеиуа, аха иҟасҵари, шьҭа иҟалаша ҟалеит. Ушьҭан абзиара ҟалап анцәа иҳәозар».

«Хьаас иҟабымҵан, Фуаҭ Беи шәус аҭыҧ иԥәиҵоит». Маԥк рыбжьы мыргаʒакәа итәан. Нас мелеқьҧер дҵааит:

«Саҭашәымҵозар акы еилыскаар сҭахын, ааигәа Фуаҭ Беи шәицны ҳаԥныҟа шәцазаап... Сани саби шҧаҟақәоу?»

«Излазбаз ала ҧырхага рымамкәа иҟан, ргәабзиарагьы бзиан».

«Уи сеигәырҕьеит, аха сара даҽеакы сазҵаауан, араҟа урҵқәа аʒәгьы сызрацәажәаʒом. Саб ирацәаны дгәамҵны дыҟазма? Исҳәахит, дгәамҵны дышҧаҟам! Аха зынʒа дсызгәаар, уаҳа симбар ҳәа сшәоит.

«Аиеи гәышьа, дгәааны дыҟоуп, аха ус наунагʒа даанхоит ҳәа сыҟам, амала шәаргьы иҟашәҵаз усума? Бырҳәарц ианааишаз аламҵалазы...».

Мелеқьҧер, Семиҳ Беи иажәа днаҧылеит.

«Ари алацәажәарагьы сацәыҧхашьоит, аха сыгәра жәга, ишыҟалаз, ишсыхьыз абыржәыгьы исыздыруам. Неԥьдеҭ сиҭахханы мап аныркыз аҽены сыбналандаз ма? Аха исыхьит, иҟалеит шьҭа».

«Нас, абыржәы акәзар ус ҟабымҵаʒози? Бахьхәыма бахьааз?»

Мелеқьҧер лхы ларҟәны ҽымҭ, ҳамҭакы аҟара дтәан. Семиҳ Беи Мелеқьҧер лхымԥаҧгашьала ак лҳәар лҭахны ишылзымҳәоз еиликааит, аха дылмықәыҕәҕәаҙеит, лара илҭахны ацәажәара далагаанҙа лхы дазынижьит. Ԥыҵк ашьҭахьгьы Мелеқьҧер ацәажәара дналагеит.

«Сара сашьеиҳабыкгьы дшыҟоу жәдыруама?

Семиҳ Беи иааԥьеишьеит, иахьа уажәраанҙа ус аҙәгьы иҙбахә имаҳацызт.

«Мамоу исыздырҙом шәыԥны санықазгьы аҙәгьы дсымбеит. Иҙбахәгьы смаҳаит».

«Ишҧашәаҳауаз, уи иҙбахә алацәажәара ҳаԥнаҭаҽы ҙәыр изыгәаҕьуама? Саб қыртуа ҭыҧхак дахьааигаз азы мап ицәикхьеит».

«Нас уажәы дабанхо?... Иԥнрахама уи аҭыҧҳа лыла? Ихьҙузеи иара?»

«Ԥьиҳаҭ ихьҙуп. Иахьынҙаздыруала, ҵыҧх Сҭампылҟа диасызаап, ууанҙагьы Измиҭ дынхозаарын».

«Баангыли, излаздыруа бҳәама? Шәаргьы шәмеибабаҙои? Бан, бара?.».

«Ҳабеибабари? Иара архь дзаауам, ҳара уахь ҳазцом. Назлыиарҵәкьа дылзыбом, дылбозаргьы саб дицәшәаны илызҳәом. Арахь, рԥыԥьагьы Сҭампыл инхоит. Ахшара данроу саб игәы ҧшааны идикылап ҳәа ҳгәыҕзаргьы, уигьы башахеит,

саб акы аниклак – икит ауп. Ажәакала, ари ҳҭаацәараҽы хьаа дуӡӡаны иҳамоуп.

«Аԥьашьахәа! Баб абриаҟара игәы нирхама? Иакәым иҳәама, кыр еимаркма?».

«Мамоу, мамоу!.. Ус акгьы ыҟам, сашьеиҳабы уаҳа назҭахым уаҩуп, игәагъхаз аҭыԥҳа дааигарц аниҭахха саб атәыла ирбгеит. Ианамуы уигьы дымҵаирсит. Саб еиҭа ианимуы, иҟаиҵарыз? Дҩықәлан дцагәышьеит. Сангьы саргьы иагьа иаҳҳәаазаргьы саб игәы уаҳа имҟәандахеит. Уи аахыс ҳзеибабаӡом».

«Исызхаҵом. Сара сахьиацәажәоз шаҟа дуаҩы ҟәымшәышәыз, шаҟа дуаҩы ҭынчыз».

«Ус дубоит аха, даҽа ҟазшьак имоуп. Уажәы саргьы сахьхәны сзыҟоу уи азоуп. Сашьеиҳабы изиуз саргьы исзиур, сыԥсуеит сара… Излазбо ала, иагьыҟаиҵоит, еицәоугьы сҭеиргылоит, избанзар сара иҟасҵаз сеиҳабы иҟаиҵаз иаҩызоума?»

«Усҵәҟьа бгәы кабмыжьын, Фуаҭ Беи, хымгъада, мҩак иԥшаауеит. Изалзбаз ала Баб иҷы аҳаҭыр дуӡӡа имоуп. Башьа еиҳабы иаамышьҭахь баргьы мап быцәкра азин иитарым».

«Саргьы гәыҕырҭас исымоу иара заҵәык иоуп. Ус сгәы сҟажоит макьаназы»,

«Баб иацәажәара ҳаналага, раԥхьаӡа дгәамҵхамҵуа дыҟан, аха нас Фуаҭ Беигьы, лара бангьы убас рҷы аадыртит

аха базымҵаан. Фуаҭ Беи, баб диацәҳауашәа акәын дышцәажәоз. Нас бан – кырҙа лыбжьы рдуны дцәажәон. Зегьы аҧсышәала акәын азыҳәан акагьы сзеилымкааит. Абас кырҙа ианеицәажәа аамышьҭахь баб ашьшьыҳәа иҽирҭынчит, аҵыхәтәан акгьы ҟамлаҙазшәа иеибарччо аицәажәара иналагеит, ус иакәым крыҟандаз Фуаҭ Беи исеимҳәарыз? Уиоума ҳаныхынҳәуаз даараҙа игәалаҟазаара бзиан, ажәакала бымшәан, бара бшазхәыцуеиҧш иҟалаҙом».

«Анцәа иҳәааит».

«Ус иҟалоит... Хьаас иҟабымҵан, зегьы бзиахоит, бара баша бымгәырҩан».

Семиҳ Беи нас ацәажәара ахырхарҵа иҧсахырц инақәикит.

«Ааигәа Неҵьдеҵи Ҟмызи рахь сцарц сҭахуп. Џьенгьиз иасҳәоит дара рахь снеигарц, кыр быцҳар бҭахызар ирасҳәоит»,

Мелеқьҧер лхаҽсахьат иҟаҧшьыхәхәараҙа иааҟалеит, иаразнак дҩагылан:

«Сара ҵаҟа аусқәа сымоуп, азин сышәҭома? Уаҳа ишәҭаху кыр ыҟоума?» лҳәан лҟәардәгьы аашьҭыхны абалкон аҟынтә дналбааит.

Семиҳ Беи «Аҵыҧҳа дсырҧхашьама, дзырҧхашьеи? Илҳәаша акрыҟазар сара ирасымҳәози, амала аҧсуа леишәала ус иахәҭазар акәхап» ҳәа днахәыцит.

* * *

Фуаҭ Беи хымш раҟара адышшылара иаауаз рныҟәгара даҽын. Иассыуаха хәѡык иреиҵамкәа абыргцәа аѡныҟа иааигон. Ииаз ауаа зегьы ҳаҭыр, пату зқәыз шракәыз убарҭан, арҭ рыззегьы Фуаҭ Беи ишизыҟо ала шаҟа ҳаҭыр иқәырҵоз, шаҟа бзиа дырбоз убарҭан. Насгьы, Семиҳ Беи излазгәеиҭаз ала, зегь раасҭа ҳаҭыр зықәҵатәыз Фуаҭ Беи иҽы идырсасуан, акы заҵәык, Мелеқьҧер иара иҽы дахьыҟаз амшала Ҭаҳар Беии ицыз иѡызцәеи, Фуаҭ Беи иҽы акәымкәа, Аиса лыѡныҟа сасра инаган.

Аха уи аухагьы Фуаҭ Беи исасцәагьы аашьҭыхны Аиса лыѡныҟа дрызнеит, ашьтәагьы рызшьны кыраамҭа иеидтәалеит. Семиҳ Беи нас излеиликааз ала, уи ауха Мелеқьҧер лызҵаарагьы иалацәажәаны иеилибакааны ихдыркәшеит. Фуаҭ Беи «лыҧсаҭа бзиахааит, лыҧсралаҵәҟьагьы ауаа еинааларатәы иҟалҵеит, ас ицар хара имгакәа Мелеқьҧер лчарагьы ҳуеит» ҳәа Семиҳ Беи заанаҵ агәырҕьаҽеҳәаша еиҧшь ажәабжь иеиҳәахьан.

Аҵыхәтәантәи аамҭа, иҧшьоу ҭыҧны ирымаз рбалкон аҟны изымеидтәалаҙацызт. Семиҳ Беи иуадаҽы дтәаны дѡыуан, мамзаргьы Фуаҭ Беи исасцәа дрзныжьны аҧсабараҽы дныҟәалон..

Семиҳ Беии Ԥьенгьизи, уааҧа ишеибырҳәаз еиҧш, Ҟмызи Неԥьдеҵи ахьынхоз ақыҵахь ицеит. Аҧшәма Фериҵи уи иҧшәмаҧҳәыс Исминази урҭ гәык ала ирыдыркылеит,

иҧхаҙа иҟан рысасдкылара. Егьырҭ аҧсуа ѡнаҭақәа реиҧштцәҟьа акәын арҭгьы шыҟаз. Уи амшала иаразнак иеилаҭәеит, аџьџьаҳәа аилацәажәара иналагеит.

Семиҳ Беи ѡ-саатк раҟара ҳаидтәалап ҳәа игәы иҭан, Неџьдеҭи Ҟмызи рыла иеибадырырц акәын хыҟәкыс имаз, аха Фериҭгьы Исминазгьы убри аҟара иҳәеит, ахәылҧаз акрыфаразы даангылар акәхеит. Ас анырыҙба сара нас сааиуеит иҳәан Џьенгьиз азин рымхны дцеит.

Фериҭи Неџьдеҭи иеиқәлацәан, арра маҵурагьы иеицахысхьан. Изларҳәоз ала ҧшьышыкәса дуҙҙа арра иеицын. Кыр аамҭа аррафы иеицырхыргаз ахҭысҟәа ирылацәажәон.

Семиҳ Беи дышизхәыцуазҵәҟьа дыҟан Ҟмыз, амца дақәуҵар имбылуаз арҧысын, иажәагьы аҕьеѡ ҳәа изҳәоз дреиуан. Маҷк уааидтәалар угәы дҭауҵаратәы дузааигәахон.

Акрыфарафы арашыхсыҙбал ала ичаҧаз акәтыжь, аҟәыдыршьшьы, ачаҧакәа, асыҙбалқәа уҳәа ирымаз ахәҷы рапҳьа иқәын. Крыфаны ианалга Семиҳ Беи Исминаз иҭабуп ҳәа леиҳәеит. Уигьы «Аҧсуаа ҳчысҟәа абас ишәгәаҧханы гьамала иахьышәфо ҳара ҳгәы иаахәоит, избанзар иахьатәи аамҭа ақалақь ахь инеины иааизҵәҟьагьы ҳрыхәом, абысҭа ргәамҧхошәа, ачабаба ада акгьы рзымфошәа ҳәа изҿқәоу жәбар, иџьашәшьап, аха шәара шәшаҧсуаамгьы, ҳчысҟәа шәышрышьцыламгьы ишәгәаҧханы ишәфоит. Ҳалалс ишәоуааит».

«Ак басҳәарыма Исминаз саҳәшьа, абарҭ афатәқәа ргьама зымбаз баша рыҧсы ҭоуп ҳәа исыҧхьаҙоит, изгәамҧхошәа ҟазҵо ахымдырқәа ракәзар, ажәа рыххҳәаарагьы иаҧсам».

Акрыфара аамышьҭахь акаҳуа издыршит. Зҭагылазаашьа уи аҟара ибзиамыз ҷыц иеибагаз ари аҭаацәара усҟантәи аамҭа ақалақь аҟынҵәҟьа зыҧшаара уадаҽыз акаҳуеи ашьақари ҧшааны иҟарҵақәаз, арҭ ауаа асас изы рыҧсыҵәҟьа ишамеигҙо унарбон. Џьенгьиз, рысас акаҳуа бзиаҙа ишибо ууанҙа иреиҳәазар акәхарын, даргьы иҟарҵалаак ирыҧшазаап. Абри Семиҳ Беи убас игәы иахәеит, еиҭаҳәашьа имамызт.

Амаҳә Неԥьдеҭ мыцхәы имцәажәоз, аура-аҭбаарала, уаҳа назҭахым, ҷкәына еинаалак иакәын. Ҟмыз «Уара Семиҳ Беи, Фуаҭ Беи иҽыза иоуп ҳәа уҧхамшьан, маҷк ашьҭахь аҽныҟа дхынҳәуеит Мелеқьҧер лахь кыр уцҳар уҭахызар иҳәа» ҳәа дахьихлафуазгьы аҭак ҟамҵаҙакәа дҧышәырччон.

Ҟмыз иакәзар, ауха даақәымҵҙакәа дыхәмаруашәа аҿхәара даҷын.

«Аиеи, ҷьым, ари аусгьы ххаркәшеит... Уажәы иҷыцу ауаа ҧшаатәуп. Сықәҷиара заҳаз аҷкәынцәа зегьы еишьҭагыланы исацәажәарц исзыҧшуп. Иара абри аус заанатҫ ишьҭыхны ҧарала аҟаҵара салагар ишҧаҟалари? Уажәазы Неԥьдеҭ хәыда-ҧсада аԥьабаа идаҳбалеит, аха

шьҭарнахыс аҽызара ахә ақәысҭоит, ахьӡ-аҧша змоу ҽызак соуми?» ҳәа аҟырҟырҳәа дыччо, алаф ҳәо дрылан.

Аҭх кыр инеиуаны Џьенгьиз дааин Семиҳ Беи аҽныҟа дицхынҳәит.

* * *

Фуаҭ Беи ахәылбыҿха дааихьан. Имацара абалкон аҿы дтәаны Семиҳ Беи дизыҧшын. Џьенгьизи иареи иеицааиуашәа аниба дҽагыланы абалкон ахь дааиратәы иқәҿиҭит. Семиҳ Беи данааи Фуаҭ Беи игәалаҟазаара кырӡа ишыбзиаз убаратәы иҟан.

«Бзиала уаабеит Семиҳ Беи. Иахьа сасра уҟазаарын. Даара ибзианы уазхәыцит. Саргьы Қәыча иҟны сыҟан сааижьҭеи уара сузыҧшуп ажәабжь бзиақәа сымоуп, иануаҳалак даараӡа уеигәырҕьоит!»

Нас ишьҭахь дыҽкыдиаалан аиҭаҳәара дналагеит.

«Ари аусгьы наҳагӡеит! Аимак-аиҿак ҳәа акгьы нымхаӡеит. Амала Қәыча кырӡа сирааҧсеит, уаҽы бызшәа иаҳауамызт, аха аҭыхәтәан изулак дазаазгеит. Неџьдеҭ иан лахьгьы Џьаабир ила исыцҳаит, ианшьцәа рқыҭахь ихынҳәхьан, арахь шәрыҧхьа ҳәа. Мышқәак рыла ҳаицны Қәыча иахь ҳнеины зегьы ааибыҳәаны ачара амшгьы ҧаҳҭәоит». Фуаҭ Беи абарҭқәа зегьы иҧсыҧҭәҟьа меивгаӡакәа иаразнак иааиҭеиҳәеит. Ахәыҷқәа реиҧш дгәырҕьаҭәа дыҟан, ажәабжь иаҳаз ала Семиҳ Беигьы

убасҵәҟьа акәын дшыҟаз абыржәы. Цытрак ашьҭахь Семиҳ Беи дҵааит.

«Нас уажәы Қәыча иҷкәын иҿы ишыҟаитҵаз еиҧш дымгәаакәа азин шәиҭама?»

Фуаҭ Беи иԥьашьаны дҵааит.

«Абарҭқәа уара излаудыруеи?»

«Иацы мчыла Мелеқьҧер дсырцәажәеит, абарҭқәа шәасҳәарц азы саргьы аамҭа сазыҧшын. Лаб иҟазшьа ахьылдыруа азы даараҙа дгәырԥон. Лаб ларгьы мап лцәикыр димбар ҳәа дшәон».

Фуаҭ Беи аҟырҟырҳәа даааччаны инапы ала ишьамхы днықәсит.

«Ҳаи, ухххьандаз! Семиҳ Беи арахь уҟандаз, уара аиҳабы бзиак дулҵуан, аусқәа зегьы иаармарианы иеилургон. Амала уи аусгьы аҭыҧ иқәыстҵоит, макьана ҳабжьара иҟаз.

Уажәы азин сыҭ, иҟоу Џьеиле иласҳәап. Мелеқьҧер адырра лылҭар дымгәырҕьари рыцҳа!» иҳәан абарҵахь дындәықәлеит...

* * *

Семиҳ Беи шьыбжьышьҭахь абнарахь ныҟәара дыҟан... Кырҙа даннықәа дхынҳәырц абнара даалҵны амхы ахаҿы

иҟаз амҩахәасҭаҷы данааи «Саб!.. Саб!.». ҳәа дыҳәаҳәо иара ишҟа иааиуаз иҧҳа Ҳаиатнур даниба, иибаз изыхамҵо, иҧсыҧ изеивымго, иҟаиҵара изымдыруа дааҟалеит. Дыҩшьамхнышгылан инапқәа ааиҵыхны «Ҳазшаз сукәыхшоуп» ҳәа анцәа диҳәо иҧҳа дылзыҧшын. Иҧҳа дааины лҷеигәыдлыршәлаанҙа иблақәа хҩаны иҧсыҧ меивгаҙакәа дыҧшын. Иҧҳа аҧырҧлыкь еиҧш дҧырҧыруа дааины лаб дангәыдылкыла ҳамҭакы аҟара рнапқәа еикәыршаны иахьгылаз иҧҳа лыфҩы хаа дафҩыуан.

Нас Ҳаитнур лыжәҩахырқәа аанкыланы ҧыҵк днасҭхаганы длыхәаҧшит, даараҙа дыгәхьааганы дшыҟаз изҙомызт.

«Шәанбааи, сыхаара?»

«Маҷк аҧхьа ҳааит, саб. Сангьы дыҟоуп, уи аҩны даангылт. Сара Назлыиар слыцны сушьҭалеит. Уи, баала, баб уажәы дахьыҟоу сара издыруеит, бызгап иара иахь анылҳәа слышьҭаланы сааит... Уҧши!.. Ларгьы дауеит, сара уанызба сыҩит, уи шьҭахьҟа даанхеит...».

Назлыиаргьы дырҷаччо лнапы лрышәшәон. Семиҳ Беигьы аҭак аалиҵеит. Нас рааигәара данааи иаагәыдибакылан аҧсшәа ааибырҳәеит. Уи аамҭазы Ҳаиатнур раашьа зеиҧшраз атәы еиҵалҳәон, аҟарматцыс еиҧш, ҷыр-ҷыр-ҷыр ҳәа дцәажәон даанымгылаҙакәа.

«Саб, иудыруама? Ҳара, Ҳаро ифаитон ала ҳааит. Ауаҩы Ҳаро ихьӡуп. Шаҟа иџьашьахәузеи усоуми? Ихьӡ еилыскаарц сиазҵааит, нас, иареи сареи ҳаиҩызцәахеит, саргьы снаган афаитон аҧхьа сиртәеит, аҕәрагьы сиркын афаитон арахь сара иаазгеит. Амц сымҳәааит, иаргьы зны-зынла дсыцхрааруан. Иудыруама? Арахь иаауа зегьы иара иакәзаап иаазго. Уи иакәымзар абри амҩа хара ҳныкәҳаны ҳаар акәзаарын. Ус ауми саб?»

«Уаҳа афаитон злаҟам ала, ииашазар акәхап, сыхаара».

Нас Назлыиар ацәажәара дналагеит.

«Иубама Назлыиар дзеиҧшраз? Ҳанеиҧыртцуаз ишҧауасҳәаз? Зегь сыманы саауеит ҳәа уасымҳәаӡази? Муаззез рагьхьаӡа ҧытк даалак-ҩакзаргьы Ҳаиатнургьы саргьы ҳанылҟәамцӡа рагьхьаӡа «азин сзамхӡом» ҳәа далагеит, аха сара «Ибымуазар сцаны беиҳабыра срацәажәоит, амала нас бамырҧхашьааит» анысҳәа, «Бара бшәарҭоуп Назлыиар, бгәы иҭабкыз ҟабцоит. Снеиуеит, аха ҩымш-хымш аамҭа сыҭ, сҿазыҟасцап» ҳәа даақәшаҳатхеит. Уи аамҭазы Ҳаиатнури сареи ҳаубар акәын, ҳнапқәа еибаркны ҳхы гьежьны ҳкаҳаанӡа ҳаҩуа ауада ҳаҩнагьежьуан, иаҳгаз аиааира ҳаигәырґьон...» Уажәы уҧҳа сара дсызныжьны уцаны уҧҳәысгьы аҧсшәа налаҳәа, амала ауаа рыгәҭа уҧҳа дышгәыдыскылаз еиҧш дгәыдумкылан, ҳара ҳҿы даара иҧхашьароуп» ҳәа дынихлафит.

Ҳаиаҭнури Назлыиари рнапқәа рыла рхы-рҿқәа хѡаны аҟырҟырҳәа иааччеит. Маʒак еицеиѡызшоз аѡызцәа ирѡызан. Назлыиар Ҳаиаҭнур лнапы аанылкылан – «Бааи, ушьҭа баб дахьныҟәоз аҭыҧқәа ҳаргьы иаагәаҳҭап. Иаргьы бан дибарц дцап» лҳәан абнарахь рҽынархан инеиҧырҵит.

Амѡахәасҵала инеиуаз Семиҳ Беи игәы хыҵ-хыҵуа дыҟан. Ҳаиаҭнур Назлыиар дахьлыцыз даара дарманшәалон. Ари даназхәыц иаразнак дѡаҵрысит. Мамзар Назлыиар Муаззези иареи иеизгәааны ишыҟаз лдыруазар? Уи амшала акәзар Ҳаиатнур хара дзылгаз? Амала нас даназхәыц, акгьы шылзымдыруа, ус, баша ныҟәара дцарц шылҵахыз аҿы дазааит.

Муаззези иареи раҧхьаʒа реиқәшәара шҧаҟалоз, ажәытә, бзиа ианеибабоз аамҵа еиҧш изыҟалозма? Абарҵқәа зегьы дрызхәыцуа ашьшьыҳәа аѡныҟа днеит.

Аѡны ааигәара Ҷьемиле Ҳаными Мелеқьҧери рыблақәа ҭыӷӷааруа иҧылеит.

«Ҳашгәырҕьаз уздыруам. Абри Назлыиар дѡыстаауп, иубама рѡыцьагьы ѡышьҭыхны ишаалгаз!»

Абореи амʒырхеи еиѡызшоз агәашә аартны дааины Семиҳ Беи иҟәаҟәа дѡықәсит. «Муаззез ауадаҿы дыҟоуп лыматәақәа лырҽеиуеит, уаргьы улызца уахь!» абарҵқәа анылҳәоз лызблак маӷк инахѡаны Семиҳ Беи дихәаҧшуан.

«Арахь усыхәагъши, Муаззез уаҳа назҭахым ҧҳәысуп. Сара ауаҩы сшиҽагъшыз еиҧш деилыскаауеит. Лыблақәа санҭагъшы нахыс деилыскааит уи дзакәытә хазыназ. Ҳазшаз шәеигимырхааит. Ақалақьуаа ҧыҵҩык реиҧш лқьышә хагаланы дыҟаҳам. Абас уара уеиҧш дыҟоуп. Ҳаи анцәа сызкәыхшоу, ишҧабзиоу шәҭаацәара, шәышҧабзиақәоу шәарҭ...»

Абарҭқәа наҳәаны, уаҳа аҭакгьы дазыҧшымкәа аборахь еиҭа лҽыналхеит, аха рықәныхәара дшаҽыц даҽын.

Семиҳ Беи уаҳа аҳәгьы диҧымлакәа аҩны аҩбатәи аихагылахь дыҩхаланы иуада ашә днадгылт. Ашә ааигәара даннеи игәы аҭыҵра аҟынҳа инеихьан. Зәыр симбандаз ҳәа днаҧшы-аагъшит. Маҷк даагъшыр, имч еидикылар иҭахын... нас ашьшьыхәа ашә днасит.

«Узуҫтада?.».

Муаззез лакәын зыбжьы гоз, дшыҟаз даанхеит. Аҭакгьы изыҟаҵомызт, ашә аартынгьы дзыҩналмоызт. Инапы нароуны ашә аасыртып шиҳәоз, ашә анаат Муаззези иареи ааиҽагылт. Аамҭацк еиҽагъшуа игылан идысызшәа. Нас Муаззез шьаҽак шьҭахьҟа иааҟалҵан ашәгьы аҵыхәтәанынҳа иаартны «Ууаи Семиҳ!» лҳәеит.

Семиҳ Беи «ажәытә ҳшыҟаз еиҧш» ҳәа днахәыцит. Ажәытә аҩны данааилаак абасҵәкьа ашә аартны шьаҽак шьҭахьҟа иҟаҵаны «Ууаи Семиҳ» ҳәа диҧылон.

«Бзиала баабеит, Муаззез. Шаҟа ибзианы иҟашәҵеи шәахьааиз. Дараҙа шәыгәхьааганы сыҟан». «Шәыгәхьааган сыҟан» ҳәа иҿыҵҟьаз ажәа иаргьы иааԥьеишьеит, иаразнак днеин аиарҭа аган аҟны днатәеит. Муаззез лакәзар, ихы инаркны ишьапы аҟынҙа иҵҵаара даҿын, лыблақәа ҭыԥхааува дшыҟаз Семиҳ Беигьы ибарҭан.

«Ииашаҵәҟьаны, ҳагәхьааугама Семиҳ?» «Аиеи Муаззез, ирацәаҙаны шәыгәхьаазгеит».

Нас кыр аамҭа еиҿаԥшуан, иеиҿаԥшыцыԥхьаҙа, ирыбжьаз аҵаа зыҵны ицеит, рыгәқәа ҟәандарак ааҭагьежьит. Муазезз дыѽуа дааин Семиҳ Беи ихәда длахьынҳалан ақьызқьызҳәа аҵәуара дналагеит. Семиҳгьы иҽизынмкылакәа Муаззез лыблақәа дрыгәҙуан. Ганкахьалагьы «Ҳара иҟаҳҵеи Муаззез, ҳазҿыз уажәраанҙа? Ҳаилагазма ҳара?» ҳәа ацәажәара даҿын.

Ԥыҵрак ашьҭахь Муаззезгьы абри аѽыза азҵаарақәа рыҟаҵара иацылҵон.

Нас Муаззез дѽагылан лҽааидкыланы «ууада шаҟа иԥшҙоузеи. Ара аума уахьынхоз?» ҳәа днаҵааит.

«Аиеи, араҟа сара суадоуп, ажәакала шәара сара сҿы шәсасуп».

Иааибарччаны иаагәыдибакылеит.

«Сахьцо-сахьааува ҳәа ҭыԥк сыздыруам, Ҷьемиле

Ҳаным лыдагьы уаҩы дсыздыруам, арахь Назлыиаргьы Ҳаиаҭанургьы сааныжьны ибналт «бара быматәақәа ауада иҩнаҵа» ҳәа насаҳәаны... Саҧхьа угыланы алада аҩада аҭыҧ сырба. Нас ауадаҽгьы амцхә ҳнымхап, ҧхашьароуп».

Ауада иандәылҵ, Муаззез Семиҳ Беи инапы лкырц лҭаххеит, аха Семиҳ Беи иаразнак инапы днахан «Абаагьсы Муаззез иҟабҵои? Сҭампыл ақалақь ҳалоу ҷьыбшьома? Араҟа даара ҧхашьароуп ас аицныҟәара» аниҳәа, Муаззезгьы «иҟалеи, ҳара хаҵеи ҧҳәыси ҳауп, иамоузеи ари?» ҳәа лҳәазаргьы, Семиҳ Беи «уи зыҟамло, изгъхашьароу нас бхаҭа еилыбкаап, уи амшала уажәы исҳәо ҟаҵа» иҳәан ҵаҟа иналбааит.

Муаззезгьы «Уара ишуҭаху иҟалааит» лҳәеит, уаҳа иҟалҵарыз.

Амʒырха ианыҟәла абора аҧхьа игылаз Џьемиле Ҳаным дгәаҭаны лааигәара инеит. «Сыҧшәма шәнапы дануп Џьемиле, саҳәшьаду! Иааигәаны шәылдырыр лҭахуп» иҳәеит Семиҳ Беи. Џьемиле лакәзар «Бааи сыҧҳа, ажәақәа рхьара ҳцоит. Бара иахьанʒа ажә бхьахьоума?» Лҩыҵра дныҵагылан иеицны аборахь рҽыналхеит. Семиҳ Беи иакәзар, шьҭахьҟа иуадахь дхынҳәит...

Иуадаҽы данааи, раҧхьаʒа днеин имшынҵа аацәыригеит. Муаззез даҧхьазар ҳәа ааигәахәзаргьы, нас даҧхьазааит иҟалои ҳәа инапы ааиҟьеит, усгьы иакәым ҳәа акгы анʒамызт, аха уажәы кырʒа иҩыр иҭахын.

Аҩыга аашьҭихын игәҭыхақәа, ицәаныррақәа ақьаад анҵара дналагеит.

* * *

Муаззез Ҳаными Ҳаиатнури ианааз аахыс ҧшьымш шҵуагьы зегьы ирнааланы иҟан. Раамҭа игәырғьаҵәа ирхыргон. Џьаабир иҧҳәыс дышрыцыз ақыҭаҷы инхоз зегьы ирҭаахьан, иеибадырны аҩызара рыбжьарҵахьан. Семиҳ Беи ари амшала Муаззезгьы Ҳаиатнургьы рлакҭа дзынҭаҧшуамызт.

«Шаҟа иуаа бзиақәоузеи арҭ Семиҳ, рыззегьы рҷы иччоит, ргәы аартуп, ақыҭаҷы инхоит, аха рхымҩаҧгашьа ақалақьуаа раасҭа иҳаракуп, жәытә-натә аахыс урдыруашәа иуҧылоит, иуацәажәоит, аамҭа убас ибзианы иаҳҳаҳгоит, исзеиҭаҳәом» лҳәон Муаззез.

Ҳаиатнургьы убасҵәкьа дыҟан. Иаарласны аҩызцәа лырҳаит. Есымша лҩызцәа ааины анахь-арахь дыргалон. Назлыиар абри амшала Семиҳ Беи аҵәы илылхуан. «Уара уҧҳагьы лангьы зынʒа иаҳцәыʒит, сара сызхара аамҭа еицеихаҳгоз ҷьысшьон, аха иабаҟоу? Рхаҷгьы ҳзыбом... Сара исзымбар акгьы аурым, аха уара ухаҭагьы иузыбом, арҭ Сҭампылҟагьы имхынҳәыкәа ара инхарц иақәыркыр уҭахума?»

* * *

Фуаҭ Беи инеиааи рацәаҩхеит. Неӷьдеҭ ианшьцәагьы иҽрымаданы ақыҭа аҟнытә унеишь-уааишь ззырҳәоз иҩызцәақәакгьы аашьҭихын, Мелеқьҧер дырҳәарц азы Қәыча иахь ицеит. Ҵхабжьон еиҧш ианыхынҳәы игәалаҟазаара даараʒа ибзиан. Ус анакәха, Қәыча дазааигазар акәхарын.

Згәы хыҭхыҭуа ажәабжь иазыҧшыз зегьы анидизала «Уаҵәы нахыс Ҭензиле аҽазыҟаҵарақәа дрылагап, ахәаша иҧшьоу мшуп. Анцәа иҳәар Мелеқьҧер ҳаҧҳа лыҩны ҽыц ахь, аҭацамҳарахьы амҩа дықәаҳҵап. Ушьҭантәи асабша-мҽышагьы ачара ҳамоуп, уаҳа крышәҭахума?» ҳәа даарацәажәеит.

Нас днаҳәын Семиҳ Беи днаиазҵааит. «Ҭацамҳара иаанаго удыруама, Семиҳ Беи?».

«Ажәа саҳахьеит, аха иаанаго сыздыруам» аниҳәа изеиҭаҳәара дналагеит.

«Ҳара ҳҽы аҭаца, ачара ҟалаанʒа дааргоит. Аиашазы иара ҩымчыбжьа иеиҵахаʒом, аха уажәы Мелеқьҧер лааишьа зеиҧшрахаз удыруеит, егьи аҭаацәаразгьы ҧхашьарамхааит ҳәа иҳармаҷит, рыбла иҭаҳмыкшап, раҳаҭыр ҳбап ҳәа ҳхәыцит. Аиеи иуасҳәози? Абас аҭаца заанаҵ дааганы иаарласны идыргылаз хыбрак аҽы ачара ҟалаанʒа ддыртәоит. Араҟа иасыуаха аҽар еизаны ишәаҳәоит,

икәашоит. Шаанҙа аамҭа рхыргоит, абарҭқәа зегьы ҭацамҳара ахьҙуп».

«Алакәқәа рҽы ишыҟоу еиҧш».

«Аиеи убасҵәҟьоуп. Нас аҵыхәтәантәи амш, амҽыша аҽырҩрақәа, аицлабрақәа, ахәмаррақәа рацәаны иҟалоит. Ачараҵәҟьа убриоуп. Ахәылбыҽеха акәзар, аҭаца аҩнду ахь днаргоит, аҭацамҳарагьы ачарагьы абас ала ихыркәшахоит».

Фуаҭ Беи нас ихы ҩышьҭихын, маҙак реиҳәараны дшыҟоу мҩашьо: «Ихадароу ажәабжь макьана ишәасымҳәаҙац, даараҙа иҧьашьаны, шәзеигәыргьаша ажәабжь сымоуп. Амала каҳуак сымжәыкәа ишәасҳәаҙом» иҳәан иҽээиргъагьеит.

«Акаҳуа усгьы иузыҟаҳҵоит, уара ҳаумыргәаҟкәа иҳаумҳәо, ари аҟара уалагъагьазар даара жәабжь бзиазар акәхап!»

«Акаҳуа сымжәыкәа ажәакгьы шәасҳәом. Насгьы акаҳуа Мелеқьҧер исзыҟалҵароуп, ажәабжь лара илызкуп».

Нас даарылагъшын зегьы ааиҧхьаҙеит.

«Аҙәы, ҩыцьа, хҩык... Илашәҳәа хәҩык рзы акаҳуа лыршааит»,

Ҷьемиле Ҳаным «сара исзыҟалымҵааит, бзиа избаҙом» лҳәаазаргьы Фуаҭ Беи имуит. «Ибжәыроуп, мамзар

ишәасҳәаӡом. Шәласы, Мелеқьҧер акаҳуақәа ршны иаҳзаалгааит, аамҭа шәымган!»

Џьемиле Ҳаным дышдәылҭуаз еиҧш даахынҳәын, «Уара ажәабжь Мелеқьҧер ишҧалызку? Ачара аӡбахә усгьы иаҳмаҳаи. Уаҳа иҳауҳәагәышьозеи?» анылҳәа Фуаҭ Беи даапҧышәырччеит. «Бара ишәасымҳәеи, шәласы ҳәа!...»

Акаҳуақәа ааргаанӡа ҷымҭ дтәан. Аамҭак азы Семиҳ Беи иахь днаҳәын: «Уара ажәабжь бзиа аҭәахра шаҟа иуадаҩузеи, даараӡа сахьхәит, аха акаҳуа аамышьҭахь ишәасҳәоит ҳәа расҳәаахьеит. Иҳачҳароуп ушьҭа». Алафҳәара дшаҷыз Мелеқьҧер акаҳуақәа лыманы дааҩнашылт. Зегьы ркаҳуақәа анрылҭа, днеин ашә апҳьа лшьапы дыхгыланы ҳаҭырла апҧшра дналагеит.

Акаҳуа иаҷыхәаз Фуаҭ Беи: «Қәыча иҷы ҳаннеи иаҳбада? Крыжәдыруазар?»

Зегьы еиҷагҧшуазшәа аниба изҭаара аҭакгьы иара иҟаиҭеит.

«Иахьа Қәыча иҩнаҭаҷы Мелеқьҧер лашьеиҳабы Џьиҳаҭ ҳамаҭ иуит».

Ауадаҷы амҭ ҧырыр абжьы уаҳауан. Нас, Назлыиар арҭәаа аатлырган, днеины Фуаҭ Беи ихәда лнапқәа накәлыршеит.

«Баангыл бара, акаҳуа сыкәбҭәоит» ҳәа ииҳәоз дазымӡырҩыкәа иӡамҩақәа дыргәыӡны, «Уара џьанаҭ уцоит

Фуаҭ, ԥьанаҭ уцоит, агәра га! Ишҧеиҷукааи абри? Қәыча дышҧақәуршаҳаҭи?» ҳәа иазҵаара даҷын.

Ашә илагылаз Мелеқьҧер лакәзар, алада дыҁит. Уаҟа лыбжьы Фуаҭ Беи иаҳауамзт, дымшәаҙакәа лызхара дҵәыуарын. Муаззез Ҳаным лакәзар иҟалаз лзымдыркәа иԥьашьаны дрыхәапҧшуан.

Фуаҭ Беи, аус аханатә издыруаз Семиҳ Беи иахь днаҳәны «Иубама? Сара иуасымҳәази абри аусгьы аҭыҧ иқәыстцоит ҳәа» иҳәозшәа днаихәапҧшын даалацәкәысит. Фуаҭ Беи иҟаитцалакгьы Қәычеи, иҷкәын Ԥьиҳаҭи реицәгәышра хыркәшаны, иажәа наигҙахьан.

Фуаҭ Беи иԥьашьаны ирыхәапҧшуаз Муаззез Ҳаным иҟаз лзеиҭаҳәара дналагеит.

«Муаззез, сыҧҳа! Уажәы бара иҟоу быздырҙом азы ҳԥьашьаны бҳахәапҧшуеит. Ари Мелеқьҧер лаб, аԥьма даҁызоуп, знык мап аникы уаҳа иураны дыҟам. Абас, иҷкәын дизгәааны ҧшьышықәса раахыс дибаҙомызт, имбара баҟәытц ихьҙцәкьа рҳәар азин риҭомызт. Знык мап ицәикит, иуам, арахь амоҭагьы диоухьеит, аха ибасымҳәеи иикыз икит ҳәа... Уажәы ус ишыҟаз Мелеқьҧергьы дыбнамлеи, уи реиҳа иеицәаз акәымхеи иара изы. Уигьы дналызгәаар дынхап ихала дкәаҁҙа! Рапҳьаҙа Мелеқьҧер дылзымгәаартә дазаазгеит изулак. Иҧшәма ҧҳәысгьы кырҙа дсыцхрааит, абар Семиҳ Беи сыҷкәын дшаҳаҭуп. Нас ҧытк аамҵа анца «Уара Мелеқьҧер иҟалцаз ланаужьзар уҷкәын ихарои? Уи

аҕа дихылҵма, ихылҵызгьы уара умоҭа иакәӡами?» ҳәа сааиқәыҕәҕәеит, Заҳираҭгьы ианидылцала маҷк игәы ааҟәандахеит, аха «аиеи» имҳәеит. Саргьы ианамуы арахь уааи ҳәа, Ҷьиаҳаҭ маӡала ажәабжь изысҭиит. Данааигьы Ҷьаабири сареи даашьҭаҳхын ахәылбыҽха Қәыча иҽныҟа ҳнеит. Ашә снасын ианааирты: «Ма ҳаззегьы ҳудукылоит, мамзар шьҭарнахыс уареи сареи акгьы ҳзеилам» сҳәан аҽны сныҽнашылт. Раҧхьа маҷк аҟара даагәрымзаргьы, нас иҷкәын инапы ииҭеит, аамышьҭахь имоҭагьы данизаарга аума ҟалеит, ҧыҭрак ашьҭахь убас иеибарбылгьо иналагеит, аха базымҵаан. Ари уаанӡагьы ҳара даҳзыҧшызаарын аасгәахәит...»

Фуаҭ Беи ишьҭахь даакыдиалан иҭаҭын аббырқь ҳәа днаҽыхеит.

«Ари аусгьы бзиарала ихыркәшоуп, зхьышьаргәыҵа сакәыхәшоу Анцәа ду. Ҳирманшәалеит, иҳақәирҽиеит...»

Арҭқәа заҳаз Муаззез «Ох, гәышьа, ишҧабзиахеи, Мелеқьҧер лчараҽы лашьеиҳабы дылбап лызхара» ҳәа даагәырҕьеит. Аха Фуаҭ Беи уи ишзыҟамло лзеиҭаҳәара дналагеит.

«Уи иҟамлаша усуп, Муаззез сыҧҳа! Избанзар ҳара ҳҽы аҭыҧҳа илзааигәоу лҭынхацәа ачара рҽаладырхәыр ҟалаӡом. Насгьы ан, аб, аешьа, аехьшьа... дунеихаан иҟалаӡом. Харантә рҭынхацәеи, ргәылацәеи ачара рҽаладырхәыр ҟалоит – уи

аҟароуп. Ақалақь аҽы инхоит ҳәа раҧсуара рхашҭыз ҷьыбшьома?»

Фуаҭ Беи ииҳәақәаз Семиҳ Беигьы Муаззез Ҳанымгьы ирызхаҭомызт, еиҳаракгьы Муаззез Ҳаным.

«Ус ишҧаҟало Фуаҭ Беи? Рҭыҧҳа лгәырҕьара аҽаламырхәра иашоума? Аиашазы, ари шәҭас дук исгәамҧхеит».

«Бара бтәала биашазаргьы баргьы ҳара ҳаиҧш бназхәыци. Уажәы аҭыҧҳа хаҭа данцалак ҭаацәара ҽыцк лыҽрылалырхәуеит. Уи нахыс дызланагалаз аҭаацәара дыртәуп. Уажәазы дҭацоуп, аха нас уи аҭаацәара, уи ажәла дранхоит. Ҳара ҳҽы усоуп, аҭыҧҳа дмыццакӡакәа лымҽа алылхуеит, аиашагьы уи акәӡами? Уажәы ҽакала еилыбымкаан, егьырҭ амилаҭқәа рҽгьы аҭаацәара иҧшьоуп ҳәа иҧхьаӡоуп, аха ҳара ҳҽы иеиҳау ыҟаӡам. Уи амшала абас иҕәҕәоуп иара иазку аҧҟарақәа.

Хаҭа ицаз аҭыҧҳа «Иамур саб иҽныҟа сымхынҳәуеи» ҳәа гәыҕырҭак лымамзар ауп. Ус амаҷ азы аимак-аиҽак ҟалоит, аҭаацәара хыбгалоит. Ҳара излаҳдыруа ала аҭацеи анхәеи реимакрақәа аҭаацәарақәа наҟ-ааҟ реилибамкаарақәа зегьы абри иахылҭуеит. Ҳара ҳажәларгьы зқьы шықәсақәа рыла рҧышәақәа иргәылхны абарҭ аҧҟарақәа аҧырҭеит.

Аҭыҧха лыѽны ддәылҵны дахьнеиша даннеи урҭ дрыхьымʒгуп. Лҭаацәа ачара рҿаладырхәʒом. «Абас иҟалароуп, абас иҟашәҵароуп» ҳәа рыбзгьы алартцаʒом.

Ас ианыҟалалак аханатә аиҿыхарақәагьы рыбжьалаʒом? Уи амшала ачара ахьʒгьы ахьымʒгьы амаҳә иҭаацәа ирыдуп, аҭыҧха лҭаацәа уаҟа ус рымаʒам.

Агәыргьара аицеиѽшарагьы ҳара ҳҿы даҿакала иҟоуп. Уи ҳара инеиҵыхны иазгәаҳҭоит. Ачара аамышьҭахь ҧытрак аамҭа анцалак, аҭыҧха лҭаацәа рымаҳә ааҧхьара ирҭоит. Иахәҵоу ѽызак даашьҭыхны амаҳә иабхәараахь днаргоит, уи аамышьҭахьгьы аҭаца ҧҳәыс ҟәышк, насгьы ҭыҧҳак, мамзаргьы ланхәыҧҳак длыцны лаб иѽныҟа дауеит. Аҧҳәыс адырѽаҿены дхынҳәуеит, аха анхәыҧҳаи аҭацеи мчыбжьык, жәамш раҟара иаанхоит. Арҭ ацара-аарақәа рҿы ашьтәақәа ршьуеит. Аишәақәа дырхиоит, ирфоит, иржәуеит, рызхара иеицәажәоит. Аха излаббо ала макьана анацәа, абацәа рыʒбахә ҳамҳәаʒац, раҧхьа аҿар роуп аиҭанеиааира ахы азыркуа. Нас ауп аиҳабацәа анеибабо.

Аҭаца лыѽныҟа даныхынҳәы ашьҭахь лаб иѽызцәа аашьҭыхны ихлацәа дырҭаауеит. Уи ауха ачара изыруеит, уи ашьҭахьгьы амаҳә иаб иѽызцәа иманы иҭаца лҭаацәа рахь сасра днеиуеит, арҭ аиҧыларақәа ауа-аҭынха, агәылацәа рҿаладырхәуеит. Ачареиҧш имѽаҧыргоит. Иааркьаҿены иуҳәозар, аҭыҧха лҭаацәа ачарахь имнеиуазаргьы рҭыҧха

лгәырҕареи иаҧылҭаз аҭаацәареи наунагӡа ишалахәу шьаҷа-шьаҷала иддырбоит. Ҳара арҭқәа рзы ҳаццакӡом.

Уажәы абарҭқәа, бара бзы иуадаԝушәа иҟазаргьы, ҳара ҳҷы иузымпҳсахуа ҧҟарақәоуп. Абас ҳаҟоуп азыҳәан Аҧсуаа ҳҷы аилыҭра мариала иуҧылаӡом. Амаҳә иҭаацәеи, аҭаца лҭаацәеи аимак рыбжьалаӡом.

Иасымша ҳаҭырқәҵарала иеибабоит, иеиҭанеиааиуеит. Аиеи, џьым, абасоуп ишыҟоу!» Иҳәан иажәа аахиркәшеит Фуаҭ Беи.

«Сара схы еилагеит Фуаҭ Беи, ари ауаԝы дыхнарҵәоит, арҭ аиҭанеиааирақәа ахарџь ду рымоушәа сзааит» лҳәеит Муаззез Ҳаным, аха Фуаҭ Беи иихәаша иман.

«Аиеи, сыҧҳа ҧшӡа, уи ауадаԝра ацуп, аха ари ауадаԝ аҭаацәарақәа мацара рҟәаҟәа иқәҳаӡом. Ақытауаа, ауа-аҭынха, зегьы иеицаҵагылоит. Ҳара ҳҷы асас аҭаацәа мацара дыртәӡам. Ақыҭа зегьы дрысасуп. Ҳара иҳамоу зегьы еицеиԝаҳшоит азы уадаԝра ҳәа акгьы ҳақәшәаӡом»

* * *

Фуаҭ Беи ишиҳәаз еиҧш, ахәаша аҷены Неџьдеҵраа рашҵаҷы иаарццакны иргылаз амҳара ашҟа Мелеқьҧер днарган аҭацамҳара иналагеит, аҷар шаанӡа итәаны алаф еибырҳәон, ишәаҳәон, икәашон. Муаззезгьы Ҳаиаҭнургьы раамҵа дараӡа иргәаҧханы ирхыргон. Ҳаиаҭнур Мелеқьҧер

дышлыцыз длыцын, аамҭацкгьы длыцрыҵуамызт, уахынлатцәҟьагьы лара лҧеы дынхон. Семиҳ Беи иҟоу збап ҳәа дахьнеизгьы Ҳаиаҭнур «ара иааиз зегьы аҭаца дырбоит, ууаи, уаргьы дубап» ҳәа амҳарахьы дналгеит.

Мелеқьҧер лҭаца маҭәа анылшәылҵа реиҳагьы дыҧшҙахахьан. Семиҳ Беи аҧсшәа лаҳәаны длацәажәарц иҭаххазаргьы Мелеқьҧер аҭак ҟалымҵеит.

Илыдицаларц иҭаххазаргьы, аҭацаѡыза даарыбжьалан: «Ус ҟалома, Семиҳ Беи, уара уеиҳабуп. Ҳқьабз еилалгар азин лымаҙам. Шәара иахьшәаҳауа дызцәажәаҙом» ҳәа иаахлыркәшеит.

Семиҳ Беи ианамуы адәахьы дындәылҵит, Ҳаиатнур лакәзар, ацәажәара дшаҧыц даҧын. «Саб, иудыруама иаха сашьеиҳабык алаф сеиҳәеит, бсыцца быстәаҧхоит ҳәа сеиҳәеит. Сышҧаҧхашьеи субандаз! Иҟастцара, исҳәара сзымдыруа саанхеит, аха нас сахьшьа еиҳабацәа ари шыхәмарроу сарҳәеит, нас ҷкәнак сизырҳәеит. Шаанҙагьы убри азы ишәаҳәеит, икәашеит. Саб, сара арҭ аҷкәынцәа, аҭыҧҳацәа дараҙа бзиа избоит, ишҧабзиоу арҭ зегьы...» ҳәа лгәырґьара аалырҧшуан.

Абарҭқәа зегьы амҿыша аҿынҙа иаҧын, агәыла қыҭақәа рҟынтә иасыуаха ауаа аҭацамҳарахьы иаауан, иаанхоз, ақыҭауаа рыѡнқәа рахь сасра инаргон. Ақыҭа зегьы аҭацамҳарагьы ачарагьы иалахәын.

Амҽыша ашьыжь ашьтәақәа ршьит, абысҭақәа рура иалагеит, акәац ақәабқәа рҽы ижәны атәангьы аҭхны ауаа иддыржәуан.

Нас аиҳабацәа хазы, аҽар хазы инатәан акрырфеит. Аамышьҭахь ақәҧаҩцәа ашҭа илықәлан рѣазара аадырҧшит. Аиқәҧарақәа ишалгаз еиҧш ҽыуаҩык ашҭа даақәлеит, инапаҽы уасцәак икын. Иҳараку ҭыҧк ахь дыҩхаланы иикыз ауасцәа аҽыуаа иеилагылаз инарылаижьит. Уи акәхеит, аҽқәа ирықәтәаз арҧарцәа абни ауасцәа рнапаҽы иааргарц аиҽыхара иналагеит. Зегьы ҽыбҭаѣазацәан, иаарылшо зегьы ѣарҭон, ара хықәкыс иѣаз ауасцәа нарылҧааны ашҭа егьи аган аҽы игылаз аҭаацәа реиҳабы иѣынӡа анагара акәын. Араѣагьы Неӵьдеҭ ианша дгыланы ауасцәа дазыҧшын. Аҭыхәтәан арҧыск ари илиршеит, Неӵьдеҭ ианшьагьы уи аҳамҭа изыѣаиҭеит. Аҧсуаа ари ахәмарра «аӵьмацәа» ҳәа иашьҭазаап.

Ашьҭахь акәашарақәа ирылагеит, раҧхьа аҭәқәа ааганы ианышьҭарҭа аамышьҭахь, аҭацаҩыза аҭәы иахагылаз зегьы лабак-лабак аадлыркын, амарзакангьы арҳәара даналага, аҭәи алабеи иасны ахапагьы ацҳәо аҷкәыни аҭыҧҳаи рыркәашара иналагеит. Ари ахәмарра убас иҧшӡан, убас иеиҽкаан, еиҭаҳәашьа амамызт. Ҩыӵьа икәашаны ианалгалаак ахәмарра мҩаҧызгоз даҽаӡәы ааҧхьара ииҭон, зшьапы ихгылаз аҭыҧҳацәа руаӡәгьы акәашаҩы днаициҭон. Еилагарак ыѣамкәа, аӡәгьы даламҧало, даҧырхагамхо

хәлаанҙа акәашара иаҿын. Ианыхәла аҭаца амҳара даадәылырган ѡыцьа аҳәса дрыбжьаргыланы «радеда» ҳәо аѡнду аҧхьа днаргеит. Араҟа инлыкәныҳәаны, ҧҳәыс быргк лнапы днанырҵан аѡныҟа дыѡнарҵеит.

Абас ала ачара хыркәшан...

* * *

Семиҳ Беи ақыҵахь дааижьҵеи ѡымз иреиҳахахьан. Сҵампыл данықаз аҧсҭазаара игәы ахшәаны дықан, аха уажәы, иҧҳәыс дылнааланы, игәы бзиа, ихы бзиа, ажәытә аасҭагьы деиҷьны дҟалахьан. Муаззез лаамҵагьы аҵыхәахь инеиуан. Лара Ҳаиаҵнур лышколгьы хара имгакәа иалагараны иҟан. Иагьа ирҵахымзаргьы Сҵампылтәи рыҧсҭазаарахь ихынҳәыр акәын.

Агәалаҟазаара имамкәа, аҧсҭазаара игәы ахымкәа дахьааз ари ақыҵаҿы зегьрыла иҿырҿыцны, иҿыхәышәтәны аҷьараҳәа дҟалахьан, ауара, аҭынхара, аҵаацәара, ауаѡра закәыҵәҟьаз арҵ ауаа рыѡныҵҟа даҿазнык иеиликаахьан. Уажәы реиҳа дыҷәҷәаны ихы иҧхьаҙон, Сҵампылтәи иѡызцәеи иқәлацәеи, аус зциуагьы гәхьааганы дықан. Даагъышәырччан «Сыцкәын, Семиҳ, абри ақыҵеи абарҵ ауааи уара аҧсҭазаарахь удырхынҳәит, аҧсҭазаара ушацәымгәаашагьы абраҟа иудырҵеит» ҳәа ааиҿыҵҟьеит.

Зыматәакәа зыҧсахуаз Муаззез «Иҟои, крыуҳәама Семиҳ?» анылҳәа, дзызхәыцуаз аҳбахә мҳәаҳакәа: «Аиеи Муаззез ҳаргьы ушьҭа ҳаԥныҟа ҳхынҳәыр бзиоуп ҳәа сазхәыцуеит. Баргьы баамҭа нҵәоит, мышқәакгьы Сҭампыл иеицаҳхаҳгар ауми?» аҭак ааҟаиҵеит.

«Уара ишуҭаху иҟаҳҵап, Семиҳ...»

* * *

Ахәылбыҷеха аишәа иахьахатәаз ирҳбаз анцәырига Фуаҭ Беи «Иҟашәымҵан абаапҳсы Семиҳ Беи... Зынҳа шәыццакит, иҵегьы шәынхап ҳәа сгәыҕуан...» ҳәа аҷаҵа инапаҷы ишикыз кырҳа дыҧшын, аамышьҭахь иҷаҵагьы иҷы илҭеиҵан илаҧш кыдхало ашьшьыхәа иналбааидеит. Игәы ишалсыз убаратәы иҟан. Ихала дцәажәошәа ибжьы ныҵакны, «Ее... Уиашоуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Уԥнра, уусура, уԥызцәа зегьы гәхьааугеит. Аха ҳаргьы ҳшәышьцылеит, бзиаҳа шәаҳбеит. Ҳҭаацәа шәалоушәа ҳгәы шәҭаҳҵеит... аха иҟаҳҵари, ари зегь дарароуп иҟалагәышьон... Ашәахьа аҷены Ҳаро изаҳацҳап, ахаша аҷены амԥа шәықәлап...»

Иааҭынчрахеит, уи нахыс аҳәгьы ацәажәара изымгәаҕьит.

* * *

Аҵыхәтәантәи ѡымш, аҽееиқәыршәареи ақыҭауаа абзиаразы ҳәа раҳәареи рыла инаѡсит. Муаззез Ҳаным ашьыжь инаркны хәлаанӡа абзиараз ҳәа раҳәаразы ақыҭауаа дырҵаауан. Аѡаша аҽены Семиҳ Беигьы длыцны Мелеқьҧер лахь имѡахыҵит. Ҳаиаҭнур усгьы уа дыҟан, лани лаби анылба дгәырҕьаҵәа дырҧылеит. «Сара иацы ажә схьеит, Ҭензиле нанду ажә слырхьеит, ихашәымҵаӡо? Анцәаиныс ишысхьаз...» ҳәа аҧырҧылыкь еиҧш дрывагьежьуан.

Аҵыхәтәантәи ауха Фуаҭ Беи шьтәак шьны ақыҭауаагьы еизганы ачара ду рзиуит. Асасцәа анеимлыс Семиҳ Беи акаҳуажәрахь днаиҧхьеит. Ҭхыбжьон абалкон иѡықәтәаны зынӡа имцәажәаӡакәа ркаҳуақәа ыжәны рҭаҭынқәа ирыхеит... Нас Фуаҭ Беи ацәажәара дналагеит. «Анцәа иҳәозар, уаҵәы амѡа шәықәлоит. Сара аиҧырҵракәа бзиа избаӡом. Ҳаиҧырҵуеит ххәаргьы ииашаӡам, избанзар есымша ҳгәы шәҭазаауеит, ууаѡреи уѡызареи абраҟа иҳазныжьны ушцо здыруеит, уи азы абзиараз ҳәа уасҳәаӡом.

Иҧсыҧ ааивиган, ашьшьыҳәа иџьыба дыѡҭаланы аҭаҭын зладыркуаз ашьанҵеи, иацыз аихеи зҭаз акадифа иалхыз аҭра аатыганы Семиҳ Беи иахь инаироуит.

«Иҟалозар абри удкыл. Салаугәалашәаларц акәӡам изусҵо, уи адагьы ҳшугәалашәо здыруеит. Амала даҽазнык уанаауа аҭаҭын аркышьа ҵаны уаап ҳәа суқәгәыҕуеит, уи азын ауп изусҵо».

Семиҳ Беи ихәда акы ааины иԥкылахеит, дышҭәуара дыќан. Фуаҭ Беи ииҭаз аҭра, акгьы мҳәаҙакәа ҧыҭрак днахәаҧшны, иҧшьоу акы еиҧш ишьаны иҵьыба инҭеиҵеит. Иихәарц ииҭахыз даараҙа ирацәан, ицәаныррақәа иԥнытҵќа аҧшатлакә еиҧш иҭасуан, аха акгьы изымҳәеит, измырҽеит, илмшеит, ихы иҭаз ажәақәа аҵарақәа реиҧш иԥытҵҧраан ицеит, акы заҵәык

«Иҭабуп Фуаҭ Беи» аќара иҽытҵќьеит дыҧхашьа-ҧхаҵо...

Кырҙа ҽымҭ итәан. Нас еиҭа Фуаҭ Беи даацәажәеит. «Ашьыжь заа ҳгылоит, ҳашьҭалап уҭахызар» иԥагылеит, лыҧхала иааихәаҧшны иаагәыдибакылеит. «Ҳазшаз ушьҭабжь ирҧшҙааит, Фуаҭ Беи».

«Уаргьы, сԥыза гәакьа, уаргьы...»

* * *

Адырԥаҽены ақыҭауаа зегьы еизаны инаскьаргеит. Ҳаро ифаитон иақәтәаны ақыҭа иалҵны ианцоз Семиҳ Беи ицәыхарахоз ақыҭа аганахь дыҧшуан. Уаќа ихигаз аамҭа бзиақәа ргәалашәареи ақыҭауааи иареи ирыбжьалаз абзиабареи ирхылҵуаз ацәаныррақәеи еиҵашуа иҩран иԥнытҵќа...

* * *

Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными Фуаҭ Беи иқыҭаҷы рыҟазаара аахыс ѡажәа шықәса ҭцхьан. Абри аамҭа аѡнытцҟа иагьараан ирҭаххазаргьы зныкгьы уахь изымцацызт, аха аимадара рыман, Назлыиар Ҳаным лыбзоурала асалам шәҟәқәеи аҳамҭақәеи рыбжьысуан.

Амала Назлыиаргьы дыҧсижьҭеи аа-шықәса ҭцхьан. Уи лыҧсра аамышьҭахь аныҳәамшқәа рзы ирыбжьысуаз адныҳәалара шәҟәқәа рыда уаҳа иеимаздоз акгьы аанымхаҙацызт. Зны-зынлагьы Измиҭ анхара иалагаз Џьаабир Сҭампыл данааилак ажәабжьқәа рзааигон ауп. Уаҳа акгьы...

Ус ишааиуаз... хымз раҟара ҭуеит Фуаҭ Беи даачмазаѡхан Џьаабири Џьенгизи дырхәышәтәырц азы Сҭампылҟа дрыманы ианаа Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными рыѡныҟа днаганы ѡымз раҟара дырхәышәтәуан, аха Фуаҭ беи ичымазара ғәғәан хәшәтәышьагьы амаҙамызт. Џьаабири Џьенгизи иагьа рҳәаазаргьы, Фуаҭ Беи иқыҭахь дхынҳәны илахьынҵа уаҟа дазыҧшырц иҙбеит. Уаҳа иҟарҵаша акгьы ыҟамзар аҧсра иѡнаҭаҷы дазыҧшыр акәын...

Фуаҭ Беи иқыҭахь данынаскьарга ѡажәа шықәса раамышьҭахь даҽазнык амца зыцралаз реиѡызара, шьҭа анҵәамҭахь анеира иаҷызар ҳәа дшәон Семиҳ Беи. «Ауаѡы иҧсы анҭоу, аамҭа имоушәа игәы иабоит, аҧсра дагьазхәыцҙом. Абар сѡыза гәакьа Фуаҭ Беи, сыҧсҭазаара

ахырхарҭа зыҧсахыз сыуа бзиахә, иҧсҭазаара ахыркәшарахь днеит» ҳәа дгәырҩо, дгәаҭеиуа дхәыцуан.

Иҟалалакгьы ақыҭахь, Фуаҭ Беи иахь дцар акәын, иахьанӡа баша ицаз аамҭа дазхьаауан, уажәгьы аамҭа имоу ихы иаирхәаразы илшо ҟаиҭар акәын. Ииашоуп, шьҭа иаргьы крихыҵуан, ус амҩа хара дзықәломызт, уи амшала дыҩнраханы Америка анхара иалагаз рыҧҳа Ҳаиаҭнур лахьгьы дызцаӡомызт. Аха ақыҭахь дцар акәын... Ииӡбаз Муаззез ианлеиҳәа уигьы гәык ала дидгылт.

«Ҳцароуп Семиҳ... мышқәак роуп изынхаз, иаразнак ҳцап. Ақыҭаҿы сара схылаҧшрагьы иҭахуп, уаҳа иамургьы араҟа изцәырҧысыз ихьаақәа ашьшьыҳәа реиқәыртәаразы исылшо ҟасҵап. Ари аҩыза ауаҩы, абас ҳанигу ихала дынҳажьыр ҳиашахаӡом...» ҳәа дназхәыцын иаразнак амҩа ақәлара лҭаххеит.

Иаарласны рҿааидкыланы адырҩаҿны амҩа инықәлеит.

* * *

Ақыҭаҿы ианнеи аҩны ауаа рыла ишҭәыз рбеит. Даара ҳаҭыр зқәыз абырг дычмазаҩуп ҳәа заҳаз зегьы хәыҷла-дула дырбарц ааира иаҿын.

«Ауаа зегьы иааигәара инаҳашьҭӡом, илшарақәа маҷхеит. Ихьаақәа ирыцлеит, уахынла зынӡа дзыцәаӡом.

Амҩагьы иҧырхагахазар ҳәа схәыцуеит, избанзар Сҭампыл данықаз реиҳа деиҕьын. Арахь дааҳгеижьҭеи иҭагылазаашьа баапҵсхеит» ҳәа дашшуан Џьемиле Ҳаным. Муаззез Џьемиле лҟәаҟәа аашьшьны длырҭынчыр лҭаххеит.

«Хьаас иҟабымҵан, шьҭа сара ара сыҟоуп, ҧсыхәак азысыӡбоит...»

Нас еиманы Фуаҭ Беи ишҟа иҩхалеит. Ииашаҵәҟьаны, Фуаҭ Беи иблақәа изхымтуа аҟара дымчыданы аиарҭа дылан.

«Фуаҭ Беи иаҳзаақәаз убома?», Џьемиле агәырҕьаҽеҳәаша анилҭа, иблақәа аарлаҳәа иаартны иибаз Семиҳ Беии Муаззез Ҳаными рахь даапъышәырччеит ауп, уаҳа илымшеит. Муаззез игәаҭараз аҽазыҟаҵара даналага Џьемиле Ҳаными Семиҳ Беии ашьшьыҳәа ауада индәылҵит.

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа
Ҷәыббра 28, 1962 ш.

Иахьа Фуаҭ Беи реиҳа иҧсы ҭалазшәа дысзааит, Муаззез иҟалҵаз агәырқәа ихьаақәа анеиқәдыртәа, изхара дыцәаны иҧсы ахьишьаз кырʒа ихәазар акәхарын. Ауада санышѡнашыла, аҭуан ахь икыдыз иблақәа ҭыҧхааʒа сара сахь иааирҳәит. Даараʒа иахьигхаз иблақәа еиҳа идухазшәа исзааиуан, иацы иблақәа аартра шилымшозгьы, уажәы рыҧсы ҭаланы иҭыҷҷаауа исыхәаҧшуан. Дычча-ччо даасыхәаҧшын, инапқәа ицырхырааны дѡагыларц иҭаххазаргьы, ианамуы еиҭах ихы ахҿеы иныкәижьит.

«Саҭоумҵан Семиҳ Беи, сызгылом. Бзиала шәаабеит. Шаҟа ибзианы иҟашәҵеи шәахьааиз, сышҧашәыргәыргьеи, иацы шәанааигьы сзымгылеит, даараʒа схәарҭамызт, гәыбԍан сумҭан абаапҧсы».

Хьаак аасыԍралеит, абри аҟара дшычмазаѡ ҭахсаны дшыҟоугьы, аҧсра ахыҷә дшыҷәгылоугьы, иаҧсуареи иуаѡреи дрызхьаауан. Игәы бзиоушәа исас диҧылар, дихаҵгылар иҭахын. Арахь иахьилымшоз игәы инархьуан.

«Мамоу Фуаҭ Беи, учымазара ҭәҭәоуп, мамзар ас ушышьҭамло сзымдыруа сыҟоума» ҳәа иасҳәар, игәы каҳар ҳәа сшәан «Уаашьауа уалагеит Фуаҭ Беи, ианамуы ууаи суцхраап, аиарҭа унылатәа, маҷк ҳнеицәажәап, ҳаицәажәарақәа гәхьаазгеит» ҳәа санихлаф, игәы иахәазар

акәхап. «Иҟаларыма?! Нас, ууаи ҳаҽепъаҳшәап, исылшогьы ҳбап» иҳәан, ашә дылагыланы игәы изхьаауа иаб ихәагъшуаз Џьенгьизгьы днаҳацхраан иганқәа ахчқәа нытцаргыланы аиарҧа днылаҳартәеит.

Абри аҟара аџьабаатцаҟьа имчқәа зегьы аганы, иҧсыҧ изеивымго дҟанатцахьан. Уи иҧсыҧ аизгара данаҷыз аамҭазы саргьы ҟәардәк ааганы иҷагъхьа снатәаны снапқәа ишьамхы иныкәстцеит.

«Абас реиҳа имеиґьхазеи, ибзиахеит ус ауми?» Ихыиҷы аалашеит.

«Ибзиахеит... Саргьы сыбзиоуп абыржәы»,

Нас аҧенџьыр аҟынтә адәахьы дыҧшуа далагеит, минуҭқәак абас дыҟан, ишьамхы иқәыз снапқәа аарыґәґәаны «ишҧабзиахеи, ишҧабзиахеи, кыр аамҭа аахыс адәы гәхьаазгахьан, уаҳа избап ҳәагьы сыҟазамызт, Анцәа иџьшьоуп...»

Иҧсы ҭаланы, игәалаҟазаара еиґьханы дыҟан.

«Шьыжьхьа ҟауцахьоума?» ҳәа дсазцааит. Ишыҟасцаз аниасҳәа «Ибзиоуп, ус анакәха, абас ҟаҳцап, анаҟа сҭаҭын ыҟоуп, уажәы егьырҭ ируам, «иуҧырхагахоит» ҳәа иҽықәгылоит, аха уара ироуҳәар мап рызкрым, сара ушьҭарнахыс испъырхагахаша ҳәа кыр нхама? Каҳуак ҳзыҟарцааит, аҭаҭынгьы надкыланы, ажәытә ишыҟаҳцалоз

еиԥш, аамҭа ҳгап, амала аҭаҭын ашьанҵала иаҳзаркуам, уи сылшом».

Иихәаз гәыкала исыдыскылт. Акаҳуақәа ҳзыҟарҵарц Џьенгьиз иаиасҳәа ашьҭахь, санаауаз иаазгаз ѡажәа шықәса рапҳьа иҳамҭаны исиҭаз ашьанҵеи иацыз аихеи, атра иааҭыганы «иубома» сҳәошәа иѡышьҭыхны иаасыршәшәеит.

«Ашьанҵа ала ишԥаҟамло? Арҭ закәызеи? Нас иудыруама? Уара уаҟара акәымзаргьы, саргьы аркышьа здыруеит шьҭа, амала аиаша уасҳәап истҵаанӡа сарма напы анацәа кырӡа икыдысҟьеит, иара ахәшәгьы сыкәша-мыкәша иахьыҟамыз азы ауаа рҟынтә исыԥшаауан. Уажәы еиҭа инеиқәаҳҵап» ҳәа иасҳәеит.

Иблақәа ҭыччаауа даақалеит, дгәырғьаҵәа дыҟан.

«Уи иусҭаз аахыс шаҟа шықәса ҵхьеи, уажәраанӡа иухьчама? Сгәы иахәоит ҳәа иԥхьаӡангьы уаҵаланы арахьгьы иааугама? Ари ҳаҭырқәҵароуп, ѡызароуп, иҭабуп даараӡа».

Ас иҵегьы дцәажәараны дыҟан, аха Џьемиле Ҳаным акаҳуақәа лыманы данааи ацәажәара днаҟәыҵит...

«Ооо! Фуаҭ Беи! Семиҳ Беи дануба ибзиаӡаны уԥсы ҭалеит, ҳара ҳакәызма нас згәаҕ умаз?» ҳәа днаихлафит, уигьы Фуаҭ Беи ажәытә еиԥш иԥсы ҭаланы дахьылбаз дгәырғьаҵәа дыҟан...

«Шəара аҭаҭыни акаҳуеи сыдыжəгалама? Шəцошəаауа ахəшəқəа... Уаҳа акгьы ыҟаҙами? Сара сыхəшə Семиҳ Беи идыруеит...» иҳəеит Фуаҭ Беи.

Лыҧшəма дычмазаѡхеижьҭеи кырҙа шылхыҵуазгьы, лыбҕа ырхəаны дшыҟоугьы, игмыжькəа дивагьежьуа имаҵ луан. Уажəы лѡыза хəыҷҙак данеиҕьха, ларгьы лкалҭқəа ршəшəо ҭыҧҳаҵас дышьқыьруа аѡны дыѡнан...

Сара иеиласҳəаз аҭаҭынқəа наҳаркит. Анцəа дсыцхраан ашьанҵагьы сықəҽиеит, иаарласны иеибасыркит. Фуаҭ Беигьы ишигəаҧхаз иблақəа ирнызбаалон, ҳҭаҭынқəа шаҳаркыз еиҧш, ҳѡыцьагьы иеибаҳҳəазшəа иаашьҭаҳхын «Еех! Ицəгьамкəа иҟалеит» ҳҳəеит, еибымҳəаҙакəа иахьеицыҟаҳҵазгьы ҳгəы иаахəаны ҳааицҧышəырччеит.

Ашə дылагыланы иҳахəаҧшуаз Џьенгьиз акгьы ахьизеилымкааз амшала ҳцьашьаны дҳахəаҧушан.

«Аригьы ҳара ҳамаҙа ауп, уара иагьа уиҧазаргьы иузымдыруа, уаби сареи ҳабжьара иҟоу иҧшьоу амаҙа ауп. Аѡыза бзиақəа абас харантəи иҧшуа ирзеилымкаауа, зны-зынлагьы иагьызхыччауа амаҙа хəыҷқəа рыбжьоуп» сҳəеит салаҧагьаны.

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа Жьҭаарамза 3,
1962 ш.

Хәымш раахыс Фуаҭ Беи ила цқьа ҳзеибамбеит. Ицоиаауа ахьырацәаз азы даагъсон, дкарахон. Муаззез Ҳаным зны-зынла ауаа иааигәара иналмышьҭкәа игъсы илыршьон, аха уигьы иабанҙа ихәарыз? Саргьы лассылассы ашә снылагыланы аҧсшәа ааиасҳәалон. Иахьа ашьыжь Џьемиле Ҳаным дааины «Фуаҭ Беи абалконахь дшәызнагозар дуацәажәаргьы иҭахызаап» анылҳәа даараҙа сеигәыргьеит.

Маҷк аҟара иаҳцәыуадаҳхазаргьы, Џьаабири Џьенгьизи рыла абалкон ахь дхагаланы ахчқәа наикәыршаны днаҳартәеит.

«Ухы шҧаубо?» ҳәа саниазҵаа «Ахьаақәа ансымам даараҙа сыбзиоуп. Анцәа диныҳәааит Муаззез сыҧха, уи дааижьҭеи исыбаргузеи? дсыхҙыҙаауеит, хьаак смоурц дсывагьежьуеит» иҳәан, ҧыҵк аҟара ҷымҵкәа ақыҵа дналагъшит... Нас зынҙа дмыццакҙакәа, ажәытә абалкон аҷы ҳаидтәаланы ҳанеицәажәоз ахаан еиҧш, дцәажәо дналагеит.

«Семиҳ Беи, уажәы иузеиҭасҳәо баша жәабжьуп. Иҟалахьоума иҟалар ҟалома, исыздыруам. Ус баша жәабжьуп. Уажәы ууардын аџьықәреи, ачарыц, уҳәа зҵоу аатцәақәа рыла

ирҭәны, иҭины аҩны иагу-иабзоу ааухәарц азы ақалақь ахь амҩа уанықәлалак, ақыҭа уаналҭша ула ушьҭаланы ишаауа аагәоуҭоит. Анс-арс, егьа уҳәар, иагьа ҟауҵаргьы аҩныҟа ихынҳәуам.

Ианамулак «нас иааиааит ақалақьгьы набап, нас ҳаицыхынҳәып» ҳәа унаҟәыҵуеит.

Ақалақь аҿы уааины Қәыча идәқьан ахьыҟоу амҩа ду ахь уаныбжьалалак наҟ ааҟ акәаҵҭирҭақәа гылоуп, адәқьанқәа рапҳьа икнаҳау акәацқәа збаз ала, иҟанаҵо азымдыруа, аҿаҙы аауа уаргьы уахашҭны, ихара-хапҳуша амҩа инанылоит. Нас, амҩахь идыршәыз абаҩ егьырҭ алақәеи иареи иааимаркуеит, знык уи агьама анаклак уаҳа уа изапҳырҵҙом. «Иҵегьгьы ианбаарышьҭуеи» ҳәа апҳшра иналагоит...

Рапҳьатәи амшқәа ақыҭа иааҙаз ала, абаҩқәа реиҳарак егьырҭ ирыцәнагоит, аха аамҭала амчқәа кәадахо, реиҳа имаԥны абаҩ аго ианалагалаак, ила ччиахоит! Иаҭаххаргьы ақыҭахь изыгьежьҙом...

Иааиуа амчыбжь ақалақь ахь уанцалак иаанкыланы, ашаха лахаҵаны ақыҭахь иааугоит, аха изаанымгылакәа адырҩаҷены еиҭа ибналаны иахьааз ицоит... абаҩ иамҵарыжьуа иазыпҳшуеит... аамҭа цацыпҳьаҙа агәбылрагьы ацәыҙуеит. Ақалақь аҿы уанабалак аҵыхәа рышәшәо иувагьежьуа иугәыдпҳалоит, уаргьы ахы ааушьышьуеит, акраҿоуҵоит, аха иуцны ақыҭахь ихынҳәраны иҟаҙам.

Мышкызны ашҳам злоу кәацк аҭаны иршьаанӡа ақалақь иалазаауеит…

Аха ақыҭаҷы акәац хшьны иахьыртиуа аҭыԥқәа ыҟамзаргьы, аԥшәмацәа ирцәынхаз афатәқәа абысҭа иналакәаҳаны краҷарымҵо, изхәаԥшны изҷыԥсаауаз акәац ыҟамзаргьы зегьдарароуп азхара ҟамло…

Иԥьоушьаша, ақалақь аҷы акәац ахьыртиуа амҩаду аҷы абаҩ иазыԥшны иеилагылоу алақәа рыззегьы ақыҭа аҟынтә ииаз роуп. Ақалақь лақәагьы зны-зынла ианақәшәалак баҩык аашьҭыхны рыҩныҟа иҩны ицоит. Урҭ ақыҭантәи ииаз алақәа реиԥш ирыцхраҳәха рыблақәа ҭраа иԥшӡом. Избанзар акәац дара ишыртәымхо ҧсабарала ирдыруеит шьҭа…»

Кырӡа даақҧсахьан азы дааҭгылеит… испҧыԥ еивиго иԥсы ааишьан еиҭа ацәажәара дналагеит.

«Сажәа ҳара ҳтәқәа ирызкӡам, аха аҵыхәтәантәи аамҭа ақалақьқәа рахь иеихаз ҳҷари, рани раби ҧыҭҩыкгьы налакны, зегьы ахьнеиз ҳхы зланыҟәаҳгаша ак ҳзыԥшаандаз, абраҟа ҳзынхандаз ҳәа игәаҟуа ақалақь иалоуп, аха рқыҭақәа рахь изыхынҳәуам»

Даақәыԥсычҳаит, ҭәҭәала дхьаауан, арахь дахьааԥсаз азы иԥсыԥ лассы-лассы еивигон, ас данықала «иуҭахызар нас иацаҳҵап ҳцәажәара, уааԥсеит» сҳәарц инақәскызаргьы исзымгәаҧит. Убас иҵахны иеиҭеиҳәон, сиԥырхагамхарц сыӡбеит.

«...Ақалақь аҽы ииз алақәа уатәи аҧсҭазаара иалиааит азы аҧсҭазаашьа рҽеақәдыршәоит. Ақыҭантәи инеиз ала, ақалақь ҧсҭазаара аҧҟарақәа еилнакаанҙа иналаҙ ицагәышьоит. Ҳара ҳқыҭауаагьы убас ауп. Ақалақь аҽы ианнеилак аҙы иалҵыз аҧсыҙ иаԥызахоит. Ус рымам, ҳәыс рымам, амԥа иқәызҵо ҳәа аҙәгьы дрымам, баша рызхара ҟаларц азы ахандеироуп изҽу. Чарак, ныҳәак иақәыршәаны ақыҭахь ианаауагьы, уаллашьалла акәзаргьы, ибзианы рҽеилаҳәаны машьынак аанкыланы иҧагьаха иаакылсуеит. «Ижәбома ақалақь ахь сцан суаԥхеит» рҳәошәа... Абасала ақыҭауаагьы дырбыжкуеит, еиҵадыршьыцуеит, шьҭахьҟа ианыхынҳәлак аамышьҭахьгьы ақалақь ахь ахынҳәра иазгәышьуа ауаа ааныжьны...

Нас, ақалақь ҧсҭазаара ихнахыз ауаа, иахьнеиз ирыцәымҿиазаргьы, «Ижәбома акгьы измырҽеит» ҳәа рхырымҳәаарц иҧхашьаны шьҭахьҟьагьы изыхынҳәҙом. Иахьа иҟалап, уаҵәы иҟалап ҳәа ишгәыҕуа ақалақь илахәлабга ицоит.

Абас иҟоу ауаа даараҙа ирацәаԥхеит. Уажәы ҧыҵԥыкгьы, рыдгьылқәеи рыԥнқәеи атәымуаа идыраахәаны ақалақьқәа рахь ицо иалагеит. Арҵ ауаагьы ирку аҧара кыр иахәо ҷьушьома, инеины қьалак иныҵатәоит, ҷьара зауадк аҽы уск рзыҧшаар, мамзар дәқьан хәыҷык рзаартыр азамана... аха урҵгьы ҧеиҧш рымаҙам, акы заҵәык рхәыҷқәа аҵара ддырҵар, убри мацара рзынхоит.

Иугәалашәома сыздырам уаанʒа уаныҟаз иеибаҳҳәақәоз. Ҳаҧсҭазаашьа аҽаҧсахуеит, ҳнапаҽы иагьа ыҟазаргьы ҳҕарны ҳхы ҳаҧхьаʒоит, ҳхәыҷқәа абри рҧеиҧшуп сымҳәози. Сҩашьазаап, ҳхәыҷқәа рҟынʒагьы имнеикәа ҳаргьы ҳахнахьит уи. Укәша-мыкәша уахьынаҧшуа ҩажәа шықәса рыла шаҟа аҧсахрақәа ҟалаз гәоумҭаʒои? Ҳаро ифаитонҵәҟьа уҧылаʒом, иахьабалак аиха уардынқәа рыла иҭәит, ҽыла мышкала уахьцо урҭ рыла сааҭк ала унеиуеит азы аҽқәаҵәҟьа анырхит.

Уажәы афымцагьы ҳауит, ашьшьыҳәа агаз ала иаҳаркуаз ҳлампақәагьы уҧымло иналагоит. Германиа аусура ицаз ҳгәыла ҷкәын, иаб архьшәашәагак изааигазаап. Ааигәа «Фуаҭ Беи ахьшәашәа бзиа ибоит» рҳәан аҵаа сзаарҭиит. Иубома ақыҭаҽы зегь раасҭа ибеиаз ҳәа иҧхьаʒоу Фуаҭ Беи иҩнаҭаҽы архьшәашәага ыҟаʒам, аха урҭ ироуит, ари саҵашьыцны исҳәо ӌьумшьан. Аиҭакрақәа иҟалаз уеилсыркаарц ауп изузеиҭасҳәо. Уажәы уашьҭалар ашьанҵаҵәҟьа узыҧшааʒом, избанзар ажәытә ачарыц злеилырхуаз аҕәду иаҵан. Уажәы ачарыц атрактор ааины ихыхны, еилыхны, ачарыц хазы, аҭәа хазы инышьҭаҵаны ицоит.

Абарҭқәа зегьы аҧара рҭахуп, аха уи аҧара ззырҳәогьы ҳара иаҳкʒам. Ҳаҩны, ҳгәара, ҳанхара зегьы, ажәытә еиҧш ишыҟоугьы ҳахьгылаз ҳааҕархеит. Ажәытә иаҳфон, иаҳжәуан, асас дныҟәаҳгон ҳәа ҳбеианы ҳаҧхьаʒан, аха уажәы зегьы ҧаралоуп, амашьына аума, архьшәашәага аума.. Уи амшала

зегьы аҧара иашьҭоуп. Уаанӡа иуасымхәази, ақалақь аҽы абаѡ иашьҭоу ҳлақәа реиҧш, ауаагьы аҧара иашьҭоуп иазрыцҳаха... Ақыҭақәа рҽы ҳарҭ аҭаҳмадацәа мацара ҳаанхагәышьеит.

Уажәы узырччаша ак уасҳәоит. Ақалақь аҽы уажәы ҽыцк цәырыргеит, «донер қьебап» ҳәа, икәацлыхуп иара. Знык, саргьы агьама баны даараӡагьы исгәаҧхахьан, аха ҽаҵак акәац азы адунеи азна аҧара ансымырх, сыхәда иаакылахеит. Ааигәа убас сыҧсы иаҭаххеит, аха уазымҵаан, абзиара изыҟалааит Џьаабир, ақалақь ахь дцан исзааигеит. Иааигаанӡа ианыхьшәашәа агьама ҳәа акгьы аанымхаӡеит, аха иубама? Сани саби згьама рзымдыруаз фатәык сара аҧсхыхра санаҽыз аамҭазы сыҧсы инаҭаххеит. Уажәы саргьы сыҷкәынаны сыҟазар абарҭқәа зегьы ақалақь ахь исмыхози.

Ари аанкылашьа змам усуп, уажәы ақалақьқәа ракәым Германиаҟа ацарагьы иналагеит, уахьтәи аҭагылазаашьа реиҳа еиҧызар акәхап.

Уаанӡа ацәуардынҵәҟьа ныҟәзымгацыз аҽар, машьынак-машьынак илақәтәан, аббы рыхга амѡақәа ирнуп... Урҭ ирыхәаҧшуа ҧыҵѡыкгьы «абри аҟара сзаҧхьоз, аҵара зыстҵоз, саргьы Германиаҟа сцаны уск зур реиҳа исзеиҧымзи?» рҳәо иналагеит. Ааигәа ҳара ҳЏьенгьизгьы убас ансеиҳәа иааҷьасшьеит, Германиа аҽадеиҧш аусура аратәи арҵаѡра аасҵа иеиҧьишьоит. Избан? Аҧара арҳаразы!»

Аҵыхәтәантәи иажәақәа раамышьҭахь еиҭа дааҭгылан иҧсы ааишьахт. Нас, аарлаҳәа иҳаҳауаз бжьык ала ицәажәара инациҵеит.

«Арҭ сара иахьа уажәраанӡа сыԥныҵ!ка иеизганы исымаз сгәалақәа ракәын, аиҭаҳәаразы сеилызкааша аӡәы сизыҧшын. Уажәы уара иахьуцеиԥысшаз даараӡа сеигәырҕьеит. Иҭабуп уахьсзыӡырԥыз. Сара исҳәарц иста́хыз уара ишеилукааз агәра згоит. Уажәы аԥныҵ!ка снажәга, Анцәа иҳәар нас иҵегьы ҳаицәажәап».

Ршьапы ихгыланы ҳаҭырла изыӡырԥуаз Џьаабири Џьенгьизи рыцхыраарала ииарҭахь днаганы Џьемиле Ҳаным лнапы данаҳҵеит.

Саргьы суадахь снеины сымшынҵа аԥра сналагеит.

Уажәы сахьазхәыцуа, ари ауаԥы аҵыхәтәантәи имԥа данықәлоз аамҭазы иҭаацәа иреиҳәашақәагьы ыҟан, аха сара исеиҳәақәаз зынӡа даҽеакын, иқыҭа, иуажәлар, зқьы шықәсақәа рыла иеихаҳауа иахьанӡа иааргаз рлеишәа, рқьабз аҭагылазаашьа дазхьаауан. Урҭ рҧеиҧш игәы иҵхон, ажәакала игәы дҭаҵәуон. Имилаҭ абзиабара акәын абас дзырхьаауаз...

* * *

Семиҳ Беи имшынҵа Цәыббрамза 9,
1962 ш.

Фымш раахыс Фуаҭ Беи дхәарҭаҙамызт. Маззез Ҳаным рапъхьа днаргыланы зегьы еибарыѡуа иматҵ руан, рапъхьатәи хымш ибара иаауазгьы, иааигәара ҳнармышьҭҙеит. Уажәы зны-зынла инарышьҭқәо ҟалоит.

Ашьыжь абас сѡкыдгыланы, ашәхымс аҟынтә апъсшәа иасҳәап ҳәа инақәыскит, аха имуит. Имчқәа иагьа имаҷзаргьы, абалкон ахь дназгарц дсыҳәеит.

«Иуҭахызар иахьа упъсы шьа, ашьшьыҳәа аиҕьхара уаҽуп, мышқәак раамышьҭахь ҳаидтәалап» сҳәеит ишҟа схы нарханы.

«Мамоу Семиҳ Беи, иахьа исҭахуп, аамҭа кьаҽк акәзаргьы, исҭахуп, Цьаабиргьы Цьенгьизгьы урыпъхьа, шәыхѡык рыда аҙәгьы дыҟамзааит, шәара сшәацәажәарц сҭахуп» аниҳәа мап сзымкит.

Пытк аамҭа ҳцәагазаргьы ашьшьыҳәа абалкон аҽы днаҳган, саргьы ивараҽы снаидтәалеит. Кыр аамҭа ипъсы шьаны имчқәа анеизига, аарлаҳәа иткаауан ибжьы, ацәажәарагьы дналагеит.

«Џьенгьиз дырҵаҩыми Семиҳ Беи, уажәы ана-ара аҳәынҵқараа дахьдәықәырҵо дцоит, атәанчарахьы дцаанҙа абас иҟалоит, уи амшала шықәс дуҙҙак зныкҩынтә раҟара ақыҵахь даҳзаауеит. Уигьы мчыбжьык, жәамш. Сасра даазшәа... смоҵа, Џьенгьиз иҧа... сыҧсы даҩызоуп, сынтәа аа-шықәса дырҵагылоуп, аха иахьа уажәраанҙа шаҟа шәеибабеи уҳәар, иааицуҵар мызкы инаҙаҙом. «Сабду» ҳәа бзиа сбаны сгәыдикылоит, аха уамҧшын! Иснируеит, тәымуаҩык дҵиҵаауашәа изблак ала дышсыхәаҧшуа гәасҵоит. Иара саргьы убасҵәкьа сыҟазар ҟалоит. Ажәакала абдуи амоҵеи хаз-хазы адунеиқәа ҳартәуп! Уи даниз нахыс сихылаҧшуамызт, аиаша ныҟаиҵа ихы шьшьны, аиакәым аныҟаиҵа сзимылабжьаҙеит. Абдура сзымхеит, сара стәы ҳәа акгьы сзимырбеит. Арахь даацыҧхьаҙа ҿыцны ҳаибадыруашәа ҳаҿын. Дааины сангәыдикылауазҵәкьа иани иаби рыдҵа идызбалон.

Џьенгьизгьы усоуп, араҟа диит, аха ара датәҙамшәа ауп дшыҟоу... Уи дахьынхо, дызланхо дреиҧшхеит... арахь дхынҳәуеит ҳәагьы сыҟам. Ҳамҙырхаҿы игылоу шәышықәса иреиҳау абри аџьҵлеи, ҳаҩни, ҳбалкони, ҳқыҵа ҧшҙеи ҳауаажәлари иара изы ихароуп шьҵа. Мышкызны ихшара ирзеиҵеиҳәаша лакәк иаҩызоуп иара изы...».

Убасҟак дааҧсахьан, аарлаҳәа дцәажәон, азныказы ацәажәара даҟәысхып сҳәазарагьы, исзымгәаҕьит... дахьынҙацәажәо сизыҙырҩырц сыҙбеит.

«Ҳара, шәара Аллаҳ ззышәхәо, «Анцәа» мамзаргьы «Ҳазшаз» ҳәа ҳишьҭоуп. Анцәагьы дхаҳҵоит, аха иҵегьы ҳаҭыр зқәаҳҵақәо маҷымкәа иҳамоуп. Иаҳҳәап ҳабдуцәа «Ерцахә ашьха аҳаҭыр азы» ануҳәалак ршьапы иѡықәгылон. Убас, Аԥьҭла ҧшьоуп ҳәа иҧхьаʒоуп.

Аҧснытәи ҳқыҭа Ҟәланырхәа ҳәа иахьашьҭоу, аԥьҭла дуʒʒак гылан. Убри амҵан аиҳабацәа рҽаҧхьа амц зҳәаз ахлымʒаах дшақәшәоз саб рыцҳа иҟынтә кырынтә исаҳахьан.

Уи амшала ҳара Анцәа иакәымкәа аԥьҭла ҳамҵахырхәошәа ахьʒгьы ҳхырҵахьеит, аха ҳара аҧсылманреи егьырҷ адинқәеи раҧхьагьы Анцәа дхаҳҵон.

Абри аԥьҭла убома, Семиҳ Беи? Саб рыцҳа иҵынхаз ауп. Абраҟа ианықәнагала иара аниба авараҽы ҳаѡны иргылеит, уи аахыс ҳацәгьа, ҳабзиа зегьы иара амҵан имѡаҧысуеит. Ҳҵаацәареи ҳажәлари рлахьынҵа иалахәын. Уажәы ҳара ҳҵыхәтәа шааз еиҧш уигьы уаҳа изымцар ҳәа сшәоит. Сахьахәаҧшуа уара уаамышьҭахь саргьы дук сызцарым, зыбла аҧара ада уаҳа акгьы зымбо аʒә дааины сыҧҟаны сылкаижьаанʒа абарҵқәа сырхылаҧшлап, исыхьчап» ҳәа санаҳәошәа сгәы иабоит...»

Ацәажәара дааҟәыҵны ҳамҭакы аԥьҭла дахәаҧуша дгылан...

«Иаҳзуухьаз аѡызаразы иҵабуп ҳәа уасҳәоит, саамышьҭахь иаанхо иухәҭоу аҳаҭыр агрыжьыргьы

иаҭоумҵан… Улҧха рхызааит урҭ… Абзиараз сабацәа ирҭынхаз ҳ-аԥь-ҵла… Абзиараз!.».

Иблақәа рҟынтә цәыкәбарк алаҕырʒ нкаҭәеит, ихы иаҧхьаҟа иларҟәны дтәан ҧытраамҭак… «Ушҭа аѡнытҵҟа ҳаѡналап».

Ԥьаабири Ԥьенгьизи рыцхыраара ала даашьҭаҳҳын дҳарҧыруашәа ииарҭахь днаҳгеит.

Ихы аашьшьны сдәылҵып ҳәа сшыҟаз снапы кны иааирыххан, ҿааиҭит: «Уаргьы даараʒа усыраагьсеит иахьа, аха уцаны ушьҭалаанʒа уысзааигәаха иуасҳәашақәа ыҟоуп».

Слаҟәит, ибжьы аарлаҳәа исаҳауан.

«Ҳара ҳгәыдеибакылоит, ҳаибагәыʒʒом, уи шәара аҭырқәцәа ишәҟазшьоуп, аха уара усгәыʒуеит, усзааигәаха…»

Сʒамѡа днангәʒит, абамбеиҧш дҟәымшәышәʒа… нас даагьышәыррчеит.

«Иҭабуп Семиҳ Беи, сыҷкәын. Ҳазшаз шьҭахьҟа инҳажьыз ҳашьҭыбжьқәа ирҧшʒааит, сѡыза гәакьа…» аҵыхәтәантәи иажәақәа мчылаҵәҟьа иҳәеит. Нас ихаҿы ччаҧшьк шықәыз иблақәа нхиѡеит…

Ԥьемиле Ҳаным лыбҕа ырхәаны аарлаҳәа дшыҟазгьы дивагьежьуа имаҵ луан. Уи ихчы анлыриашоз сара ашьшьыҳәа ауада сындәылҵит.

Фуаҭ Беи дансацәажәоз «ушьҭалаанʒа ак уасҳәоит» - ҳәа сеиҳәазаргьы макьана шьыбжьонын, ушьҭа ицәеилаго далагахьазар акәхарын.

Абзиараз ҳәа сеиҳәозшәа иахьсзааиз акәхап, иажәақәа ҕәҕәала сгәы дырҧшааит, сындәылҵын хәлаанʒа абнараҽы сныҟәеит сахьцо-сахьаауа сзымдыруа.

Ахәылбыҽха Муаззез игәырқәа ҟаҵаны ауада даныҩныҵуаз «Иҭагылазаашьа ҽеим, ибара иааиуагьы аанаҳкылароуп» ҳәа даашшит.

«Мамоу Муаззез, мамоу... Уи иара ус иҭахуп. Иааиуа ауаа набмышьҭыр иаба ихәо? Биҟәаҵ, ишиҭаху иуацәа, иҭынхацәа, иуаажәлар абзиараз ҳәа реиҳәааит. Нас иара изымдыруа ҷьыбшьома иҧеиҧшу? Ҳацкьысгьы еиҕьны идыруеит. Аҷь-ҵла абзиараз ҳәа азиҳәеит иахьа. Нас, саргьы исеиҳәеит, аҧсра аʒбахә мҳәаʒакәа

Сҭампылҟа снаскьеигозшәа абзиараз ҳәа сеиҳәеит...» Семиҳ Беи имшынҵа.

Цәыббрамза, 10, 1962 ш.

Ашьыжь аԥьаама аҟынтә салаа ззырҳәоз дагъхьон ахәаԥьа... Аԥь-ҵлеи, сареи, ашьшьыхәа ашҭа зырҭәуаз ауаа ҳрыхәагъшуа ҳаизыҙырѡуан уи...

Зқьы шықәсқәа иргәылҵны иааиуаз культура дуҙҙак атцыхәтәантәи рхаҭарнакцәа ируаҙәкыз ауаѡы, наунагҙа дшаҳҧырҵуаз рдыруазма иеизоз ауаа?

Абас иҳацәцо рыла, ҭоурыхк, бызшәак, культурак, иузмырхынҳәуа хазынара дуҙҙак шаҳцәыҙуаз рдыруазма абарҭ аѡызцәа?

Издыруада уи?

Амала ҳара иаҳдыруеит, иҧшьоу Аԥь-ҵла ду!

Абарҭқәа уара унапы иануп... ихьча даҽеа аамҭак...

Еихак ааины иуаахаанҙа...

Анҵәамҭа

Ҳәынҷа Алҧ Босутер

<u>Апсуа Фуатҭ</u>

Аитҭага : Оқҭаи Чкотуа
Аредактор : Вахтанг Абҳазоу
Ацәа асахьа : Алхас Ферзба
Ашәҟәы аиқәыршәара : Оқҭаи Чкотуа
Атыжьыртҭа : Ашәҟәтыжбыртҭа «Матҭбааҵьым»
Ақ. Стампыл. 2014 ш.